

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Εθνικόν και Καποδιστριακόν
Πανεπιστήμιον Αθηνών

— ΙΔΡΥΘΕΝ ΤΟ 1837 —

ΤΜΗΜΑ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ ΚΑΙ ΑΓΩΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΡΟΣΧΟΛΙΚΗ ΗΛΙΚΙΑ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

«ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ»

ΟΙ ΔΙΩΞΕΙΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΝΑΖΙΣΤΙΚΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ

Μαρία Νεφέλη Παπαγιαννάκου

A.M. 182015

Επιβλέπουσα : Φωτεινή Ασημακοπούλου

Αθήνα, Μάιος 2021

Στην Ελένη, που θα είναι πάντα εδώ...

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο των μεταπτυχιακών σπουδών του προγράμματος «Εκπαίδευση και Ανθρώπινα Δικαιώματα» του Τμήματος Εκπαίδευσης και Αγωγής στην Προσχολική Ηλικία του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών.

Σε πρώτο στάδιο, θα ήθελα να ευχαριστήσω όλους και όλες όσους και όσες με βοήθησαν σε όλο αυτό το ταξίδι, ένα ταξίδι γνώσεων, συνεχούς εκπαίδευσης και διαλόγου. Οφείλω να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου, στην καθηγήτρια και επιβλέπουσα μου κα. Φωτεινή Ασημακοπούλου για την πολύτιμη υποστήριξη και καθοδήγηση.

Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου που αποτέλεσε αρωγό στην προσπάθεια αυτή, με την πίστη τους σε μένα, την υπομονή και την στήριξη και τις συνοδοιπόρους σε αυτό το μεταπτυχιακό για όλη την αγάπη, τις όμορφες στιγμές αλλά και που με έμαθαν να μαθαίνω, να ακούω και να νοιάζομαι.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η παρούσα εργασία ξεκινά με αφορμή την συμμετοχή μου το 2019, ως εκπαιδεύτρια στην νεανική πρωτοβουλία «Dikh He Na Bister» - «*Look and don't forget*» στην Κρακοβία της Πολωνίας. Η πρωτοβουλία αυτή ξεκίνησε το 2010 με σκοπό την εκπαίδευση νέων Ρομά και μη Ρομά γύρω από τη γενοκτονία που διαπράχθηκε κατά τη περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου στην Ευρώπη, τον αντιτσιγγανισμό και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Η δράση χρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση και πραγματοποιείται κάθε Αύγουστο, ως φόρος τιμής στις 2 του μήνα, που έχει χαρακτηριστεί ως η διεθνής ημέρα αναγνώρισης της εξόντωσης των Ρομά.

Σκοπός της εργασίας είναι να παρουσιάσει τη μεθόδευση των ναζιστικών πρακτικών και διώξεων εναντίον των Ρομά. Για την θεωρητική πλαισίωση της διπλωματικής εργασίας αναλύεται η ευγονική και ο κοινωνικός δαρβινισμός ως προθάλαμος του ιδεολογικού εξτρεμισμού, ο οποίος κυριαρχεί πριν από την επικράτηση του εθνικοσοσιαλισμού αλλά και κατά τη διάρκεια του ναζιστικού καθεστώτος. Επιπλέον, μελετούνται τα στρατόπεδα συγκέντρωσης ως χώρος εγκλημάτων, ρύθμισης του πληθυσμού, εφαρμογή του φυλετικού ρατσισμού, βιοπολιτικής και θανατοπολιτικής. Παράλληλα, εστιάζεται στην μελέτη των επιμέρους πρακτικών και διώξεων που συντελέστηκαν από το ναζιστικό καθεστώς την περίοδο 1933- 1945 εναντίον της συγκεκριμένης ομάδας. Τέλος, μελετάται η περίπτωση του Άουσβιτς – Μπίρκεναου και συγκεκριμένα του τμήματος BIIe το οποίο αποτέλεσε σημείο αναφοράς για τον θάνατο των Ρομά που προέρχονταν κυρίως από την Γερμανία και την Αυστρία. Αξίζει να σημειωθεί, ότι η βιβλιογραφία στην ελληνική γλώσσα είναι ισχνή ενώ στην αγγλική, περιορίζεται σε συγκεκριμένες, πρώιμες έρευνες, ζήτημα που εντείνει την ανάγκη για περισσότερη διερεύνηση.

Λέξεις κλειδιά: γενοκτονία, Ρομά, Β' Παγκόσμιος Πόλεμος, *Romajmos*, φυλετικές θεωρίες

ABSTRACT

The current dissertation was inspired by my participation as a facilitator in the youth initiative “Dikh He Na Bister” – “Look and don’t forget” in Krakow, Poland in 2019. This initiative was firstly launched in 2010, with the main aim of educating young Roma and non- Roma about the genocide of Roma people during the World War II in Europe, the anti-gypsyism and human rights education. The initiative is funded by the European Union and takes place every August, as a commemoration to the 2nd of the month, which has been designated as the international day of recognition of the extermination of the Roma people.

The purpose of this work is to present the methods of the Nazi practices and persecutions against the Roma. For the theoretical framework of this paper, eugenics and social Darwinism are analyzed as a vestibule of ideological extremism, which prevailed before and during National Socialism. In addition, the concentration camps are being studied as places of crimes, based on racial racism, biopolitics and death-politics. We focus on the practices and persecutions that took place during the period 1933-1945 in Germany and Austria. Additionally, we go through the Auschwitz – Birkenau camp and specifically, the BIIe department of it as a point of reference for the death of the Roma people.

It is worth noting that the bibliography in Greek is negligible while in English, it is based on a limited research which was an essential factor for the need of further research.

Key words: *genocide, Roma, World War II, Porajmos, racial theories*

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ	4
ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ABSTRACT	6
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	7
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	9
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	11
1. ΘΕΩΡΙΑ ΤΗΣ ΕΥΓΟΝΙΚΗΣ ΚΑΙ Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΟΥ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	11
1.1. ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	11
1.2. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΕΥΓΟΝΙΚΕΣ ΕΡΕΥΝΕΣ	12
1.3. Ο ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ ΔΑΡΒΙΝΙΣΜΟΣ	15
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	19
2.1. ΒΑΣΙΚΕΣ ΕΝΝΟΙΕΣ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ	19
2.2. Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΒΙΟΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΣΤΑ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΑ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗΣ	21
ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ	25
ΟΙ ΡΟΜΑ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΗ ΚΑΙ Η ΣΤΟΧΟΠΟΙΗΣΗ	25
3.1. ΟΙ ΠΡΩΤΕΣ ΔΙΩΞΕΙΣ	25
3.2. Η ΝΟΜΑΔΙΚΟΤΗΤΑ ΩΣ ΑΙΤΙΑ ΔΙΩΓΜΩΝ	29
3.3. ΟΙ ΤΟΠΙΚΕΣ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΕΙΣ	32
3.4. ΤΟ ΓΕΡΜΑΝΙΚΟ ΑΙΜΑ ΚΑΙ ΟΙ ΡΟΜΑ ΩΣ ΕΧΘΡΟΣ	32
3.5. ΟΙ ΤΣΙΓΓΑΝΟΛΟΓΟΙ ΚΑΙ Η ΕΠΙΣΤΗΜΗ	35
3.6. Ο ΧΙΜΛΕΡ ΚΑΙ ΟΙ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑ ΤΩΝ ΡΟΜΑ	40
3.7. ΤΑ ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	46
ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ	48
4. Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΟΥ ΆΟΥΣΒΙΤΣ -ΜΠΙΡΚΕΝΑΟΥ	48
4.1. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	48
4.2.1. Το ΒΙΙΕ – ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΩΝ ΤΣΙΓΓΑΝΩΝ ΣΤΟ ΆΟΥΣΒΙΤΣ – ΜΠΙΡΚΕΝΑΟΥ	49
4.2.2 Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΑΝΘΡΩΠΩΝ ΣΤΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ	51
4.3. Η ΚΑΤΑΝΑΓΚΑΣΤΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΩΝ ΔΙΩΓΜΩΝ ΣΤΟ ΆΟΥΣΒΙΤΣ- ΜΠΙΡΚΕΝΑΟΥ	54
4.4. ΔΥΟ ΗΜΕΡΕΣ ΑΝΤΙΣΤΑΣΗΣ ΤΩΝ ΡΟΜΑ	57
4.5. Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΩΝ ΘΥΜΑΤΩΝ	60
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ	62
5.1. Η ΣΥΖΗΤΗΣΗ ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΗΝ ΓΕΝΟΚΤΟΝΙΑ	62
5.2. ΕΠΙΛΟΓΟΣ	68
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	70
ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ ΠΗΓΕΣ	75
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	76
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ	76

*Vi man sas ek bari familiya
Murdadas la e kali legiya
Aven mansa sa lumniake Roma
Kai putaille e romane droma
Ake 8irama, usti Rom akana,
Men khutasa misto kai kerasa.*

*Κάποτε είχα μια οικογένεια
Οι Μαύρες λεγεώνες την σκότωσαν
Ελάτε μαζί μου Ρομά όλου του κόσμου
Ο δρόμος των Ρομά έχει ανοίξει
Τώρα είναι η ώρα, σηκωθείτε
Θα φτάσουμε ψηλά αν αντιδράσουμε.*

Gelem, Gelem 2^η στροφή¹

¹ Στίχοι από το τραγούδι- ύμνο των Ρομά Gelem Gelem. Αρχικά, το τραγούδι είχε τον τίτλο *Opre Roma* (ξεσηκωθείτε, Ρομά). Το τραγούδι σύνθεσε ο Ζάρκο Γιοβάνοβιτς (1925 – 1985). Ο ίδιος φυλακίστηκε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης κατά τη διάρκεια του Πολέμου..

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Τον 21^ο αιώνα, περίοδο συνεχόμενων κοινωνικών μεταβολών και αποσταθεροποίησης, γίνονται συχνά αναφορές στον δημόσιο λόγο στον «επικίνδυνο άλλο» και δίνεται έμφαση στην ισχυροποίηση του «εμείς» το οποίο πρέπει να αντισταθεί σε οτιδήποτε «αλλογενές». Για τον λόγο αυτόν, αξίζει να ανατρέξουμε στο πρόσφατο παρελθόν που καθόρισε τα συννοριακά, πολιτικά και οικονομικά πράγματα στην σύγχρονη Ευρώπη. Αυτό το σύγχρονο παρελθόν καταγράφηκε ως μελανό σημείο στην ιστορία της ανθρωπότητας, οπότε οι επιστήμες εργαλειοποιήθηκαν και στοχοποίησαν τον ίδιο τον άνθρωπο θέτοντας σαφή όρια στις ζωές που «αξίζουν να βιωθούν» και εκείνες που «δεν αξίζουν», τους ανθρώπους και τους υπανθρώπους.

Η έρευνά μας εστιάζει στις φυλετικές θεωρίες που αποτέλεσαν εφιαλτήριο για την στοχοποίηση και τελική εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων μεταξύ των ετών 1943 και 1945 και ιδίως στην εξόντωση των Ρομά της Ευρώπης² στα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης. Από έρευνες, καταγραφές και μαρτυρίες επιζώντων που πραγματοποιήθηκαν, για πολλά χρόνια απουσίαζαν οι αναφορές στους Ρομά παρόλο που αποτέλεσαν παράλληλα με τους Εβραίους έναν από τους κύριους στόχους των Ναζί.

Η ιμπεριαλιστική πολιτική των δυτικών κρατών κατά τον 19^ο και 20^ο αιώνα οδήγησε την Ευρώπη σε συνεχείς πολέμους και στα, δίχως προηγούμενο, εγκλήματα κατά των συγκεκριμένων πληθυσμιακών ομάδων. Η υπό μελέτη περίοδος αποτέλεσε μια «ρωγμή» στην ευρωπαϊκή ιστορία που επέφερε ιδιαίτερες αλλαγές στα ευρωπαϊκά πράγματα. Ο Saul Friedlander, μιλώντας για τις ναζιστικές διώξεις, αναφέρει ότι η μελέτη της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου έχει ιδιαίτερη θέση στην σημερινή ιστορική συνείδηση και συλλογική ταυτότητα (Friedlander, 2013).

Ερωτήματα από τα οποία αφορμίζεται η παρούσα εργασία είναι με ποιον τρόπο δημιουργήθηκε το ιδεολόγημα των ά- κοινωνικών και ποιοι ήταν οι λόγοι που

² Στο παρόν πόνημα χρησιμοποιείται ο όρος Ρομά. Συμπεριλαμβάνει τους Σίντι, Καλέ, Μανούς, Λαλέρι, Λοβάρι και άλλες υπό-ομάδες που υπάγονται στην ευρύτερη εθνική ομάδα των Ρομά.

οδήγησαν στην στοχοποίηση, τον διωγμό και τον εγκλεισμό της συγκεκριμένης ομάδας από το τρίτο Ράιχ. Παράλληλα, ερευνώνται οι μορφές βιοπολιτικής που εφαρμόστηκαν κατά την υπό μελέτη περίοδο κατά της συγκεκριμένης ομάδας, και τέλος, εξετάζεται η περίπτωση του Άουσβιτς - Μπίρκενάου και του τμήματος BIIe, που ήταν το στρατόπεδο οικογενειών Ρομά.

Το ενδιαφέρον της ακαδημαϊκής κοινότητας για την «τύχη» των Ρομά κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο παραμένει μικρό. Οι πρώτες μελέτες είχαν ξεκινήσει την δεκαετία του 1970, από το Κεντρικό Συμβούλιο της Γερμανίας και αφορούσαν τους Σίντι και Ρομά³. Κεντρικό ερώτημα σε αυτές τις μελέτες ήταν αφενός να μελετηθεί η μεθόδευμένη στοχοποίηση της συγκεκριμένης πληθυσμικής ομάδας και αφετέρου να γίνει μια προσπάθεια καταγραφής των θυμάτων. Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα, οι απαντήσεις που δίνονται από τους μελετητές ποικίλουν. Ο Ian Hancock θεωρεί ότι ο αριθμός των θυμάτων ανέρχεται περίπου στο 1.5 εκατομμύριο, ενώ ο Michael Zimmermann (1996), ο Donald Kenrick (1972) και άλλοι ερευνητές υποστηρίζουν ότι τα στοιχεία που υπάρχουν ως σήμερα προσδιορίζουν τα θύματα μεταξύ 200.000 και 250.000. Ο Kenrick, ο οποίος μελέτησε τα αρχεία των Ναζί που αφορούσαν τους Ρομά, αριθμεί τα θύματα σε περίπου 219.700. Το 2010 ανέφερε ότι «μπορούμε να αναφερόμαστε σε περίπου μισό εκατομμύριο ως έναν συμβολικό αριθμό θυμάτων». Οι διαφωνίες για τον ακριβή αριθμό των θυμάτων προέρχονται από την έλλειψη στοιχείων. Όλοι οι μελετητές καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι με τα στοιχεία που υπάρχουν δεν υπάρχει η δυνατότητα να προσδιοριστεί με ακρίβεια ο αριθμός των θυμάτων.

Ο όρος *Porajmos*⁴, δηλαδή «η καταστροφή» στα Ρομανές, εισάγεται το 1991 από τον Henry Huttenbach, ο οποίος θέλησε να δώσει μια ξεχωριστή και συμβολική ονομασία που να αφορά αποκλειστικά τους Ρομά η οποία να αποτυπώνει όσα υπέστησαν από το ναζιστικό καθεστώς (Hancock, 2009). Πολλές φορές, η «τύχη των Ρομά» κατά την περίοδο του Β' Παγκοσμίου Πολέμου σχετίζεται με τους όρους του «Ολοκαυτώματος» ή του «Ολοκαυτώματος των Ρομά». Η αναγκαιότητα να

³ *Zentralrat Deutscher Sinti und Roma*

⁴ Άλλες ονομασίες : *Porajmos*, *Porrajmos*, *Porraimos* *Pharrajimos*, *Samudaripen* and *Kali Trash* (*Kali Traš*)

χρησιμοποιείται ένας διαφορετικός όρος, ο οποίος να προέρχεται από τα Ρομανές και να αναφέρεται αποκλειστικά στην συγκεκριμένη πληθυσμική ομάδα, στοχεύει στην αναγνώριση και στην ανάδειξη της σημασίας των γεγονότων που σχετίζονται με τους Ρομά στη συγκεκριμένη ιστορική συγκυρία (Pisarri, 2014).

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

1. Θεωρία της ευγονικής και η έννοια του πληθυσμού

1.1. Εισαγωγικά στοιχεία

Η ευγονική (ευ και γένεση/ γόνος) αποτελεί την επιστήμη εκείνη η οποία έχει ως κύριο στόχο την βελτίωση της ζωής του ανθρώπινου είδους, με βάση τις αρχές της βιολογίας και της κληρονομικότητας (Παπαδημητρίου, 2000, σ.163). Σύμφωνα με τον Anton Weiss- Wendt, η ευγονική είναι μια πολιτική στρατηγική που υποδηλώνει τον κοινωνικό έλεγχο της αναπαραγωγής με κύριο ενδιαφέρον την «βελτίωση» των κληρονομικών χαρακτηριστικών που έχουν αποδοθεί σε έναν συγκεκριμένο πληθυσμό. Επιπλέον όμως υποστηρίζει ότι ρυθμίζεται η ανθρώπινη αναπαραγωγή, ενθαρρύνοντας την γονιμότητα των κοινωνικά ανώτερων ομάδων ενώ, παράλληλα, αποθαρρύνονται ή απαγορεύεται να αποκτούν παιδιά οι αποκαλούμενοι κατώτεροι (Weiss- Wendt, 1987).

Ιστορικά, η ευγονική αποτέλεσε μια προσπάθεια καταπολέμησης της ετερότητας εντός και εκτός των συνόρων του έθνους-κράτους. Δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην έννοια της κληρονομικότητας και υποβαθμίζοντας τις επιδράσεις του περιβάλλοντος στο άτομο καθώς και την εμπρόθετη δράση, δημιουργείται μια ακράδαντη σύνδεση της επιστήμης με την φυλετική υγιεινή και θεωρία. Ο Traverso (2013) αναφερόμενος στην ευγονική κάνει λόγο για μια οντολογική πραγματικότητα που καθορίζει τις σχέσεις εξουσίας εντός και εκτός των κρατών, τόσο δηλαδή προς τους εξωτερικούς εχθρούς που δεν ανήκουν στην έσω-ομάδα, (όπως μειονότητες,

τους θεωρούμενους α-κοινωνικούς, ασθενείς κ.ά.) όσο και προς τις ιμπεριαλιστικές βλέψεις τους.

1.2. Οι πρώτες ευγονικές έρευνες

Τον 19^ο αιώνα σημαντικό ρόλο έπαιξαν οι νατουραλιστές/ φυσιοδίφες οι οποίοι μελέτησαν την εξέλιξη της ζωής βάσει της παρόδου του χρόνου. Οι νατουραλιστές εισάγουν μια νέα αντίληψη σχετικά με την πορεία του κόσμου. Ενώ στο παρελθόν πίστευαν ότι ο κόσμος υπήρχε μερικές χιλιάδες χρόνια κατά τα οποία ο άνθρωπος βρισκόταν στην κορυφή της ιεράρχησης των επίγειων όντων, τον 19^ο αιώνα η αντίληψη αυτή αλλάζει μέσα από έρευνες, δοκίμια και άλλα κείμενα που άσκησαν επιρροή όπως του Κάρολου Δαρβίνου, του Τόμας Μάλθους, του Αρτύρ Ντε Γκομπινώ και άλλων.

Ο Δαρβίνος στο έργο του *Η Καταγωγή των Ειδών* (1859) υποστήριξε ότι το «είδος» δεν είναι σταθερό ούτε αναλλοίωτο αλλά εξελίσσεται συνεχώς μέσω της φυσικής επιλογής, δηλαδή της διαδικασίας «διαιώνισής του» με την επικράτηση των δυνατότερων εξ αυτών. Όλα τα έμβια όντα κατά τον Δαρβίνο, τείνουν προς την επιβίωση και έτσι ακολουθούν αναπόφευκτα υψηλούς ρυθμούς αύξησης του είδους. Η Φυσική Επιλογή οδηγεί στην βελτίωση του είδους μέσα από τον μηχανισμό της προσαρμοστικότητας (Σκούρας, 2004, Κριμπάς, 2014). Οι δύο βασικές έννοιες που εισάγει ο Δαρβίνος, η φυσική επιλογή και ο αγώνας επιβίωσης, δίνουν την δυνατότητα μετεξέλιξης του είδους κάτι που σε κάποιες περιπτώσεις μπορεί να ανατραπεί και να εκφυλιστεί. Για τον Δαρβίνο, αυτό συνέβη στον δυτικό πολιτισμό (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Βασική αφόρμηση για τον Δαρβίνο και την θεωρία της εξέλιξης αποτέλεσαν τα έργα των Jean- Baptiste Lamarck (1744-1829) *Philosophie zoologique* (1809) και του Thomas Malthus (1766-1834) στην πραγματεία του *Essay of Population* (1798). Ο Lamarck, υποστήριξε ότι οι οργανισμοί δεν δέχονται παθητικά τις περιβαλλοντικές αλλαγές αλλά πως αυτές προκαλούν τροποποιήσεις στις ανάγκες των οργανισμών, κάτι που οδηγεί στην αύξηση ή εξαφάνιση των ειδών. Ο Lamarck (1809) προτείνει ότι τα είδη δεν δύνανται να εξαφανιστούν αλλά αντιθέτως αλλάζουν μορφή με την πάροδο του χρόνου, υπογραμμίζοντας την θεωρία της εξέλιξης ως «φυσικής πορείας των όντων». Η διαδικασία της κλιματολογικής

αλλαγής, κατά τον ίδιο, είναι εκείνη που προκαλεί τις διαφοροποιήσεις στα όργανα, τις ιδιότητες ή τα μεγέθη τους τα οποία μεταφέρονται στις γενεές μέσω της κληρονομικότητας (Παπαδημητρίου, 2000 : 109). Τα είδη προκύπτουν μέσα από τον σταδιακό μετασχηματισμό παλαιότερων όπως σχηματίστηκε από την θεωρία του μετασχηματισμού των ειδών (Σκούρας, 2004). Τέλος, πίστευε ότι «οι διαφορετικές ανθρώπινες φυλές αποτελούν διαφοροποιήσεις του ενός και μοναδικού ανθρώπινου γένους, γι' αυτό και καμία δεν είναι δυνατόν να θεωρηθεί ανώτερη σε σχέση με τις άλλες» (Παπαδημητρίου, 2000 : 109). Μέχρι την δημοσίευση της θεωρίας του Δαρβίνου, η θεωρία του Lamarck ήταν μια επιστημονική μελέτη η οποία εξηγούσε την επιρροή του περιβάλλοντος στην βιολογική και κοινωνική αλλαγή των ειδών.

Ο Μάλθους, στο *Essay of Population* (1798) μελετά την αύξηση του πληθυσμού και κατ' επέκταση την αύξηση της κατανάλωσης η οποία επηρεάζει την ποιότητα ζωής των ανθρώπων. Η αύξηση της κατανάλωσης συνδέεται με την αύξηση της φτώχειας η οποία έχει άμεσο κοινωνικό αντίκτυπο εντείνοντας τις ανισότητες (Σκούρας, 2004). Ο Μάλθους υπογραμμίζει ότι η ανεπάρκεια των πόρων διατροφής και διαβίωσης προκαλεί ζητήματα επιβίωσης του πληθυσμού ο οποίος δεν έχει πρόσβαση σε αυτά τα αγαθά. Το ζήτημα που ανακύπτει από τον συλλογισμό του Malthus είναι πως ο πληθυσμός θα πρέπει να ελαττωθεί ώστε να υπάρχει ευημερία (Σκούρας, 2004).

Εκκινώντας από βασικές θεωρίες ευγονικής, όπως διαμορφώθηκαν κυρίως από τους νατουραλιστές ως τον 19^ο αιώνα, περνάμε στον 20^ό αιώνα, που στο επίκεντρο μπαίνει η έννοια της φυλής. Η ευγονική, οι θεωρίες της εξέλιξης των ειδών και ο κοινωνικός δαρβινισμός διαμόρφωσαν την ιδέα της φυλής και έδωσαν μια νέα βάση στις θεωρίες περί ιεράρχησης του ανθρώπινου είδους. Η ιδέα της φυλής είναι μια έννοια που παρουσιάζεται την ίδια χρονική περίοδο με την ανακάλυψη των Νέων Χωρών περί τον 16^ο αιώνα, όταν αναδύθηκε η ανάγκη δημιουργίας μιας αποικιοκρατικής πολιτικής (Παπαδημητρίου, 2000). Οι φυλετικές θεωρίες του 20^{ού} αιώνα αξιοποιούν τις έρευνες των φυσιοδιφών των προηγούμενων αιώνων κάνοντας μια εστιασμένη και συστηματοποιημένη προσέγγιση στην βιολογικοποίηση της κληρονομικότητας και του είδους.

Οι φυλετικές θεωρίες εμφανίζονται στην Αγγλία και στην Γαλλία του 19^{ου} αιώνα όπου οι θεωρητικοί αναπτύσσουν ιδέες σχετικά με την αξιολόγηση και την

ιεράρχηση των πολιτισμών και των ανθρώπων βάσει φυλής (Κριμπάς, 2014). Η έννοια της φυλής και η ταξινόμηση μέσω αυτής, αλλάζει άρδην τον τρόπο προσδιορισμού του «άλλου». Ένας εκ των σημαντικότερων θεωρητικών του 19^{ου} αιώνα (σημαντικός ως προς την απήχηση που είχε κυρίως στους γερμανικούς κύκλους στο τέλος του 19^{ου} αιώνα και στις αρχές του 20ού) είναι ο Αρτύρ Ντε Γκομπινώ (1816-1882) μέσα από το έργο του *Δοκίμιο σχετικά με την ανισότητα των ανθρώπινων φυλών*. Ο Γκομπινώ χρησιμοποιεί την έννοια της φυλής για να εξηγήσει και να κατανοήσει τα προβλήματα την ανθρωπότητας δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στην ακμή και παρακμή των πολιτισμών. Σύμφωνα με τις απόψεις του, ο εκφυλισμός των πολιτισμών προκύπτει από την αλλοίωση των βιολογικών χαρακτηριστικών μέσα από την ανάμειξη των λαών (Παπαδημητρίου, 2000). Για τον Γκομπινώ κομβικό ρόλο ώστε να κατανοήσουμε την ανθρώπινη ιστορία έχει η έννοια της φυλής και η καθαρότητα του αίματος (Ρολιάκον, 1974). Ενώ δεν υποστηρίζει την ύπαρξη της καθαρής φυλής, καθώς έχει ήδη επέλθει ο εκφυλισμός, πιστεύει στην βιολογική ανωτερότητα της λευκής φυλής έναντι της μαύρης και της κίτρινης βάσει κάποιων διακρίσεων που ορίζει ο ίδιος σχετικά με την καθαρότητα. Ένα ακόμα σημαντικό στοιχείο της ανάλυσης του Γκομπινώ είναι η εστίαση του στην αριστοκρατία ως την ομάδα εκείνη που θα μπορέσει να αποτρέψει τον πολιτισμό από την παρακμή του. Για τον Γκομπινώ, ο εθνικισμός δεν θα μπορούσε να αποτελέσει την λύση καθώς το έθνος είναι ήδη ένα προϊόν εκφυλισμένο το οποίο δεν μπορεί να επιστρέψει στην ομοιογένεια της αρχικής «λευκής φυλής». Στο έργο του *Αναγέννηση* αναπτύσσει προτάσεις αναφορικά με την σωτηρία της λευκής φυλής κάποιες από τις οποίες ανιχνεύονται αργότερα στα προγράμματα της φυλετικής υγιεινής στο ναζιστικό κράτος στο όνομα της «φυλετικής καθαρότητας» του γερμανικού λαού (Παπαδημητρίου, 2000 σ.139).

Ο Francis Galton (1822-1911) επιχειρηματολόγησε υποστηρίζοντας την πολιτική της επιλεκτικής αναπαραγωγής των ανθρώπων με σκοπό την ανάδειξη συγκεκριμένων χαρακτηριστικών. Η ευγονική κατά Galton αναφέρεται στην μελέτη «των κοινωνικά ελεγχόμενων παραγόντων» που έχουν σκοπό την βελτίωση ή την παρακμή των φυλετικών χαρακτηριστικών και το πέρασμα αυτών στις επόμενες γενιές σε σωματικό και πνευματικό επίπεδο (Κόκκινος, 2018 : 72). Ο Galton τόνισε ότι η ευγονική δεν είναι μια γενική αναφορά στην βελτίωση του ανθρώπου αλλά αποβλέπει στην ενίσχυση των φυλών με περισσότερες πιθανότητες επιβίωσης

(Παπαδημητρίου, 2000 : 163). Πιο συγκεκριμένα, υποστήριξε ότι για να βελτιωθεί το ανθρώπινο είδος, είναι επιτακτική ανάγκη να υπάρξει αποτροπή στις αναπαραγωγές ατόμων με ανεπιθύμητα χαρακτηριστικά. Ο Galton, θεώρησε ότι η ευγονική θα εξυπηρετούσε την βελτίωση των συνθηκών της κοινωνικής ζωής των ανθρώπων (Galton, 1909). Ο Παπαδημητρίου (2000, σ.163) επισημαίνει ότι μέσα από την έρευνα του Galton στο δοκίμιο του *Κληρονομικό χάρισμα και χαρακτήρας* προσπαθεί να συνθέσει τις ανακαλύψεις του Δαρβίνου σχετικά με τα βιολογικά χαρακτηριστικά του ανθρώπου ώστε να αποδείξει ότι παρεμβαίνοντας στο γενετικό υλικό είναι δυνατόν αυτό να βελτιωθεί. Στην προσπάθειά του να κατανοήσει την έννοια της κληρονομικότητας και τους τρόπους που περνούν τα γονίδια από γενιά σε γενιά, συνέγραψε το βιβλίο *Κληρονομική ιδιοφυία*⁵. Στο κείμενο αυτό καταλήγει πως τα ταλέντα, δηλαδή τα θετικά χαρακτηριστικά του ατόμου, είναι σε ύψιστο βαθμό κληρονομικά και θεωρεί πως αυτά αναγράφονται σε άτομα από ανώτερες κοινωνικές τάξεις (Παπαδημητρίου, 2000 :164).

1.3. Ο κοινωνικός Δαρβινισμός

Σε συνέχεια της θεωρίας του Δαρβίνου διαμορφώθηκε η ιδέα του Κοινωνικού Δαρβινισμού, οι οπαδοί του οποίου υποστήριξαν την θεωρία της εξέλιξης με εφαρμογές στην ανθρώπινη κοινωνία. Η επιβίωση του ισχυρότερου γίνεται μέσα από τον «αγώνα για την ζωή» και σύμφωνα με τους κοινωνικούς δαρβινιστές η πολιτεία θα πρέπει να σταματήσει να παρεμβαίνει στο έργο της φύσης μέσα από κοινωνικές πολιτικές και πρακτικές. Τέτοιες πρακτικές έχουν αποτέλεσμα την αρνητική εξέλιξη της κοινωνίας μέσα από την παραβίαση της φυσικής επιλογής (Παπαδημητρίου, 2000 : 159). Ο κοινωνικός δαρβινισμός βρήκε πρόσφορο έδαφος την περίοδο του κλασικού

⁵ Galton, F. (1869). *Hereditary genius: An inquiry into its laws and consequences* (Vol. 27). Macmillan.

ιμπεριαλισμού και ο αγώνας για επιβίωση ταυτίστηκε με το εθνικό κράτος και την κυριαρχία επί των εδαφών.

Στην Γερμανία, ηγετική μορφή του κοινωνικού δαρβινισμού υπήρξε ο Ernst Haeckel (1834-1919) ο οποίος δημιούργησε την θεωρία του μονισμού κατά την οποία οι φυλετικές διαφορές θεμελιώνουν την συγκρότηση της ανθρώπινης κοινωνίας. Ο Haeckel πίστευε στην άμεση σύνδεση του ανθρώπου με την φύση υπογραμμίζοντας παράλληλα, την ιεράρχηση των ανθρώπων σε ανώτερες και κατώτερες φυλές. Οι μαύροι, σύμφωνα με τον Haeckel, βρίσκονται πιο κοντά στα ζώα παρά στον άνθρωπο και με τον τρόπο αυτό είναι ανίκανοι να αναπτυχθούν πνευματικά ενώ παράλληλα, υποστήριξε την θανάτωση των μη λειτουργικών ατόμων στο όνομα της δημόσιας υγείας (Παπαδημητρίου, 2000 : 161). Παραμένει πιστός στην ιδέα της επιλογής, την οποία συνδέει με την κοινωνική εξέλιξη και αναγνωρίζει ότι η εξέλιξη μπορεί να εμποδιστεί από συγκεκριμένες πρακτικές της σύγχρονης κοινωνίας οι οποίες τείνουν να προστατεύουν τα μη παραγωγικά μέλη της (Weiss- Wendt, 1987). Η ευγονική του Haeckel αποτέλεσε βασική αρχή των ευγονικών πολιτικών της ναζιστικής φυλετικής υγιεινής (Κόκκινος, 2018 : 78). Σε αντίστοιχες αναφορές, προσχωρεί και ο Friedrich Ratzel, Γερμανός γεωγράφος και ζωολόγος ο οποίος υποστήριξε την αποικιοκρατία θεωρώντας αναπόφευκτη την παρακμή των ιθαγενών πληθυσμών. Στο έργο του *Πολιτική Γεωγραφία* αναφέρει πως οι νομαδικοί λαοί, όπως οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι είναι καταδικασμένοι σε εξαφάνιση, υπογραμμίζοντας την αναγκαιότητα για διεκδίκηση του χώρου (Κόκκινος, 2018). Ο Κοινωνικός δαρβινισμός έχει άρρηκτη σχέση με τα προγράμματα ευγονικής, καταναγκαστικών στερήσεων, ευθανασίας και πειραμάτων που εφαρμόστηκαν στην ναζιστική Γερμανία από την περίοδο του Μεσοπολέμου και έπειτα. Παράλληλα, ο κοινωνικός δαρβινισμός και η ευγονική αποτελούν διεύρυνση του νόμου της φυσικής επιλογής όπως παρουσιάστηκε από τον Δαρβίνο αποτελώντας σημείο αναφοράς για ολόκληρες ομάδες και πληθυσμούς.

Ο όρος φυλετική υγιεινή εισάγεται στην Γερμανία από τον γιατρό Alfred Ploetz (1860-1940). Το 1895, ο Ploetz εκδίδει βιβλίο όπου αναπτύσσει την θεωρία της γερμανικής ανωτερότητας εκφράζοντας μια ακατέργαστη όψη του κοινωνικού δαρβινισμού. Ο Ploetz στο έργο του υποστήριξε ότι ο μόνος τρόπος να διατηρηθεί η καθαρότητα και ανωτερότητα της Γερμανίας, είναι η παρέμβαση μέσω της ιατρικής στην ζωή των νεογέννητων (Lewy, 2000). Ο Ploetz, η «αυξανόμενη προστασία των

αδυνάτων, απειλεί το γερμανικό λαό με γενετικό εκφυλισμό» (Παπαδημητρίου, 2000 : 167). Ο Ploetz επικέντρωσε την έρευνά του στην σχέση της φυλής και της κοινωνικής εξέλιξης και πορείας. Λίγο νωρίτερα, ο Schallmeyer, γιατρός ο οποίος μαζί με τον Ploetz σύστησαν την γερμανική ευγονική, τονίζει ότι για να διασφαλιστεί η βιολογική/ φυλετική ποιότητα του γερμανικού λαού θα πρέπει να στερηθούν οι κληρονομικά κατώτεροι και να αδειοδοτούνται οι γάμοι από το κράτος (Lewy, 2000). Ο Ploetz και ο μαθητής του Lenz, προσέγγισαν το ζήτημα της ευγονικής σε σχέση με την οικονομία και ανάπτυξη του κράτους. Οι Ploetz και Lenz υποστήριξαν ότι η αναπαραγωγή των «κοινωνικά άξιων και ικανών» θα εξασφάλιζε την καλή λειτουργία του κράτους αλλά και την οικονομική ευημερία του (Lewy, 2000).

Το 1922, ο Hans Friedrich Karl Gunther, εκδίδει το βιβλίο *Η φυλετική καταγωγή του γερμανικού λαού* όπου υποστηρίζει ότι η ανθρωπότητα διαιρείται σε ιστορικές φυλές οι οποίες έχουν ουσιαστικές διαφορές μεταξύ τους. Οι κύριες φυλές στην Ευρώπη ήταν η «βόρεια», η «μεσογειακή», η «αλπική», η «ανατολικο-βαλτική» και η «κεντροευρωπαϊκή» φυλή (Παπαδημητρίου, 2000 : 156). Θεωρούσε ότι η βόρεια (ένας διαφορετικός όρος για να διατυπώσει την έννοια της «άριας φυλής»), έχει ανώτερα χαρακτηριστικά από τις υπόλοιπες, και ότι αποτελούσε και την «τελευταία ελπίδα διάσωσης του πολιτισμού του λευκού ανθρώπου» (Παπαδημητρίου, 2000 : 156).

Η «αρνητική ευγονική» αποτέλεσε ένα ουσιαστικό όπλο για την δημιουργία του αφηγήματος της εθνικής ομοιογένειας και της φυλετικής καθαρότητας όπως αυτό παρουσιάστηκε στις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Η ετερότητα στάθηκε στον αντίποδα της ομοιογένειας της φυλής ή του έθνους, στιγματίζοντας και διώκοντας οποιονδήποτε δεν πληροί τις προδιαγραφές αυτές, θέτοντάς τον παράλληλα σε έναν αγώνα επιβίωσης. Βάσει των φυλετικών θεωριών, οι κατώτερες φυλές, αποτέλεσαν μια απειλητική ετερότητα η οποία ερμηνεύτηκε με βιολογικούς, σωματικούς, ψυχολογικούς και ηθικούς όρους, ώστε να απομακρυνθούν ή ακόμα καλύτερα να συντριβούν (Balibar, 1988 στο Traverso, 2013: 142)

Στην εθνικοσοσιαλιστική Γερμανία παρατηρείται έντονα η επιστημονικοποίηση του ρατσισμού (Κόκκινος, 2018) και η εφαρμογή πρακτικών ευγονισμού με σκοπό την διαμόρφωση μιας φαντασιακής καθαρής κοινωνίας,

απαλλαγμένης από τους εσωτερικούς και εξωτερικούς εχθρούς της. Παρόλο που λίγοι από τους ευγονιστές και κοινωνικούς δαρβινιστές ανήκαν στο ναζιστικό κόμμα, οι παρατηρήσεις τους σχετικά με την φυλή έπαιξαν πολύ σημαντικό ρόλο στην συγκρότησή του και στην διαμόρφωση των ιδεών του (Margalit στο Weiss- Wendt, 2013).

Για τον Χίτλερ, βασικό σημείο αναφοράς για τις δυσκολίες που αντιμετώπιζε η Γερμανία την περίοδο μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, αποτέλεσε η αγνόηση των φυλετικών αρχών και της ευγονικής. Στόχος του, ήταν η δημιουργία μιας εθνικής κοινότητας η οποία θα βασίζεται στους δεσμούς του καθαρού αίματος και της ενιαίας φυλής. Στις ομιλίες των ναζιστών ηγετικών στελεχών, χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα όροι κοινωνικού δαρβινισμού στις θέσεις τους σχετικά με τον οραματισμό της κοινωνίας. Πιο συγκεκριμένα, οι Ναζί μίλησαν για την ανάγκη της αναπαραγωγής των «κοινωνικά ανωτέρων» ως απάντηση στην απειλή των εκφυλισμένων οι οποίοι έπρεπε να περιοριστούν και κατ' επέκταση να εξαλειφθούν από τον γερμανικό κοινωνικό ιστό. Ο εθνικοσοσιαλισμός θεώρησε καθήκον του την παρέμβαση στην βιολογική σύσταση του πληθυσμού ώστε να διασφαλιστεί η επιβίωση και ανάδειξη της Γερμανίας. Για τον Zygmunt Bauman (1991), ο εθνικοσοσιαλισμός απαντά σε μια ιδιόμορφη διαδικασία που χαρακτηρίζεται από παθογένεια η οποία υλοποιήθηκε στην Γερμανία στο πέρασμα προς την νεωτερικότητα. Υπογραμμίζει την σύνδεση των γενοκτονιών που πραγματοποιήθηκαν κατά την διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου με την ορθολογικότητα της σύγχρονης κοινωνίας, της ανάπτυξης και των επιστημονικών επιτευγμάτων. Η ιδεολογία του εθνικοσοσιαλισμού βασίζεται στον θεσμό της οικογένειας ως εγγυήτρια για την κληρονομική υγεία του λαού με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον νόμο του 1935 «περί προστασίας της κληρονομικής υγείας του γερμανικού λαού» (Παπαδημητρίου, 2000).

Ολοκληρώνοντας αυτό το κεφάλαιο, κατανοούμε βαθύτερα την συνολική πορεία της ευγονικής όπως εξελίχθηκε στην Γερμανία βασίστηκε στην φυλετική καθαρότητα της κοινότητας του λαού (Volksgemeinschaft) ώστε να δημιουργηθεί μια βιολογικά και πνευματικά ανώτερη γερμανική κοινωνία των Αρίων. Ο φυλετικός ρατσισμός βασίστηκε στην αντίληψη ότι κάποιοι άνθρωποι ανήκουν σε ανώτερες και κατώτερες φυλές με σαφή ιεραρχικά όρια. Αξίζει να παραθέσουμε τα λόγια του Etienne Balibar:

[...] Επιδιώκοντας, λοιπόν, ο ρατσισμός να περιφράξει την κοινή ουσία των αυθεντικών, στρέφεται αναπόφευκτα στην ψυχαναγκαστική αναζήτηση ενός ανεύρετου πυρήνα αυθεντικότητας, περιστέλλει την εθνικότητα και αποσταθεροποιεί το ιστορικό έθνος. Εξου, στη ακραία περίπτωση, η αντιστροφή της φυλετικής φαντασίωσης : επειδή δεν κατέστη δυνατό να βρεθεί η εθνική-φυλετική αγνότητα, ο ρατσισμός πασχίζει να την κατασκευάσει με βάση το έκτυπο ιδανικό ενός (υπέρ) εθνικού (υπέρ)ανθρώπου. Αυτό ήταν το νόημα της ναζιστικής ευγονίας (Μπαλιμπάρ & Βαλλερστάιν, 1991 : 99).

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

2.1. Βασικές έννοιες σε σχέση με τα στρατόπεδα συγκέντρωσης

Στο προηγούμενο κεφάλαιο, έγινε αναδρομή στην ιδεολογία και την διαμόρφωση των ευγονικών θεωριών αλλά πρακτικών. Στην συνέχεια, θα εστιάσουμε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ως σημεία του απόλυτου βιοπολιτικού τύπου. Η Hannah Arendt (2003) αναφέρεται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ως ένα οργανικό συστατικό του ολοκληρωτισμού με κύριο σκοπό την εξόντωση συγκεκριμένων τμημάτων του πληθυσμού. Κάνοντας μια αναδρομή στην ιστορικότητα των στρατοπέδων, η Arendt, συμπεραίνει ότι ανέκαθεν αποτελούσαν ένα μέσο εγκλεισμού, στέρησης δικαιωμάτων και απόσχισης των ανεπιθύμητων από την θέση τους στην κοινωνία. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης εμφανίζονται για πρώτη φορά ως σημεία εγκλεισμού ανθρώπων που είχαν διαπράξει εγκλήματα. Ωστόσο, αυξήθηκαν σημαντικά στην ναζιστική Γερμανία όταν αντίστοιχα άρχισε να μειώνεται η αντιπολίτευση και ο αντίλογος εναντίον της κυβέρνησης. Η πρώτη φάση των στρατοπέδων ήταν μεν καταδικαστέα, αλλά κατανοητή από τον ευρύ κόσμο, καθώς

αποτελούσε μέσω εκφοβισμού, τρόμου αλλά και περιθωριοποίησης ατόμων που έφεραν αντίσταση και αποτελούσαν εχθρούς του κράτους (Arendt, 2003). Κατά Arendt, τα στρατόπεδα στόχευαν κυρίως στην υποβάθμιση της ανθρώπινης ύπαρξης καθώς εφάρμοζαν ελεγχόμενες πειραματικές μεθόδους παρέμβασης, και κατ' επέκταση στη εξάλειψή της. Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης διαμορφώνονται βάσει μιας διοικητικής ορθολογικότητας που εστιάζει στην καταναγκαστική εργασία, την στρατιωτικού τύπου πειθαρχία και οργάνωση και στην διαμόρφωση της ζωής στο όριο.

Ο Enzo Traverso (2013) αναφέρεται στα στρατόπεδα συγκέντρωσης ως ένα βιομηχανικό όπλο στην εποχή του καπιταλισμού το οποίο συνιστά μέσο για την εξόντωση εκατομμυρίων ανθρώπων. Παραλληλίζει την μεθοδικότητα του ναζιστικού συστήματος, με την μορφή εργοστασίου αποτρόπαιης θανάτωσης ζώων και παραγωγής πτωμάτων. Για τον Traverso, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αποτέλεσαν την ικανοποίηση του ναζιστικού συστήματος στην κυριαρχία επί της ζωής αλλά και στην φιλοδοξία διαμόρφωσης ενός εργατικού κεφαλαίου, κάνοντας τον διαχωρισμό μεταξύ ζωοποιημένου εργάτη και Άριου. Αναδιαμορφώνεται η έννοια άνθρωπος σε αυτό που ονόμασε ο Ζαν Αμερί «απανθρωποποιημένος άνθρωπος», εκείνος, δηλαδή, ο άνθρωπος που προορίζεται να πεθάνει, σε αντίθεση με τον Γερμανό εργαζόμενο που αποτελεί βασικό συστατικό της οικοδόμησης του Ράιχ (Traverso, 2013 : 60). Ο Traverso, για να ερμηνεύσει την ορθολογική διοίκηση των στρατοπέδων συγκέντρωσης αλλά και του ναζισμού εν γένει, εστιάζει στο έργο του Weber ο οποίος υπογραμμίζει την σύνδεση του ναζισμού με το καπιταλιστικό σύστημα. Γνωρίζουμε πως η ναζιστική διοίκηση, διαμορφώθηκε μέσα από τη νεωτερική ορθολογική γραφειοκρατία. Πιο συγκεκριμένα, ο Traverso παραθέτει τον Weber λέγοντας :

Ο Max Weber εντόπισε στην ηθική αδιαφορία ένα βασικό συστατικό της νεωτερικής γραφειοκρατίας, εξειδικευμένης και επομένως αναντικατάστατης, όμως διαχωρισμένης από τα μέσα της εργασίας της και ξένης προς το σκοπό της δράσης της. Στο Οικονομία και Κοινωνία, σκιαγράφησε με αυτά τα λόγια το πορτρέτο της: « Στις ολοκληρωμένες μορφές της, η γραφειοκρατία στηρίζεται, με τρόπο πολύ ιδιαίτερο, στην αρχή sine ira ac studio. Ακριβώς μέσα από την

‘απανθρωποποίησή’ της, δηλαδή εξαλείφοντας την αγάπη, το μίσος και όλες τις συγκινήσεις, ιδιαίτερα τα ανορθολογικά και ανιδιοτελή αισθήματα, από τη διαχείριση των διοικητικών υποθέσεων (Amtgeschafte), είναι που πραγματώνει την ιδιαίτερη φύση της, στο έπακρο εκτιμώμενη από τον καπιταλισμό, και αποδεικνύει την ικανότητά της (Traverso, 2013 : 61).

2.2. Η έννοια της βιοπολιτικής στα στρατόπεδα συγκέντρωσης

Κατανοούμε ότι τα ναζιστικά στρατόπεδα συγκέντρωσης διαμορφώθηκαν μέσα από ένα σύστημα το οποίο συσχετιζόταν όχι μόνο με τον φυλετισμό και την βιολογικοποίηση των ανθρώπων αλλά, παράλληλα, είχε άμεση σύνδεση με την παραγωγή και την «εργοστασιοποίησή» τους μέσα από ένα ισχυρό σύστημα γραφειοκρατίας.

Ο Foucault (2015) αναφέρεται στην έννοια της «φυλετικής πάλης» η οποία έχει αντικατασταθεί από την «φυλετική καθαρότητα» την οποία ερμηνεύει ως βιολογικό ρατσισμό. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται στην εμφάνιση του κρατικού, βιολογικού και, συνάμα, συγκεντρωτικού ρατσισμού που εμφανίζεται στα τέλη του 19^{ου}. Ο ναζισμός, για τον Foucault, συμπεριλαμβάνει όλα τα λαϊκά και μεσαιωνικά χαρακτηριστικά τα οποία εντάσσουν τον κρατικό ρατσισμό σε ένα «μυθικό και ιδεολογικό τοπίο» που αναλαμβάνει να προστατεύσει βιολογικά την φυλή (2015,σ.108). Ο Foucault εστιάζει στην εξουσία που χρησιμοποιεί μηχανισμούς για να αποκλείσει, απαξιώσει και εξοντώσει μια κοινωνική ομάδα, φυλή ή θρησκεία. Θέτει την βάση της πρακτικής αυτής στον μεσαίωνα καθώς αποτελεί μια διαχρονική διαδικασία ανάλυσης της κοινωνίας και των σχέσεων εξουσίας. Η αρχή της αντίληψης του φυλετικού πολέμου ενσαρκώνεται στον μεσαίωνα και πραγματώνεται με τις ναζιστικές πρακτικές του 20ού αιώνα. Η άνοδος του ναζισμού έθεσε στην βάση της ιδεολογίας την διασφάλιση της καθαρότητας του κοινωνικού σώματος. Παράλληλα, την ίδια εποχή δημιουργήθηκε ένας φανερός εχθρός της κανονικότητας (Εβραίοι, Ρομά, ομοφυλόφιλοι κλπ) καθώς θεωρήθηκε ότι εισάγουν νοσηρά στοιχεία στο σώμα του κράτους. Με τον τρόπο αυτό, οι μη κανονικοί, φυλετικά επικίνδυνοι κατά κύριο

λόγο, στοχοποιήθηκαν και χαρακτηρίστηκαν ως ανεπιθύμητοι ορίζοντας το κράτος υπεύθυνο για να εφαρμόσει τους μηχανισμούς εκείνους που θα καθιστούσε δυνατό τον αποκλεισμό τους (Foucault, 2015).

Μέσα από την δημιουργία στρατοπέδων συγκέντρωσης αναδύεται αυτό που ο Foucault όρισε ως βιοπολιτική καθώς διαμορφώνεται ένας πειθαρχικός τρόπος διαχείρισης της ανθρώπινης ζωής (Foucault, 2003). Μπορεί ο Foucault να μην εστίασε την έρευνά του στα κατεξοχήν πεδία βιοπολιτικής του 20^{ου} αιώνα, η σκέψη του όμως βοηθά την κατανόηση των νεωτερικών μορφών εξουσίας όπως ο ολοκληρωτισμός, ο ναζισμός και ο φασισμός. Ξεκινώντας, ο Foucault, περιγράφει μια μετατόπιση της εξουσίας που συμβαίνει μετά τον 17^ο αιώνα όταν ο ηγεμόνας σταδιακά χάνει το δικαίωμα να θανατώνει τους υπηκόους του. Η εξουσία μεταβάλλεται και αποκτά μια θετική διάσταση απέναντι στην ζωή, την ρυθμίζει, την προστατεύει και την βοηθά στην αναπαραγωγή της. Η εξουσία δεν διαμορφώνεται πλέον μόνο μέσα από τον θάνατο αλλά περνάει στην «εξουσία επί της ζωής». Με τον τρόπο αυτό, ο Foucault περιγράφει πως στο τέλος του 17^{ου} και στη διάρκεια του 18^{ου} αιώνα αναπτύσσεται μια άλλη μορφή εξουσίας, αυτή που εστιάζει στο σώμα, στην κανονικοποίηση σωμάτων, βάζοντάς τα στο πεδίο ορατότητας της εξουσίας. Στα μέσα του 18^{ου} αιώνα διακρίνεται η βιοπολιτική, η οποία εφαρμόζεται στον άνθρωπο -ως είδος- και στοχεύει στην μαζικοποίησή του υπό το πρίσμα του «πληθυσμού». Η εξουσία σύμφωνα με τον Foucault, αναπαράγει τον βιολογικό ρατσισμό, με τον οποίο η κοινωνία στρέφεται ενάντια στον εαυτό της δίνοντας στην βιοεξουσία την δυνατότητα να κυριαρχήσει (Foucault, 2012). Η νέα μορφή εξουσίας που αναγνωρίζει ο Foucault στην νεωτερικότητα, επιδίωξε να καθυποτάξει τα σώματα και να ελέγξει τον πληθυσμό, σε αντίθεση με την προγενέστερη εξουσία που είχε στο επίκεντρο τον θάνατο. Η φουκωική προσέγγιση, λοιπόν, παρουσιάζει για πρώτη φορά την συσχέτιση του βιολογικού με το πολιτικό στοιχείο. Κατ' επέκταση το κοινωνικό σώμα συνδέεται με το πεδίο της ιατρικής. Ο Foucault παρουσιάζει τον ρατσισμό ως ένα κρατικό μέσο διαχείρισης του εσωτερικού εχθρού. Δεν προσεγγίζει τον θάνατο ως ένα βιολογικό φαινόμενο αλλά αναγνωρίζει τον έλεγχο του από τους μηχανισμούς του κράτους (Foucault, 2015).

Ο Giorgio Agamben, συνδέοντας την έννοια της βιοπολιτικής με την νεωτερικότητα, βλέπει την απόφαση του κράτους να περάσει από την «απόφαση

περί ζωής» στην «απόφαση περί θανάτου» οπότε η βιοπολιτική μετατρέπεται σε θανατοπολιτική (Agamben, 2005 : 94). Ο Agamben δημιουργεί έναν διάλογο μεταξύ της Hannah Arendt και του Foucault και επικεντρώνεται στην έννοια της γυμνής ζωής σε συνάρτηση με την κυρίαρχη εξουσία, την ζωή ως εξαίρεση και αποκλεισμό.

Σύμφωνα με τον Agamben, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αποτελούν «τον νόμο της νεωτερικότητας» που ξεπερνά την δικαιοσύνη έννοια του εγκλήματος, αποτελεί τον τόπο που διαμορφώθηκε η «*conditio inhumana*». Ο Agamben εστιάζει ιδιαίτερα στην σημασία των στρατοπέδων τόσο για τα ίδια τα θύματα όσο και για την ιστορική τους όπως αυτή επηρεάζει την κοινωνία σε μεταγενέστερο χρόνο. Διαχρονικά τα στρατόπεδα αποτέλεσαν μια κατάσταση εξαίρεσης από τον κοινό δικαιοσύνη νόμο, έναν «θεσμό» προσωρινής ή προληπτικής φύλαξης ατόμων που θεωρήθηκε ότι αποτελούν κίνδυνο (Agamben, 2005 : 257). Ύστερα από την ανάληψη της εξουσίας από το ναζιστικό κόμμα, εκδόθηκε διάταγμα «για την προστασία του λαού του κράτους»⁶ το οποίο ανέστελλε τα άρθρα του συντάγματος που αφορούσαν συγκεκριμένα δικαιώματα και ελευθερίες όπως την ελευθερία της έκφρασης, του συναθροίζεσθαι, τις ατομικές ελευθερίες και το απαραβίαστο της οικογενειακής εστίας. Στον ίδιο χρόνο αποφασίζεται η δημιουργία του Νταχάου, ενός στρατοπέδου που θα συγκέντρωνε τους πολιτικούς κρατούμενους, ως τα πρώτα θύματα της εξαίρεσης από το πολιτικό δίκαιο (Agamben, 2005 : 260).

Η ταυτόχρονη ύπαρξη του νόμου περί προστασίας του λαού με την δημιουργία στρατοπέδων συνδιαμορφώνει ένα νέο πραγματολογικό γεγονός όπου ο κίνδυνος πλέον βρίσκεται εντός ενός χωροταξικού πλαισίου. Τα στρατόπεδα χαρακτηρίζονται από μια διοικητική ορθολογικότητα η οποία σηματοδοτείται από την διαρκή ένταση μεταξύ εργασίας και εξόντωσης, καθώς δημιουργήθηκαν ως τόποι τιμωρίας και αφαίρεσης των ελευθεριών όπου η εργασία αποτέλεσε τον δρόμο προς την ελευθερία (Traverso, 2013). Η ναζιστική θεωρία συνέδεσε τον φυλετικό διαχωρισμό με την εξολόθρευση μέσα από την εργασία δημιουργώντας ένα σύστημα το οποίο ιεραρχεί και δημιουργεί εργάτες-δούλους (Traverso, 2013). Από «κέντρα εργασίας» γίνονται «κέντρα εξόντωσης και θανάτωσης» τα οποία θυμίζουν την μορφή των εργοστασίων. Ο Traverso (2013) παραθέτει τον Henry Friedlander ο

⁶ Στο γερμανικό πρωτότυπο: Verordnung zum Schutz von Volk und Staat

οποίος χαρακτήρισε τα στρατόπεδα συγκέντρωσης ως «σφαγεία για ανθρώπινα πλάσματα» (σ.54) ενώ ο Gidder Anders βλέπει τα στρατόπεδα ως σημεία που «μεταμόρφωναν ανθρώπους σε πρώτη ύλη» (1980, σ.57). Ο Anders, συνεχίζοντας τον συλλογισμό του, αναλογίζεται ότι η βιομηχανική σφαγή που πραγματοποιήθηκε κατά την ναζιστική περίοδο δεν συνέβη απλώς ως θανάτωση ανθρώπων αλλά ως «παραγωγή πτωμάτων» (Anders, 1980 στο Traverso, 2013 : 57).

Ιστορικοί και αναλυτές που μελέτησαν τα στρατόπεδα συγκέντρωσης την περίοδο της ναζιστικής κυριαρχίας αντιλαμβάνονται την σύνδεση μεταξύ εργοστασίου και στρατοπέδου καθώς έχουν συγκεκριμένα χαρακτηριστικά όπως είναι φανερή η ύπαρξη διοικούσας αρχής, αυστηρού διαχωρισμού μεταξύ Αριών και ανεπιθύμητων, πλαισίου εργασίας και άλλων. Στα στρατόπεδα οι αιχμάλωτοι πολέμου και οι ανεπιθύμητοι εν γένει αποτέλεσαν άφθονα εργατικά χέρια, εξαιρετικά φθηνά προσφέροντας τις υπηρεσίες τους σε βιομηχανικές ζώνες (Herbert, 1997 στο Traverso, 2013). Παράλληλα, η ύπαρξη των ναζιστικών στρατοπέδων συγκέντρωσης, χαρακτηρίστηκαν από μια συνεχή εναλλαγή μεταξύ τόπου τιμωρίας, τόπου εργασίας και εξόντωσης μέσα από την εργασία. Κλείνοντας, για τον Traverso, τα στρατόπεδα συγκέντρωσης αποτελούν την παθολογική εκδήλωση του δυτικού κόσμου, κατά την οποία η επιστήμη χρησιμοποιήθηκε εργαλειακά (Traverso, 2013 : 192).

Στο επόμενο μέρος της εργασίας θα αναλυθούν οι εφαρμογές των ευγονικών θεωριών και της βιοπολιτικής όπως εφαρμόστηκαν στην κοινωνική ομάδα των Ρομά της Γερμανίας .

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

Οι Ρομά στην Ευρώπη και η στοχοποίηση

3.1. Οι πρώτες διώξεις

Όταν ανέλαβε ο Χίτλερ την καγκελαρία της Γερμανίας (30 Ιανουαρίου το 1933), οι Ρομά αποτελούσαν μια μικρή μειονότητα εντός των συνόρων του κράτους. Αρχικά, τα πρώτα χρόνια του εθνικοσοσιαλιστικού καθεστώτος οι Ρομά δεν αποτέλεσαν κεντρικό στόχο της ιδεολογικής και πολιτικής προπαγάνδας η οποία ήταν αποκλειστικά στραμμένη στους Εβραίους που είχαν οριστεί ως «εχθροί του έθνους». Μετέπειτα, οι Ρομά χαρακτηρίστηκαν ως «α-κοινωνικοί» και τοποθετήθηκαν στο επίκεντρο των «άλλων», εκείνων δηλαδή που δεν ανήκαν στην καθαρή φυλή και θα έπρεπε να απομακρυνθούν από αυτήν (Lewy, 2000). Ο «άλλος» πλέον βρίσκεται στο επίκεντρο των θεωριών και πρακτικών που όπως αναφέρει η Γκότοβου, χαρακτηρίζεται από τρεις επιλογές: ο άλλος ως αντικείμενο εξομοίωσης, ως αντικείμενο υποταγής ή φυσικής εξόντωσης (Γκότοβου, 2017 : 23). Παρόλο που εντός της κοινωνικής ομάδας των Ρομά υπήρξε μια πολιτισμική κινητικότητα, δηλαδή μια μετατόπιση του ατόμου από τις «παραδοσιακές πρακτικές» και τον τρόπο ζωής των Ρομά, δεν σημαίνει ότι άτομα με ρόμικη καταγωγή δεν στιγματίστηκαν. Αποτέλεσαν δηλαδή, πολλαπλούς στόχους των κρατικών μηχανισμών αλλά και των καθημερινών στερεοτυπικών κοινωνικών αντιδράσεων.

Όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια, με την άνοδο του εθνικοσοσιαλισμού στην εξουσία υιοθετούνται πρακτικές και πολιτικές που στοχοποιούν τους Ρομά της Γερμανίας ιδίως την περίοδο 1933-1945. Η ναζιστική ιδεολογία διαδίδεται με ποικίλους τρόπους και κυρίως μέσω της διοίκησης, ενώ υπηρετείται ανοιχτά από κρατικούς φορείς όπως τα Πανεπιστήμια, τα Ερευνητικά Κέντρα και Ινστιτούτα, την αστυνομία και τους κρατικούς φορείς (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017). Σύμφωνα με τον Lewy, οι διώξεις εναντίον των Ρομά διαμορφώθηκαν σε τρεις φάσεις. Αρχικά, τα μέτρα είχαν τοπικό χαρακτήρα με τις τοπικές αρχές να παρενοχλούν, να δημιουργούν περιορισμούς και να τους στοχοποιούν. Σε δεύτερο επίπεδο, από το 1937 και έπειτα, οι Ρομά γίνονται αντικείμενα συστηματικών ελέγχων, φυλάκισης αλλά και

εγκλεισμού σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Το τρίτο στάδιο ξεκινά το 1938 οπότε συστηματοποιείται ο λόγος σχετικά με την «μάστιγα των Ρομά» κάνοντας ρητή αναφορά στους μιγάδες (Zigeunermischlinge) ως επικίνδυνους.

Ο Zimmermann, προσπαθώντας να αποκωδικοποιήσει την κλιμακούμενη πορεία της εξόντωσης των Ρομά στην Γερμανία, ανατρέχει στον διαφωτισμό και στις επιρροές του. Οι Ρομά, περιγράφονται σε κείμενα, όπως εκείνο του διαφωτιστή Heinrich Grellmann, ως σκληροί, διεφθαρμένοι και άθρησκοι. Ο Zimmermann, επηρεασμένος από τις διαφωτιστικές ιδέες περί ανατροφής και επιρροής του περιβάλλοντος στην διαμόρφωση του ατόμου, πίστευε ότι οι Ρομά ως ανατολίτες, προερχόμενοι από τις κατώτερες τάξεις της Ινδίας, εκ φύσεως δεν μπορούν να αλλάξουν τα χαρακτηριστικά τους και τον τρόπο ζωής (Zimmermann στο Shapiro & Ehrenreich, 2002).

Ας δούμε όμως πως είχε διαμορφωθεί το πλαίσιο αντιμετώπισης των Ρομά στη Γερμανία πριν από την άνοδο και εγκαθίδρυση του εθνικοσοσιαλισμού. Στα τέλη του 19^{ου} αιώνα διακρίνονται οι πρώτες κρατικές πολιτικές διακρίσεων. Το 1886, ο Μπίσμαρκ, καγκελάριος του Ράιχ, στέλνει επιστολή στα γερμανικά κρατίδια με κύριο στόχο την ενοποίηση των διαταγμάτων κατά των Ρομά συνιστώντας απέλαση ώστε να επιτευχθεί η απαλλαγή «*εκ βάθρων και μόνιμα*» από την μάστιγα (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Ο Μπίσμαρκ, χαρακτηρίζει ως ιδιαίτερα σοβαρή την περίπτωση των Ρομά και για τον λόγο αυτό προτείνει να συλλαμβάνονται (Hancock, 1997). Το 1890 συγκροτήθηκε από το τοπικό κοινοβούλιο της Σουαβίας, συνέδριο με θέμα “τα αποβράσματα των Τσιγγάνων”⁷ όπου αποφασίστηκε η παρέμβαση του στρατού ώστε να απαγορευτεί η εγκατάσταση σε συγκεκριμένες τοποθεσίες (Hancock, 1997, 2013).

Το 1899, στη Βαυαρία, η αστυνομική διεύθυνση του Μονάχου, υπό την ηγεσία του Alferd Dillmann (1849-1924), δημιουργεί ένα ιδιαίτερο Γραφείο «*Κεντρικό Γραφείο υποθέσεων σχετικά με τους Τσιγγάνους*» η οποία πραγματοποίησε και την πρώτη καταγραφή μιας πληθυσμικής ομάδας εντός της γερμανικής επικράτειας. Από την συγκεκριμένη υπηρεσία εκδίδεται το 1905 βιβλίο το οποίο αποτελείται από τρία διαφορετικά μέρη. Αρχικά, η εισαγωγή αναφέρεται στους Ρομά ως «απειλή» και

⁷ Ελεύθερη μετάφραση, στο πρωτότυπο : «The gypsy Scum»

«πανούκλα»⁸ από την οποία το γερμανικό έθνος θα πρέπει να απαλλαγεί θέτοντας αδίστακτες τιμωρίες, ενημερώνοντας παράλληλα τους Γερμανούς για τους κινδύνους που ενέχουν οι μίξεις μαζί τους. Το δεύτερο τμήμα του βιβλίου αναφέρεται στην εγκληματική, όπως αναφέρεται, ροπή που έχουν οι Ρομά εκ φύσεως ενώ το τρίτο μέρος αποτελούνταν από φωτογραφίες (Hancock, 1997). Το συγκεκριμένο κείμενο θα αποτελέσει βάση για την φυλετική στοχοποίηση των Ρομά από τους νόμους της Νυρεμβέργης που θεσπίστηκαν τον Σεπτέμβριο του 1935. Το Κέντρο Τσιγγάνων Μονάχου θα συνεχίσει την λειτουργία του ακάθεκτο ως το τέλος του πολέμου. Ως το 1925, είχε ήδη συγκεντρώσει ένα τεράστιο αριθμό οικογενειακών και ατομικών φακέλων (περισσότερους από 14.000) που αφορούσαν Ρομά της γερμανικής επικράτειας, το 1938 -ενταγμένο πλέον στο *Κέντρο του Ράιχ για την καταπολέμηση της μάστιγας των Τσιγγάνων* στα κεντρικά της ασφάλειας του Βερολίνου- διέθετε περισσότερους από 18.000, δηλαδή περίπου το 80-90% των Ρομά του κράτους (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Το 1923, ο διευθυντής του Ινστιτούτο Φυλετικής Υγιεινής του Μονάχου Fritz Lenz έγραψε ένα κείμενο με τίτλο *Ανθρώπινη επιλογή και φυλετική υγιεινή*⁹ το οποίο άσκησε σημαντική επιρροή και έμπνευση για τον Χίτλερ για τη συγγραφή του βιβλίου του *ο Αγών μου*. Το 1925 πραγματοποιήθηκε συνέδριο με θέμα «το ερώτημα για τους Ρομά»¹⁰ από το οποίο απορρέουν αποφάσεις σχετικά με τους άνεργους Ρομά και την επίταξη τους σε στρατόπεδα εργασίας (Hancock, 1997).

Το 1926 στην Βαυαρία καταγράφεται με επείγουσα διαδικασία νόμος για την καταπολέμηση των Τσιγγάνων, των περιπλανώμενων και των φυγόπωνων (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997, Hancock, 2013). Τον επόμενο χρόνο εισάγεται νόμος ο οποίος απαγορεύει στις οικογένειες να ταξιδεύουν και να έχουν στην κατοχή τους όπλα (Hancock, 2013). Μετά τον συγκεκριμένο νόμο στην Βαυαρία, ακολουθούν και άλλα γερμανικά κρατίδια με αντίστοιχα νομοθετήματα. Το 1929, στο λαϊκό κράτος της Έσσης, θεσμοθετείται ο νόμος για την καταπολέμηση της αντικοινωνικής

⁸ Ελεύθερη μετάφραση, στο πρωτότυπο: «"plague" και "menace"».

⁹ Ελεύθερη μετάφραση, στο πρωτότυπο ο τίτλος στα γερμανικά: *Menschliche Auslese und Rassenhygiene*».

¹⁰ Ελεύθερη μετάφραση, στο πρωτότυπο «The gypsy question».

συμπεριφοράς των Τσιγγάνων. Πλέον, γίνεται λόγος για καταπολέμηση ατόμων προσδιορισμένων όχι νομικά αλλά βάσει των εθνογενετικών χαρακτηριστικών τους (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Παράλληλα με την νομοθεσία, οι *Τσιγγανολόγοι*¹¹ της εποχής δημιουργούν ένα περιβάλλον που χαρακτηρίζεται από κοινωνικές προκαταλήψεις εναντίον των Ρομά, υποβοηθούμενο από την φυλετική επιστήμη της εποχής. Η καταγραφή του «άλλου» στο εθνικοσοσιαλιστικό κράτος αποτέλεσε την εδραίωση των φυλετικών προκαταλήψεων και την μεθοδευμένη προσπάθεια περί απαλλαγής της γερμανικής κοινωνίας από την μάστιγα των Τσιγγάνων. Ο νομικός Karl Binding μαζί με τον ψυχίατρο Alfred Hoche, το 1920 δημοσιεύουν το βιβλίο *Το δικαίωμα να καταστραφεί η ζωή που δεν έχει αξία*¹² όπου καταγράφουν ομάδες οι οποίες «δεν αξίζουν να ζουν και είναι αθεράπευτα άρρωστοι» συνυπολογίζοντας σε αυτήν την κατηγορία και τους Ρομά (Hancock, 2013). Οι Binding και Hoche υποστήριξαν ότι εκείνοι που ζουν «ως βάρος στην ανθρωπότητα» θα πρέπει να θανατώνονται. Όπως και ο Dillmann έτσι και οι Binding και Hoche μιλούν για την κληρονομική μετάδοση της εγκληματικότητας των Ρομά (Hancock, 1997) ενώ παράλληλα ισχυρίζονται πως τα «αποβράσματα της κοινωνίας» θα πρέπει να εξοντωθούν (Council of Europe, χχ). Την ίδια περίοδο στην Βαϊμάρη απαγορεύεται η είσοδος Ρομά σε πάρκα και δημόσια μπάνια κάνοντας αισθητές τις διακρίσεις σε κοινωνικό επίπεδο ενώ στην Μπάντεν όλοι οι Ρομά καλούνται για καταγραφή αποτυπωμάτων και φωτογραφιών (Hancock, 2013).

Τον Ιανουάριο του 1933 στην πόλη Burgenland συζητείται η καθολική ανάκληση των κοινωνικών δικαιωμάτων από τους Ρομά (Hancock, 2013). Παράλληλα, υπάρχουν ήδη νομοθεσίες που υποχρεώνουν σε αναγκαστική στέρωση άτομα για τα οποία έχουν εκδοθεί ιατρικές γνωματεύσεις και δικαστικές αποφάσεις που υποδεικνύουν ότι είναι φορείς κληρονομικά μεταβιβαζόμενων ασθενειών (Γκότοβου, 2017). Μεγάλη μερίδα των Ρομά πολιτών της Γερμανίας υποχρεώνονται σε στέρωση και εξαντλητικές εξετάσεις οι οποίες επιδίωκαν την επιβεβαίωση των

¹¹ Όρος που χρησιμοποιείται από τους Γκότοβου, 2017 Γκότοβου & Γκότοβος, 2017

¹² Στο πρωτότυπο ο τίτλος στα γερμανικά: «*Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens*»

φυλετικών θεωριών που τους κατατάσσει σε εκφυλισμένους και εξελικτικά καθυστερημένους. Την ίδια περίοδο, όλοι οι δημόσιοι λειτουργοί υποχρεούνται να κατέχουν πιστοποιητικό φυλετικής καταγωγής ως επίσημη βεβαίωση για την καταγωγή τους, υπογραμμίζοντας την αναγκαιότητα περί καθαρότητας εντός των υπηρεσιών. Το 1937 ξεκινά η απαγόρευση της συμμετοχής των Ρομά στον στρατό για «φυλετικούς λόγους», ενώ το επόμενο έτος τους απαγορεύεται το δικαίωμα ψήφου (Hancock, 2013) .

3.2. Η Νομαδικότητα ως αιτία διωγμών

Ο νομαδικός τρόπος ζωής των Ρομά αποτέλεσε βασικό λόγο σύλληψης τους από την ναζιστική αστυνομία. Βασικά μέτρα που λήφθηκαν ενάντια σε αυτόν τον τρόπο διαβίωσης ήταν αρχικά ο περιορισμός τους εντός των κρατιδίων και η απαγόρευση μετακίνησης τους πέρα από τα όρια τους. Με την συμφωνία των κρατιδίων για την καταπολέμηση της μάστιγας των Τσιγγάνων στις 18 Μαρτίου το 1933, εδραιώνεται ο περιορισμός τους και η εξασφάλιση της μη μετακίνησης. Επιπροσθέτως, τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους βάσει των ίδιων μέτρων καταπολέμησης της μάστιγας, η αστυνομία προβαίνει σε μαζικές συλλήψεις «ζητιάνων και αλητών» οι οποίοι στέλνονταν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους εκδίδεται διάταγμα για την πρόληψη του εγκλήματος, δηλαδή ξεκινά ο εγκλεισμός σε στρατόπεδα συγκέντρωσης όσων θεωρούνται ότι έχουν εγκληματικό προφίλ (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017). Καθώς όλα τα παραπάνω αφορούσαν τους Γερμανούς Ρομά, το 1934 το Ράιχ προχωρά στην απέλαση των αλλοδαπών και ιδίως στους νομάδες Ρομά της δυτικής Ευρώπης. Συγχρόνως, το Υπουργείο Εσωτερικών του Ράιχ ανακοινώνει ότι θα προβεί σε συλλήψεις όσων δεν έχουν δηλωμένη μόνιμη κατοικία, με σαφή προσδιορισμό της ανακοίνωσης στους νομάδες Ρομά που ζουν στην επικράτεια (Huttenbach, 1991). Το επόμενο έτος η Ομοσπονδιακή Υπηρεσία Εθνικών Ζητημάτων, υπεύθυνη για ζητήματα κοινωνικής πρόνοιας, αποφασίζει να μην δώσει επιδόματα σε οικογένειες Ρομά που βρίσκονται εντός της επικράτειας και την ταυτόχρονη

επιστροφή των επιδομάτων από όσους είχαν ήδη λάβει κάποια χρηματική επιχορήγηση (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Τον Μάιο του 1935 ξεκινά η λειτουργία ειδικού στρατοπέδου συγκέντρωσης για Ρομά στην Κολονία με την ταυτόχρονη εκδίωξη των κατοίκων από καταυλισμούς με την βοήθεια έκδοσης αστυνομικών και υγειονομικών διαταγμάτων. Το στρατόπεδο φυλασσόταν από άνδρες των Ες Ες και την τοπική αστυνομία της Κολονίας ενώ οι οικογένειες χρειάζονταν ειδική άδεια για την είσοδο και την έξοδο από αυτό. Το στρατόπεδο της Κολονίας λειτούργησε ως πρώτη προσπάθεια εγκλεισμού των Ρομά της περιοχής. Μετέπειτα, ακολούθησαν και άλλες πόλεις όπως το Βερολίνο, η Στουτγάρδη και το Αμβούργο, όπως φαίνεται μέσα από επιστολές προς το στρατόπεδο της Κολονίας ζητώντας πληροφορίες σχετικά με την συγκρότηση και την οργάνωση (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Η δημιουργία του στρατοπέδου της Κολονίας ξεκινά την συζήτηση εντός του υπουργείου Εσωτερικών του Ράιχ για την προετοιμασία ενός νόμου σχετικά με το ζήτημα των Ρομά. Το υπουργείο περιορίστηκε στην εισήγηση διαταγμάτων τα οποία ωθούσαν τους Ρομά σε μόνιμες εγκαταστάσεις ώστε να εφαρμοστεί η «αρχή της επιτήρησης»¹³. Η αρχή της επιτήρησης διευκολύνει την αστυνομία να περιθωριοποιήσει τους περιπλανώμενους νομάδες ενόψει των Ολυμπιακών Αγώνων του 1936 στο Βερολίνο όπου το ζητούμενο είναι μια «καθαρή πόλη». Κατά την διάρκεια των αγώνων, μοιράζονταν φυλλάδια στους παρευρισκόμενους προωθώντας το μίσος κατά των Ρομά (Hancock, 2013). Για την επίτευξη του στόχου αυτού οι αρχές οργάνωσαν στις 16 Ιουλίου το 1936, λίγες μέρες πριν την έναρξη των Αγώνων βάσει μιας εγκυκλίου για την «καταπολέμηση της μαστίγας των Τσιγγάνων, μια ημέρα γενικής διώξης στα πλαίσια του κρατιδίου». Με την συγκεκριμένη εγκύκλιο συνεχίζονται οι διώξεις και οι μετεγκαταστάσεις των Ρομά είτε στις παρυφές της πόλης είτε σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (Heuss στο Fings, Heuss, Sparing, 1997, Hancock, 2010). Το 1937, ξεκινά μια κλιμάκωση των διώξεων κατά των Ρομά με κύρια αιτιολογία την προληπτική παρέμβαση κατά του εγκλήματος εντός του κράτους (Γκότοβος,

¹³ Υπόμνημα του ανωτάτου συμβούλου της κυβερνήσεως, δρ. Zindel αναφορικά με την κατάρτιση ενός νόμου περί Τσιγγάνων, στο: Ομοσπονδιακό αρχείο Koblenz, R 18/5644, Reichszigeunergesetz, B1.217-221

Γκότοβου, 2017). Τα λεγόμενα «κοινωνικά επιβλαβή στοιχεία» θα πρέπει να υπολογιστούν και να γίνουν ορατά ώστε να καταπολεμηθούν. Στην πόλη Ράβενσμπουργκ ήδη από το 1936 η αστυνομία παίρνει σαφή μέτρα υπέρ της πολιτικής εκδίωξης των Σίντι και Ρομά της περιοχής. Οι Ρομά της περιοχής, γίνονται υποκείμενα συνεχόμενου ελέγχου από την αστυνομία ενώ δεν επιτρέπεται η είσοδος στην περιοχή από Ρομά άλλων περιοχών. Βάσει μιας θεσμικής απόφασης του Ανώτατου Πρωσικού Διοικητικού Δικαστηρίου ανακοινώνεται τον Νοέμβριο του 1936 το εξής:

«Η αστυνομική διεύθυνση του Ράβενσμπουργκ κάλεσε, βάσει εκδόσεως σχετικής οδηγίας και κατόπιν συνεννοήσεως με το δήμαρχο άπαντες του ικανούς προς εργασία Τσιγγάνους, οι οποίοι διαμένουν ή βρίσκονται προσωρινώς στο Ράβενσμπουργκ, όπως αναζητήσουν τακτική εργασία και μόνιμη κατοικία, ειδάλλως να εγκαταλείψουν το Ράβενσμπουργκ». (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997 : 66)

Η απόφαση αυτή αποτέλεσε επίταξη των Ρομά του Ράβενσμπουργκ οι οποίοι κλήθηκαν να δουλέψουν στα υπόγεια έργα της περιοχής με καταναγκαστική εργασία. Όσοι θεωρήθηκαν, ύστερα από ιατρική εξέταση, υγιείς και ικανοί να δουλέψουν δέχτηκαν αυστηρή εντολή να παρουσιαστούν για δουλειά ενώ η αστυνομία κλήθηκε να αντιμετωπίσει με κάθε αυστηρότητα τους Ρομά που δεν θα παρουσιαστούν. Ταυτόχρονα, δρομολογήθηκε η δημιουργία στρατοπέδου Τσιγγάνων στις παρυφές της πόλης, το οποίο ολοκληρώθηκε τον Νοέμβριο του 1937. Το στρατόπεδο, περιπολούνταν από την δημοτική αστυνομία, είχε αγκαθωτό συρματοπλέγμα για περίφραξη και κατά την είσοδό τους οι Ρομά κλήθηκαν να υπογράψουν τους όρους με τους οποίους θα μπορούσαν να παραμείνουν στην περιοχή, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση ότι για την παραμονή τους θα πρέπει να έχουν εργασία (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

3.3. Οι τοπικές αυτοδιοικήσεις

Τα δημοτικά στρατόπεδα συγκέντρωσης, όπως παρουσιάζεται από τα παραδείγματα σε διαφορετικές πόλεις της γερμανικής επικράτειας, αποτέλεσαν μια πολιτική που αποσκοπούσε τόσο στην καταναγκαστική εργασία των Ρομά όσο και στην εκδίωξή τους από συγκεκριμένες περιοχές. Ο περιορισμός της ελεύθερης μετακίνησης μέσω του εγκλεισμού σε στρατόπεδα υποννοεί την έμμεση απαγόρευση των ελεύθερων επαγγελμάτων που ασκούσαν οι Ρομά ως επί το πλείστον. Ως αποτέλεσμα της έλλειψης εργασίας, οι Ρομά εξαρτώνται απόλυτα από την κοινωνική πρόνοια και την υποστήριξη από κρατικούς φορείς. Από την άλλη, η δημιουργία των στρατοπέδων είχε ως παράλληλο σκοπό και την μείωση των επιδομάτων κοινωνικής πρόνοιας που δίνονταν στους Ρομά καθώς η καταβολή των επιδομάτων αυτών εξαρτήθηκε πλήρως από την εκτέλεση ή όχι καταναγκαστικής εργασίας. (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Όπως φαίνεται μέσα από τις προσπάθειες της εθνικοσοσιαλιστικής κυβέρνησης, οι «περιθωριακοί και αντικοινωνικοί» χάνουν κάθε προνόμιο και κοινωνική υποστήριξη ή σε αντίθετη περίπτωση, στερούνται τις ατομικές τους ελευθερίες και κρατούνται σε στρατόπεδα παρέχοντας καταναγκαστική εργασία. Ο Sparing ύστερα από μελέτη αναφορών που βρίσκονται στο ομοσπονδιακό αρχείο Koblenz¹⁴ και της κοινωνικής πρόνοιας της Γερμανίας υπογραμμίζει την εξαθλίωση των Ρομά στα στρατόπεδα μέσα από τον υποσιτισμό, τις ανυπόφορες συνθήκες και υγιεινής και εγκαταστάσεις, την μείωση ή εξάλειψη των επιδομάτων και την καταναγκαστική εργασία (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

3.4. Το γερμανικό αίμα και οι Ρομά ως εχθρός

Με την άνοδο του Χίτλερ στην εξουσία ξεκινά μια εκτεταμένη προσπάθεια του καθεστώτος να μεταφράσει σε διοικητικά κείμενα τις συνεχείς κοινωνικές

¹⁴ Έκθεση του Gerhard Stein , 1.10.1936 αφορ. Εξετάσεις στο στρατόπεδο Τσιγγάνων του Marzahn βλ.: ομοσπονδιακό αρχείο Koblenz, Zsg 142/23

παραδοχές σχετικά με την φυλή, την ιεράρχηση, την προσωποποίηση του εχθρού και κυρίως την καλλιέργεια της κινδυνολογίας περί παρακμής και εκφυλισμού. Πιο συγκεκριμένα, η συζήτηση μεταφέρεται σε κανόνες που «οριοθετούν» το αίμα και τις επαφές των Γερμανών πολιτών με τους «άλλους». Με τους νόμους της Νυρεμβέργης γίνεται ακόμα πιο ξεκάθαρη η προσήλωση του ναζιστικού κράτους στην εξόντωση «των άλλων» στοχοποιώντας τις δύο φυλές που είναι ξένες προς το αίμα των Ευρωπαίων, δηλαδή τους Ρομά και τους Εβραίους. Ο Lewy (1999), σε άρθρο του, εξηγεί τους λόγους για τους οποίους οι Ρομά δεν αναφέρονταν στα πρώτα δύο σημαντικά κείμενα των φυλετικών νόμων των Ναζί. Σύμφωνα με τον Lewy, στο βιβλίο του Χίτλερ *Ο Αγών μου* δεν γίνονται αναφορές για τους Ρομά ενώ στους λόγους που είχε εκφωνήσει υπάρχουν δύο μόνο αναφορές και αυτές αφορούσαν την στρατολόγησή τους. Οι Ρομά της Γερμανίας (υπολογίζονται 26.000 άνθρωποι), συγκριτικά με το μεγάλο πρόβλημα των Εβραίων (υπολογίζονται 525.000 άνθρωποι), ήταν αριθμητικά πολύ λιγότεροι και για αυτό αποτέλεσαν δευτερεύον πρόβλημα. Οι Ρομά, καταλήγει ο Lewy, εντάχθηκαν στον στόχο του ναζιστικού προβληματισμού ως ξένο αίμα το οποίο κατοικεί εντός του Ράιχ (Lewy, 1999). Σύμφωνα με τον ίδιο, η εξόντωση των Ρομά παρέμεινε καθ' όλη την διάρκεια των διώξεων σε δεύτερη προτεραιότητα σε σχέση με το «πρόβλημα των Εβραίων». Οι Εβραίοι, παρουσιάζονται από τον Χίτλερ ως μάλιστα η οποία αποτελεί την πηγή του κακού της κοινωνίας και της πορείας της, ενώ από την άλλη οι Ρομά αποτελούν ένα κοινωνικό ζήτημα το οποίο μπορεί να λυθεί με πιο «παραδοσιακούς τρόπους» (Lewy, 2000).

Βασικό μέλημα των νόμων της Νυρεμβέργης που αποφασίστηκαν στις 15 Σεπτεμβρίου 1935 με την ευκαιρία των εργασιών του 7ου Συνεδρίου του NSDAP, αποτέλεσε η προστασία του γερμανικού αίματος και της τιμής, απαγορεύοντας δια νόμου την ένωση μη Αρίων και Γερμανών (Hancock, 1997, 2013). Με τους νόμους, κατασκευάζονται τα φυλετικά κριτήρια τα οποία διαχωρίζουν τους Άριους από τους «ξένους». Στην περίπτωση των Εβραίων, «οι άλλοι» είναι οι αλλόθρησκοι, ενώ αντίθετα οι Ρομά της Γερμανίας είναι χριστιανοί και συχνά έχουν πραγματοποιήσει γάμους με ντόπιους (Lewy, 1999). Ο γιατρός Hans Globke, επικεφαλής του Υπουργείου Εσωτερικών του Τρίτου Ράιχ ανακοινώνει το 1936 πως οι Εβραίοι και οι Ρομά ανήκουν σε ομάδες που έχουν ξένο αίμα (Hancock, 2010). Η ίδια αναφορά γίνεται και από τον Υπουργό Εσωτερικών Wilhelm Frick την προηγούμενη χρονιά:

συγκεκριμένα αναφέρει ότι μαζί με τους Εβραίους, οι Ρομά, οι Νέγροι και οι «μπάσταρδοι» βρομίζουν το γερμανικό αίμα (Lewy, 1999). Ακολούθως, στα επόμενα κείμενα γίνονται συνεχόμενες αναφορές στο «ξένο αίμα» που δεν μπορεί να ενσωματωθεί στο ευρωπαϊκό (Lewy, 1999). Το 1938 ο Χίμλερ υπογράφει απόφαση η οποία βασίζεται στα ευρήματα του γραφείου Φυλετικής Υγιεινής η οποία καθορίζει το «τσιγγάνικο αίμα ως πολύ επικίνδυνο για την υγεία του γερμανικού έθνους». Η απόφαση αυτή προτείνει την επίλυση του ζητήματος των Ρομά βάσει των ιδιαίτερων φυλετικών χαρακτηριστικών υποχρεώνοντας όλους τους Ρομά του Ράιχ που είναι πάνω από την ηλικία των έξι ετών να διαμοιραστούν σε τρεις γενικές κατηγορίες: Ρομά, μιγάδες Ρομά και άτομα που ζουν με νομαδικό τρόπο και συμπεριφέρονται ως Ρομά (Milton στο Totten & Parsons, 2009).

Το 1939 εκδίδεται η εφαρμοστική εγκύκλιος από το τμήμα Εγκλημάτων της Αστυνομίας του Ράιχ η οποία αναφέρει ότι πρέπει να γίνει εκτενής καταγραφή των Ρομά του Ράιχ ώστε στη συνέχεια να καταστεί εφικτό να ληφθούν μέτρα (Hancock, 2013, Milton στο Totten & Parsons, 2009). Στις συγκεκριμένες οδηγίες γίνεται κατανοητό ότι βασικός στόχος είναι να ληφθούν μέτρα για την απομάκρυνση των Ρομά και να αποφευχθεί η μίξη τους με τους Γερμανούς (Hancock, 2013). Στην ίδια εγκύκλιο αναγράφεται ότι η RKPA¹⁵ θα υποστηρίξει την ανάπτυξη ενός νόμου για τους Ρομά ο οποίος θα απαγορεύει τους μικτούς γάμους «και την επιρροή των Ρομά στον γερμανικό τρόπο ζωής». (Milton στο Totten & Parsons, 2009). Με την ίδια εγκύκλιο, η αστυνομία ορίζεται ως υπεύθυνος κρατικός φορέας μαζί με τις δημόσιες υπηρεσίες υγείας για τις καταγραφές των Ρομά αλλά και την έκδοση φωτογραφιών και ταυτοτήτων. Παράλληλα, τον Αύγουστο του 1938, οι Ρομά απελαύνονται ως υπαρκτός κίνδυνος στρατιωτικής ασφάλειας στις παραμεθόριες ζώνες του Ρήνου και μετά την έναρξη του πολέμου απαγορεύτηκε καθολικά η μετακίνηση προς τα δυτικά του Ράιχ (Milton στο Totten & Parsons, 2009).

Όπως φαίνεται από τις παραπάνω αναφορές, η αστυνομία είχε σημαντικό ρόλο στην διαμόρφωση και ίδρυση των στρατοπέδων για τους Ρομά. Η Γερμανία φαίνεται να ακολουθεί τα αστικά πρότυπα της Αυστρίας όσον αφορά την

¹⁵ Department V of the Central Office for Reich Security ((Milton στο Totten & Parsons, 2009 : 138)

συγκεκριμένη ομάδα. Το 1939 η Υπηρεσία Ασφαλείας των Ες Ες σε έκθεση σχετικά με την εσωτερική πολιτική κατάσταση στην Γερμανία πληροφορούσε ότι «Από την Αυστρία δεχόμαστε την παρότρυνση να φέρουμε τώρα εις πέρας την επείγουσα και απαραίτητη λύση του τσιγγάνικου ζητήματος δια της αδυσώπητης εγκατάστασης των Τσιγγάνων σε κλειστά στρατόπεδα» (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997 :78). Οι αναφορές συλλήψεων, καταναγκαστικής εργασίας και εγκατάστασης σε στρατόπεδα συγκέντρωσης Ρομά στην Αυστρία συμβαίνουν ήδη από το 1939 σε διάφορες πόλεις. Στην περίπτωση του Σάλτσμπουργκ, η αστυνομία έχει κομβικό ρόλο στην σύλληψη των Ρομά, ενώ παράλληλα, υποχρεούται να περιφρουρεί τα στρατόπεδα και να ελέγχει την είσοδο και έξοδο από αυτά. Με την κυβερνητική ανακοίνωση ότι οι Αυστριακοί Ρομά πρέπει να υπαχθούν στην *Γενική Κυβέρνηση στην Πολωνία* ξεκινά η διαμόρφωση νέων στρατοπέδων συγκέντρωσης μέχρι την μεταφορά τους. Οι αρχές συμφώνησαν ότι οι Ρομά θα συγκεντρωθούν και θα περιφρουρηθούν ώστε να συμμετέχουν στην καταναγκαστική εργασία (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

3.5. Οι Τσιγγανολόγοι¹⁶ και η επιστήμη

Ο Robert Ritter, Γερμανός Ναζί ψυχίατρος είχε αναλάβει την δημογραφική και γενεαλογική καταγραφή των Ρομά για το Ινστιτούτο Φυλετικής Υγιεινής¹⁷ υπό το Υπουργείο Υγείας του Ράιχ. Οι έρευνές του προκάλεσαν το ενδιαφέρον των ηγετικών παραγόντων της κυβέρνησης αλλά και της ακαδημαϊκής κοινότητας. Ο Ritter, οργανώνει ομάδες έρευνας οι οποίες επισκέπτονται επαρχίες, πόλεις, φυλακές και στρατόπεδα ώστε να συλλέξουν ερευνητικό υλικό σχετικά με το ζήτημα των Ρομά. Οι καταγραφές τους αποτέλεσαν κύριο λόγο εντοπισμού και σύλληψης περίπου 35.000 Ρομά στο γερμανικό κράτος (Γκότοβου, 2017). Με την

¹⁶ Με τον όρο Τσιγγανολόγοι νοούνται οι επιστήμονες εκείνοι που ασχολήθηκαν με την φυλετική προέλευση των Ρομά, στελέχωσαν το Ινστιτούτο Φυλετικής Υγιεινής και το πλαισίωσαν ερευνητικά.

¹⁷ Σε όλη τη διάρκεια του Ινστιτούτου από την ίδρυση του 1936 ως το 1945 πήρε διάφορες ονομασίες όμως για συντομία στο εξής χρησιμοποιείται το «Ινστιτούτο Φυλετικής Υγιεινής».

έρευνα του ο Ritter κατάφερε να συνδέσει το φυλετικό με το κοινωνικό ενώ ταυτοχρόνως γίνεται ο μοχλός που εκκινεί το κράτος ώστε να παρεμβαίνει και να προγραμματίζει τις ζωές των υπηκόων του. Το άτομο γυμνώνεται από τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητάς του και χαρακτηρίζεται ως μάζα η οποία καθορίζεται βάσει κληρονομικότητας.

Σύμφωνα με τον Ritter, οι Ρομά κατάγονται από την Ινδία και στον δρόμο προς την Ευρώπη αναμείχθηκαν με άλλους λαούς μέσω των επιγαμιών και ως «μικτή φυλή» δεν έχουν θέση στην Γερμανία (Kenrick, 2001, Lewy, 1999). Πίστευε ότι σχεδόν κανένας Ρομά της Ευρώπης δεν αποτελεί απόγονο των καθαρών Ινδών καθώς έχουν διαφορετικές καταβολές και μίξεις. Το α-κοινωνικό προφίλ τους το ορίζει ως το επικρατέστερο ανάμεσα σε αυτούς που έχουν «τσιγγάνικο τρόπο ζωής» καθώς αποτελούν ανάμειξη με τα κατώτερα στρώματα της γερμανικής κοινωνίας (Margalit, 2002). Για άλλους ο Ritter θεωρούσε τους Ρομά ακοινωνήτη φυλή λόγω του νομαδικού τρόπου ζωής τους, τους χαρακτήριζε ως πρωτόγονους με φτωχή κουλτούρα και ιστορία (Council of Europe, χχ). Ο Ritter, καταλήγει στην έρευνά του ότι οι Ρομά ανήκουν σε αποκλειστικά «ξένη» φυλή και προτείνει ότι θα μπορούσαν να συνεχίσουν να ζουν με αυτόν τον τρόπο ζωής εφόσον μείνουν μακριά από τον υπόλοιπο Άρειο πληθυσμό (Lewy, 1999).

Το 1936 το Υπουργείο Εσωτερικών δημιουργεί το Ινστιτούτο Φυλετικής Υγιεινής στο Βερολίνο το οποίο αναλαμβάνει να συλλέξει στοιχεία σχετικά με τους μετακινούμενους πληθυσμούς και κυρίως τους Ρομά και τους μιγάδες (Lewy, 1999). Βάσει αυτών των παραδοχών και ερευνώντας τις οικογένειες Ρομά σε βάθος δέκα γενεών, ο Ritter ως πλέον ειδικός στο ζήτημα των Ρομά, υποσχέθηκε στο ναζιστικό καθεστώς καταλόγους οι οποίοι να καταγράφουν κάθε θεωρούμενο εκφυλισμένο. Για το καθεστώς οι «αφομοιωμένοι», μη ανιχνεύσιμοι Τσιγγάνοι αποτελούν μεγαλύτερο κίνδυνο καθώς δεν μπορούν να εντοπιστούν και παρεισδύουν στην γερμανική φυλή με αποτέλεσμα να την αλλοιώνουν. Η ερευνητική ομάδα του Ritter συλλέγει πληροφορίες από όλα τα συναφή ιδρύματα και υπηρεσίες καθώς επίσης φωτογραφίζει τα άτομα και διενεργεί ιατρικές εξετάσεις και μετρήσεις. Όσοι αρνούνταν να γίνουν υποκείμενα μελέτης τιμωρούνταν με φυλάκιση και κράτηση σε στρατόπεδα συγκέντρωσης (Lewy, 1999). Σύμφωνα με την θεωρία του Ritter, οι «γνήσιοι» Ρομά έχουν διαφορετικό σωματότυπο από εκείνων που έχουν αναμειχθεί

με άλλους λαούς. Παρόλα αυτά, δεν δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα εξωτερικά χαρακτηριστικά αλλά εστιάζει στην καθαρότητα του αίματος, βάσει του ποσοστού «τσιγγάνικου αίματος» που υπάρχει σε αυτό. Σε επιστολή του Ritter προς το Γερμανικό Ίδρυμα Ερευνών τον Ιούνιο του 1937 γράφει:

[...] Από τα παραπάνω προκύπτει με σχετική καθαρότητα τι οφείλεται, σε ατομικό επίπεδο, στο ποσοστό του τσιγγάνικου αίματος καθαυτό. Σ' αυτό πρέπει πρωτίστως να αποδώσουμε όλες τις α-κοινωνικές τάσεις, οι οποίες ανάγονται στο ένστικτο περιπλάνησης, το οποίο ξεκινά με την άτακτη φοίτηση και την άσκοπη περιφορά των παιδιών, για να συνεχίσει με την επαιτεία και την αλητεία. Λιποταξίες παρατηρούνται κατά τα φαινόμενα στον ίδιο βαθμό στους μιγάδες όπως και τους [γνήσιους] Τσιγγάνους, ενώ παραβατική συμπεριφορά στον τομέα της ηθικής, μόνο στους μπασταρδεμένους. Η τάση για εξαπάτηση μάλλον πρέπει να έχει σχέση με το τσιγγάνικο αίμα, με τη διαφορά ότι οι απάτες των μπασταρδεμένων είναι μεγαλύτερης τάξεως, πιο αδίστακτες, πιο πολυσχιδείς και λιγότερο ενιαίες, δηλαδή δεν πηγάζουν μόνο από μια παροντική ανάγκη (Bundesarchiv Koblenz, R 165 στο Γκότοβου, 2017 : 73).

Συνεχίζοντας τις σκέψεις του σχετικά με την φύση των Τσιγγάνων, στην ίδια επιστολή αναφέρεται στην ανάμιξη μεταξύ των φυλών. Την εποχή αυτή, που η ευγονική βρίσκεται στο προσκήνιο τόσο των φιλοσοφικών θεωριών όσο και των κρατικών παρεμβάσεων, η ανάμιξη μεταξύ φυλών παρέμενε αφύσικη και αποκλίνουσα. Μέσα από την έρευνα του υποστήριξε ότι περίπου το 90% των Γερμανών Ρομά είχαν μικτούς προγόνους [Ρομά και Γερμανούς] και για τον λόγο αυτό ελλοχεύουν μεγάλους κινδύνους για τον γερμανικό λαό (Milton στο Totten & Parsons, 2009). Ο Ritter, υποστηρίζει ότι η αποκλίνουσα περίπτωση των μιγάδων Ρομά εντοπίζεται στον τύπο της ανάμιξης και πιο συγκεκριμένα στην σύνδεση του προβληματικού αίματος με την γερμανική φυλή. Κίνδυνος λοιπόν θεωρήθηκε ο

συγκεκριμένος συνδυασμός επειδή δημιουργούσε ένα «ίζημα» το οποίο αποτελούσε το κατακάθι του γερμανικού αίματος (Γκότοβου, 2017).

Θα ήταν όμως, λανθασμένο να θελήσει κανείς να εξηγήσει τη μεγαλύτερη εγκληματικότητα των μπασταρδεμένων [μιγάδων Τσιγγάνων] μόνο μέσω της φυλετικής ανάμιξης. Πρέπει να συνειδητοποιήσουμε ξεκάθαρα ότι σε γενικές γραμμές τα στοιχεία με τα οποία αναμιγνύονται οι ήδη κάπως αφύσικοι Τσιγγάνοι ανήκουν στα κατώτατα από πλευράς αξίας στοιχεία του πληθυσμού, αρκεί να θυμηθούμε τα παραδείγματα των παλαιών οικογενειών κακοποιών. Το κληρονομικό φορτίο το οποίο μεταφέρεται με τις ενώσεις αυτές στον πληθυσμό των Τσιγγάνων δεν είναι σε θέση να εξευγενίσει το τσιγγάνικο κληρονομικό φορτίο και να το κοινωνικοποιήσει (Γκότοβου, 2017 : 74).

Ο Ritter δεν παρέβλεψε να ισχυριστεί ότι λόγω του νομαδικού τρόπου ζωής των Ρομά [καθαρόαιμων και μη] είναι «φύσει αδύνατον» να κοινωνικοποιηθούν. Μάλιστα, τονίζει πως θα χρειαζόνταν πάρα πολλές γενεές αναμίξεων ώστε να αποβάλουν αυτή τους την φύση, κάτι που αξιολογεί ως χαμένο πείραμα καθώς οι περίπτωση γονιδιακής εξέλιξης είναι «πρακτικά μη πραγματοποιήσιμη». Έχοντας όλα τα παραπάνω υπόψη στην επικοινωνία του με το Γερμανικό Ίδρυμα Ερευνών, προτείνει βάσει ερευνητικών δεδομένων, την κρατική μέριμνα ώστε να επιτευχθεί η απαγόρευση διασταύρωσης μεταξύ Γερμανών και Ρομά. Για το ζήτημα των μιγάδων, θεωρεί πως αποτελεί κύριο λόγο για την εγκληματική τους φύση (Margalit στο Weiss-Wendt, 2013) και για να διατηρηθεί η υγεία του γερμανικού αίματος θα πρέπει να κατευθυνθούν προς τους πληθυσμούς των γνήσιων Ρομά (Γκότοβου, 2017). Οι μιγάδες φέρουν απόλυτα αντικοινωνικά και επικίνδυνα χαρακτηριστικά για τα οποία ο Ritter προτείνει παρεμβάσεις στις διαδικασίες αναπαραγωγής μέσω στέρωσης ή εγκλεισμού. Ακολουθώντας, το 1935 σε μια διάλεξη του σε διεθνές επιστημονικό συνέδριο στο Βερολίνο αναφέρει ότι θα πρέπει να εξεταστεί αν η λύση στο πρόβλημα των α-κοινωνικών ατόμων θα επέλθει με την παρέμβαση στην αναπαραγωγή όπως ακριβώς το κράτος ήδη έχει εφαρμόσει για τους διανοητικά προβληματικούς

(Margalit, 2002) . Το 1936, προτείνει στην κυβέρνηση του Ράιχ τρία βασικά μέτρα για το ζήτημα των Ρομά της επικράτειας, όπως την απαγόρευση ενώσεων μεταξύ Γερμανών και Ρομά, την βίαιη διακοπή της αναπαραγωγής μέσω της αναγκαστικής στείρωσης και τέλος την εφαρμογή του νόμου σχετικά με τους «βεβαρημένους κληρονομικά απογόνους» (Γκότοβου, 2017). Στην συστηματική του έρευνα σχετικά με το «πρόβλημα των Ρομά» καταλήγει πως οι Ρομά αποτελούν μία πρωτόγονη φυλή η οποία θα πρέπει να παραμείνει μακριά από τον γερμανικό λαό (Lewy, 1999).

Ιδιαίτερη σημασία για την κατανόηση της έμφασης που δίνει ο Ritter στο ζήτημα των Τσιγγάνων, αποτελεί η συνεχής επαφή του με το Γερμανικό Ίδρυμα Ερευνών από το οποίο επιχορηγείται. Συγχρόνως, ο Ritter εστιάζει τις έρευνες του στο ζήτημα των μιγάδων [Εβραίων και Τσιγγάνων] το οποίο όπως παρουσιάζεται μέσα από τις επιστολές προς το Ίδρυμα Ερευνών κρίνεται ως ύψιστης σημασίας. Η συστηματική επαφή του Ritter και της ομάδας του με τις αρχές και την αστυνομία, δείχνει την σημασία που δόθηκε από το Ράιχ στην συλλογή του υλικού και των μελετών για όσους θεωρούντο α-κοινωνικοί ώστε να προχωρήσουν στην λήψη μέτρων εναντίον τους (Margalit, 2002).

Ο Ritter σε μια έκθεση δραστηριοτήτων του Ινστιτούτου Φυλετικής Υγιεινής η οποία τοποθετείται ακριβώς μετά το διάταγμα του Χίμλερ, (1900-1945) αρχηγού των Ες Ες, περί απαγόρευσης μετακίνησης των Ρομά αναφέρει:

Το ζήτημα των Τσιγγάνων μπορεί μόνο τότε να θεωρηθεί ότι έχει διευθετηθεί όταν ο μεγάλος όγκος των αντικοινωνικών και άχρηστων μιγάδων Τσιγγάνων συγκεντρωθεί σε στρατόπεδο εργασίας για μετακινούμενους και αναγκαστεί να εργαστεί, και όταν διακοπεί τελεσίδικα η περαιτέρω αναπαραγωγή αυτών των μιγάδων. Μόνο τότε θα μπορέσουν οι επόμενες γενιές Γερμανών να απαλλαγούν πραγματικά από αυτό το άγχος (Γκότοβος, Γκότοβου, 2017).

Στους συνεργάτες του Ritter συγκαταλέγονται και ερευνητές του Ινστιτούτου που αφιέρωσαν την έρευνά τους αποκλειστικά στους Ρομά. Η Eva Justin, η οποία

απέκτησε το διδακτορικό της¹⁸ στην ανθρωπολογία το 1944 μελέτησε τα παιδιά Ρομά τα οποία μεγάλωσαν μακριά από τις οικογένειές τους και συγκεκριμένα παιδιά τα οποία μεγάλωσαν στο St. Josef's Home στο Mulfingen της νότιας Γερμανίας (Benedict, Shields, Holmes, Kurth, 2016). Η Justin έμεινε μαζί με τα παιδιά για περίπου έξι εβδομάδες με κύριο στόχο την μελέτη της προσαρμοστικότητάς τους. Κατά την διάρκεια της έρευνάς της μελέτησε τις διαστάσεις των κρανίων, το χρώμα των ματιών και άλλα χαρακτηριστικά τους, ενώ έκανε παράλληλες μελέτες για την συμπεριφορά τους. Η έρευνά της καταλήγει ότι δεν υπάρχει καμία διαφορά των Ρομά που μεγαλώνουν εκτός οικογένειας και νομαδικότητας καταλήγοντας ότι η προσπάθεια αφομοίωσής τους δεν μπορεί να επιτευχθεί (Benedict, Shields, Holmes, Kurth, 2016). Ύστερα από την δημοσίευση της έρευνας η Justin μπήκε στο επίκεντρο της έρευνας της αστυνομίας καθώς το 1944 με τα 39 παιδιά τα οποία αποτέλεσαν ερευνητικά υποκείμενα της, απελαύνονται στο Auschwitz- Birkenau με την πλειονότητα τους να θανατώνονται. Σχετικά με την καταγωγή των Ρομά, η Justin παρουσίασε στην ερευνητική διατριβή της, ότι παρόλο που έχουν αναμειχθεί με γερμανικό αίμα, τα ισχυρά ινδικά χαρακτηριστικά τους παραμένουν (Margalit, 2002). Παράλληλα, αναφέρει ότι το «ζήτημα των Τσιγγάνων» δεν μπορεί να συγκριθεί με εκείνο των Εβραίων καθώς η τσιγγάνικη φυλή (Zigeunerart) σε αντίθεση με τους Εβραίους διανοούμενους (judischen Intelligenz) δεν μπορούν να υπονομεύσουν ή να αποτελέσουν κίνδυνο για τον γερμανικό λαό. Οι περισσότεροι Γερμανοί Ρομά ήταν παραδοσιακά στιγματισμένοι από τον γερμανικό λαό ως «ά-κοινωνικά στοιχεία» που ζουν παρασιτικά (Margalit, 2002).

3.6. Ο Χίμλερ και οι πολιτικές κατά των Ρομά

Σημαντική στιγμή για τους Ρομά του Ράιχ αποτέλεσε το διάταγμα της 8^{ης} Δεκεμβρίου 1938¹⁹ στο οποίο ο Χίμλερ αναφέρεται στην φυλετική ιδιοσυστασία και

¹⁸ Ο τίτλος της διδακτορικής διατριβής της Eva Justin *The fates of Alien- raised Gypsy Children and their progeny* (στα γερμανικά : *Lebensschicksale artfremd erzogener Zigeunerkinder und ihrer Nachkommen*).

¹⁹ Διάταγμα κατά το οποίο ο Χίμλερ διατάσσει την απομάκρυνση των Ρομά από τις πόλεις.

ρυθμίζει το ζήτημα των Τσιγγάνων (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017, Margalit, 2002). Ο Χίμλερ στο διάταγμα αναφέρεται στην αξία της γνώσης που προσφέρει η φυλετική επιστήμη ως προς το ζήτημα των Τσιγγάνων (Margalit, 2002). Με το διάταγμα αυτό γίνεται σαφές ότι οι ιδεολογικές πολιτικές των Ναζί εναντίον των Ρομά γίνονται βάσει ενός συστηματικού πλάνου το οποίο έχει όμοια χαρακτηριστικά με τις διώξεις των Εβραίων (Milton στο Totten & Parsons, 2009). Βάσει του συγκεκριμένου διατάγματος, καθορίζονται τα φυλετικά χαρακτηριστικά των Ρομά στα οποία αποτυπώνονται τόσο κοινωνικά χαρακτηριστικά και στερεότυπα όσο και τα επιστημονικά ευρήματα του Ινστιτούτου Φυλετικής Υγιεινής (Margalit, 2002 σ.35). Στην διάταξη του Χίμλερ γίνεται σαφές το ενδιαφέρον της ηγεσίας του Ράιχ σχετικά με την στοχοποίηση των Ρομά και την εφαρμογή του σχεδίου καταγραφής και περιορισμού (Γκότοβου, 2017). Παράλληλα, ορίζονται οι συνεργάτες του Ritter ως αρμόδιους για το ζήτημα των Τσιγγάνων (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017). Το διάταγμα ακολουθείται από μια ερμηνευτική εγκύκλιο η οποία δίνει όλες τις κατευθυντήριες γραμμές σχετικά με την εφαρμογή του. Αντίστοιχες επικοινωνίες του Χίμλερ με άλλους γιατρούς και διοικητές του Ράιχ υπογραμμίζουν την επικινδυνότητα που ενέχει η παρουσία των Ρομά στην επικράτεια και την σημασία της επίλυσης του ζητήματος. Ο γιατρός Tobis Portschy, διοικητής της περιοχής της Στυρίας στέλνει υπόμνημα προς τον ίδιο τον Χίτλερ γράφοντας ότι οι Ρομά αποτελούν κίνδυνο για την υγεία των Γερμανών προτείνοντας την άμεση στείρωσή τους (Hancock στο Friedman 2011). Σε παρόμοιο τόνο και ο γιατρός Johannes Behrendt από το γραφείο Φυλετικής Υγιεινής αναφέρει ότι όλοι οι Ρομά θα πρέπει να ληφθούν υπόψη ως κληρονομικά άρρωστοι και πως θα πρέπει να ληφθεί η «τελική λύση» (Hancock στο Friedman 2011).

Βασικός κυβερνητικός στόχος του Ράιχ από το 1939 έως το 1941 αποτέλεσε η εύρεση ενός αποτελεσματικού σχεδίου επίλυσης του ζητήματος των Ρομά και του αντικοινωνικού τρόπου ζωής τους με κάθε τρόπο (Huttenbach ,2007). Τον Οκτώβριο του 1939 εκδίδεται από τον Χίμλερ το «διάταγμα ακινησίας» το οποίο απευθύνεται σε όλους τους Ρομά του Ράιχ. Σύμφωνα με αυτό θα πρέπει να παραμείνουν στον τόπο όπου διαμένουν για να πραγματοποιηθεί η καταγραφή τους από την αστυνομία (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017). Τον Δεκέμβριο του ίδιου έτους, η αστυνομία των Ες Ες, προτείνοντας την έρευνα Ritter, ερμηνεύουν το πρόβλημα ως το «πιο σημαντικό κοινωνικό πρόβλημα» που πρέπει να διαχειριστεί η αστυνομία (Margalit, 2002). Η

συχνή επικοινωνία του Χίμλερ με τον Ritter φαίνεται μέσα από την αλληλογραφία τους σε όλη την διάρκεια της θητείας τους. Σε έκθεση δραστηριοτήτων του Κέντρου Φυλετικής Υγιεινής με ημερομηνία 20.1.1940, λίγο μετά το διάταγμα ακινησίας, ο Ritter αναφέρει:

«Το ζήτημα των τσιγγάνων μπορεί μόνο τότε να θεωρηθεί ότι έχει διευθετηθεί, όταν ο μεγάλος όγκος των αντικοινωνικών και άχρηστων μιγάδων Τσιγγάνων συγκεντρωθεί σε στρατόπεδα εργασίας για μετακινούμενους και αναγκαστεί να εργαστεί, και όταν διακοπεί τελεσίδικα η περαιτέρω αναπαραγωγή αυτών των μιγάδων. Μόνο τότε θα μπορέσουν οι επόμενες γενιές Γερμανών να απαλλαγούν πραγματικά από αυτό το άγχος»²⁰ (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017 :79-80).

Παράλληλα, αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με τον Gilad Margalit (2002) η θεωρία του Ritter και της ομάδας του σχετικά με τους λόγους της στείρωσης και του υποχρεωτικού εγκλεισμού των Ρομά σε στρατόπεδα δεν ήταν αποκλειστικά λόγω της φυλετικής τους καταγωγής αλλά περισσότερο λόγω της α-κοινωνικότητας τους. Σύμφωνα με τον ίδιο, όταν ο Ritter παρουσίασε τα αποτελέσματα της έρευνάς του το 1941 σχετικά με τους Ρομά της Γερμανίας και της Αυστρίας, ισχυρίστηκε πως οι Ρομά δεν ήταν «κανονικοί Ρομά» αλλά απόγονοι των Γερμανών α-κοινωνικών που έχουν κληρονομήσει κατώτερα χαρακτηριστικά της γερμανικής κοινωνίας (Margalit, 2002).

Οι πρώτες μαζικές εκτελέσεις εναντίον των Ρομά πραγματοποιήθηκαν στις αρχές του 1940 όταν 250 παιδιά χρησιμοποιήθηκαν ως πειραματόζωα για τις δοκιμές των αερίων (Zyklon B) που αργότερα θα χρησιμοποιηθούν στους θαλάμους αερίων του Άουσβιτς- Μπίρκεναου (Hancock, 2010, Hancock στο Friedman 2011). Ο διοικητής του Άουσβιτς- Μπίρκεναου, Rudolf Höss, αποφάσισε την χρήση του Zyklon B καθώς θεωρήθηκε πολύ πιο αποτελεσματικό στην εξόντωση ανθρώπων από άλλες μεθόδους. Υπολογίζεται ότι η θανάτωση από Zyklon B πραγματοποιούνταν εντός τεσσάρων λεπτών επιτρέποντας το άνοιγμα των θαλάμων μέσα στα επόμενα δεκαπέντε λεπτά, κάτι που δημιουργούσε τις προϋποθέσεις για αμεσότερα

²⁰ Επιστολή Ritter στον Dr. Sergius Breuer 20.1.1940, BA P 73/14005, 2938κ.

αποτελέσματα (Lecompte, 2001). Ακολουθούν οργανωμένες εκτοπίσεις και απελάσεις προς τα ανατολικά σύνορα. Οι Wetzel και Hecht , ναζί στατιστικολόγοι υπολογίζουν περισσότερους από 100.000 Ρομά να απελαύνονται στην Πολωνία. Η πρώτη μαζική σύλληψη και μετακίνηση των Ρομά πραγματοποιείται στις 22 Μαΐου 1940 στο Αμβούργο και στην Κολωνία (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017). Το ίδιο έτος ο Leonardo Conti, γραμματέας του Υπουργείου Εσωτερικών της ναζιστικής Γερμανίας, υπεύθυνος για την Υγεία, στέλνει επιστολή στο Κεντρικό γραφείο της Αστυνομίας αναφέροντας:

Είναι γνωστό ότι οι ζωές των Ρομά και των μιγάδων Ρομά θα ρυθμιστούν μέσω ενός «Νόμου για τους Τσιγγάνους»²¹. [...] Πιστεύω, τώρα όπως και πριν, ότι η τελική λύση για το Πρόβλημα των Ρομά²² μπορεί να επιτευχθεί μέσω της στείρωσης των Ρομά και των μιγάδων Ρομά. Πιστεύω πως δεν υπάρχει χρόνος για κάποια νόμιμη λύση και γι' αυτό θα πρέπει να στερηθούν όλοι οι Ρομά και μιγάδες Ρομά, ως ένα ειδικό μέτρο, ανάλογο με τα προηγούμενα. Όταν η στείρωση επιτευχθεί και αυτοί οι άνθρωποι καταστούν βιολογικά αβλαβείς , δεν έχει σημασία αν εκδιωχτούν ή χρησιμοποιηθούν ως εργάτες²³ (Hancock στο Friedman 2011).

Ο Χίμλερ, σε λόγο που εκφώνησε προς υφιστάμενους του του Ναζιστικού κόμματος το 1940 αναφέρεται στους Ρομά λέγοντας τα εξής: «Οι Ρομά αποτελούν ερώτημα για τους ίδιους. Θέλω να τους ξεφορτωθώ φέτος αν είναι δυνατόν» (Hancock στο Friedman 2011). Από το 1940 ξεκινά μια συστηματική εστίαση στους λόγους των Ναζί ως προς το ζήτημα των Ρομά. Τους λόγους ακολουθούν εκτοπίσεις προς την ανατολική Ευρώπη, συλλήψεις και μετακινήσεις σε στρατόπεδα. Τον Μάιο του 1940 για πρώτη φορά πραγματοποιείται επιχείρηση σύμφωνα με την οποία Γερμανοί πολίτες εκτοπίζονται εκτός της επικράτειας καθώς «ανήκουν σε μια ξένη

²¹ Στα γερμανικά : Zigeunergesetz

²² Στα γερμανικά : endgültige Lösung des Ziegeunerproblems

²³ Bundesarchiv, Document R18 Nr. 5644

φυλή» (Aseo στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Εκδίδεται από τον αρχηγό των Ες Ες και της αστυνομίας επείγουσα διαταγή²⁴ σύμφωνα με την οποία απευθύνεται στις ανώτερες διοικήσεις της αστυνομίας αλλά και τις τοπικές αρχές διαφόρων πόλεων της επικράτειας με θέμα την «μετεγκατάσταση των Τσιγγάνων» (Γκοτοβου, 2017). Το διάταγμα αναφέρεται στην προγενέστερη εγκύκλιο της Γενικής Διεύθυνσης ασφάλειας του Ράιχ το 1939²⁵ στο οποίο γίνεται ειδική μνεία σχετικά με τον περιορισμό της μετακίνησης των Ρομά. Στο κείμενο αυτό, υπογραμμίζεται η συνεργασία του Ινστιτούτου Φυλετικής Υγιεινής του Ritter με τις αρχές, καθώς θα υποστήριζε την διαδικασία της «επιτόπιας διαλογής και της εκτόπισης» (Γκότοβου, 2017).

Ενδεικτικά αναφέρεται ότι τον Οκτώβριο και τον Νοέμβριο του '41, στη διάρκεια της επιχείρησης Μπαρμπαρόσα, μεταφέρθηκαν στο Άουσβιτς και σε άλλα στρατόπεδα στην Πολωνία περίπου 5.000 Ρομά εκ των οποίων τα περισσότερα ήταν παιδιά (Hancock στο Friedman, 2011). Οι περισσότεροι από αυτούς έχασαν την ζωή τους από κακουχίες, ασθένειες ή μέσω δηλητηρίασης σε ειδικά βαγόνια αερίων που είχαν κατασκευαστεί (Γκότοβου, Γκότοβος, 2017). Στα πρώτα στάδια της εκτόπισης, διοικητικοί υπάλληλοι του Ράιχ, ακολουθώντας ένα λεπτομερές πρόγραμμα, τους αφαιρούσαν τα διαβατήρια, τα χρήματα και τα κοσμήματα που είχαν μαζί τους. Ακολουθούσε η διαδικασία καταγραφής, λήψης φωτογραφιών και αποτυπωμάτων ενώ τους εντυπωνόταν στον αριστερό καρπό ο αύξων αριθμός καταγραφής τους. Η ιδιαιτερότητα της καταγραφής αυτής αποτέλεσε ότι στην περίπτωση των Ρομά γινόταν ομαδοποιημένη καταγραφή βάσει οικογενειών και όχι σε ατομικούς φακέλους (Aseo στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Ο Margalit (2002) ερμηνεύει την πρόταση του Ράινχαρντ Χάιντριχ (1904-1942), το 1941, περί συμπερίληψης των α-κοινωνικών στα προγράμματα ευθανασίας ως έμμεση στοχοποίηση και των Ρομά. Τον Δεκέμβριο του 1942, ο ίδιος ο Χίμλερ εκδίδει διάταγμα το οποίο αναφέρεται στους Ρομά λέγοντας ότι θα πρέπει να σταλούν άμεσα σε στρατόπεδο συγκέντρωσης (Frings, 2014, Γκότοβος, Γκότουβου 2017). Η αναφορά αυτή αφορά 22.000 Ρομά από έντεκα χώρες της Ευρώπης που θα

²⁴ V b nr. 95/ 40 g

²⁵ Tgb. Nr. RKPA 149/1939 g)

έπρεπε να σταλούν άμεσα στο Άουσβιτς- Μπίρκεναου (Rose, 1995, Γκότοβος, Γκότουβου 2017). Την ίδια περίοδο ο Μάρτιν Μπόρμαν (Martin Bormann, 1900-1945), εξέχον πρόσωπο της ναζιστικής ιεραρχίας και προσωπικός γραμματέας του Χίτλερ, στέλνει επιστολή στον Χίμλερ κατηγορώντας τον ότι εξαιρεί συγκεκριμένες ομάδες Ρομά από τα «μέτρα καταπολέμησης της μάστιγας των Τσιγγάνων». Το 1942, επίσης, παρουσιάζεται το φαινόμενο της «εξυγίανσης της πόλης» και η λήψη μέτρων από τις αντίστοιχες αυτοδιοικήσεις. Στην Έσση από το 1937 ξεκινά η ταξινόμηση των κατοίκων βάσει της φυλετικής αξίας που τους αποδίδεται. Οι Ρομά της περιοχής κατατάχθηκαν στους φυλετικά κατώτερους με αποτέλεσμα την κοινωνική τους απομόνωση και κατ' επέκταση την πορεία προς την εξάλειψη (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Καταυλισμοί στην Έσση καταστρέφονται από το '37 έως το '42, όταν τον Απρίλιο ο δήμαρχος σε μια γενική συνέλευση των γερμανικών κοινοτήτων ανακοινώνει ότι :

“Η διοίκηση της πόλης της Έσσης κατασκεύασε ένα περιφραγμένο χώρο με αποχωρητήρια, πηγάδι και αντιαεροπορικά χαρακώματα και τον διέθεσε για τη στάθμευση των τροχοσπίτων των Τσιγγάνων.”²⁶
(Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997 : 64).

Αντίστοιχα μέτρα εξυγίανσης πάρθηκαν και σε άλλες γερμανικές πόλεις όπως το Ντίσελντορφ. Από το 1934, η πολεοδομία ξεκινά μια επιχείρηση πίεσης σε ιδιοκτήτες χώρων στάθμευσης τροχόσπιτων ώστε να αποτραπεί η χρήση του χώρου από Ρομά. Η πίεση αυτή ασκήθηκε με πολλούς τρόπους και ιδίως μέσω της επιβολής όρων και υποχρεώσεων οι οποίοι είχαν υψηλό οικονομικό αντίκτυπο για τους ίδιους τους Ρομά που δεν μπορούσαν να ανταπεξέλθουν οικονομικά. Μέσα σε μικρό χρονικό διάστημα οι καταυλισμοί διαλύθηκαν ολοσχερώς με άμεσο αποτέλεσμα την μετατόπιση των μη επιθυμητών Ρομά στις παρυφές της πόλης με έναν άναρχο τρόπο, μέρη τα οποία εκκενώθηκαν ύστερα από τις αποφάσεις του 1934 επειδή θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν υγειονομικές, κοινωνικές και πολιτικές εστίες κινδύνου (Sparing στο

²⁶ Επιστολή του δημάρχου της Έσσης προς τη γερμανική συνέλευση κοινοτήτων του Rheinland στις 21.4.1942 στο : κεντρικό αρχείο NRW, Rw 53/435

Fings, Heuss, Sparing, 1997 : 64). Στο πλαίσιο αυτό αναδύεται η ανάγκη περισσότερων στρατοπέδων σε όλα τα μήκη και πλάτη της ναζιστικής κυριαρχίας. Παραδείγματα στρατοπέδων που αφορούν αποκλειστικά τους Ρομά εντοπίζονται σε πόλεις όπου ζουν μεγάλες μερίδες του πληθυσμού. Τα στρατόπεδα χρηματοδοτούνται εν μέρει από τις τοπικές αρχές και συμπληρωματικά από τους ίδιους τους τρόφιμους μέσω της καταναγκαστικής εργασίας. Τέτοιο παράδειγμα αποτελεί το στρατόπεδο στα περίχωρα του Κένιγκσμπεργκ στην ανατολική Πρωσία, επέκταση ενός υπάρχοντος στρατοπέδου. Από την ημέρα έκδοσης του διατάγματος (Ιούλιος, 1941) που υπαγορεύει την δημιουργία του στρατοπέδου Ρομά, επιβάλλονται αυστηρότεροι έλεγχοι και περιορισμοί. Πιο συγκεκριμένα, όπως παρουσιάζει ο Sparing, στα παραπήγματα των Ρομά, είχαν τοποθετηθεί επιπλέον φρουροί περιμετρικά, πραγματοποιούνταν συχνές έφοδοι από την αστυνομία κατά τη διάρκεια των οποίων οι τρόφιμοι ήταν υποχρεωμένοι να παρατάσσονται και να παρουσιάζονται ενώ συχνό φαινόμενο αποτέλεσαν σκληρές κακοποίησης και ελλιπούς σίτισης (Sparing στο Fings, Heuss, Sparing, 1997:83).

3.7. Τα περιουσιακά στοιχεία

Οι περιουσίες των Ρομά στο γερμανικό ράιχ δημεύονται καθώς «πρόκειται να κλειστούν σε στρατόπεδο συγκέντρωσης κατόπιν διαταγής του αρχηγού των Ες Ες» (Aseo στο Fings, Heuss, Sparing, 1997: 44). Το εθνικοσοσιαλιστικό κράτος χρησιμοποιεί τον όρο «αριοποίηση περιουσίας» προκειμένου να καλύψει και να θέσει εντός νόμου την δήμευση της περιουσίας και την ιδεολογική αποξένωση των ατόμων από τις ίδιες τους τις περιουσίες (Γκότοβου, 2017). Τα οικονομικά και περιουσιακά στοιχεία των Ρομά περνούν στο ταμείο της αστυνομίας μέσω της εφαρμοστικής εγκυκλίου του στρατηγού των Ες Ες Arthur Nebe στις 29/1/1943 που εκδόθηκε με εντολή Χίμλερ. Μέσω εγγράφων του Υπουργείου Εσωτερικών νομιμοποιείται γραφειοκρατικά η διάταξη και έτσι όποιος συλλαμβάνεται υποχρεώνεται να παραδώσει όλα τα περιουσιακά στοιχεία του στις αρχές (Γκότοβου, 2017). Συγκεκριμένα, η απόφαση αναφέρεται στις διάφορες διατάξεις από το 1933 ως το 1942 οι οποίες «νομιμοποιούν τη δήμευση περιουσίας εχθρικής προς το λαό και κράτος» (Γκότοβου, 2017: 157). Γίνεται αντιληπτό ότι, πολύ πριν την εγκύκλιο του

1943 δημεύσεις περιουσιών πραγματοποιούνται βίαια σε όλους όσοι συλλαμβάνονται, εκτοπίζονται ή τίθενται σε κατάσταση ή εγκλεισμού.

Συνοψίζοντας, οι Ρομά έγιναν υποκείμενα εκτοπισμών σε τρεις διαφορετικές χρονικές περιόδους. Αρχικά, οι πρώτες εκτοπίσεις σημειώνονται σε αυστριακά εδάφη και συγκεκριμένα στην περιοχή του Burgenland. Οι διώξεις ξεκινούν το 1938 αμέσως μετά την «Ένωση» και συνεχίζονται καθ' όλη την διάρκεια της ναζιστικής κυριαρχίας. Στην πρώτη φάση, συμπεριλαμβάνονται συλλήψεις, εγκλεισμοί και διώξεις περίπου 4000 Ρομά στο στρατόπεδο του Lackenbach το 1940, στο Lodz το 1941 κ.α.. Σε δεύτερο επίπεδο, οι διώξεις αφορούν τις παραμεθόριες περιοχές της γερμανικής επικράτειας και ξεκινούν από το 1940 και ύστερα. Στο στάδιο αυτό, οι Ρομά αντιμετωπίζονται ως πιθανός κίνδυνος κατασκοπίας και προδοσίας, θεωρούνται κληρονομικά βεβαρημένοι, ασθενείς και συνεπώς δημιουργείται το κρατικό πλαίσιο το οποίο θα τους περιορίσει και εγκλωβίσει. Το τρίτο στάδιο, αποτελεί το βασικότερο κύμα συλλήψεων και εκτοπίσεων σε ολόκληρη την επικράτεια.

Οι Ρομά αποτελούν στόχο της «τελικής λύσης» που προτείνει ο Χίμλερ, εκτοπίζονται χωρίς ιδιαίτερες εξαιρέσεις προς το Άουσβιτς- Μπίρκεναου, ενώ παράλληλα, συνεχίστηκαν οι συλλήψεις, οι στερώσεις και οι προσπάθειες της αστυνομίας για τον περιορισμό τους. Σύμφωνα με όσα έχουν αναλυθεί, γίνεται κατανοητό ότι οι Ρομά αντιμετωπίστηκαν ως πολίτες δεύτερης κατηγορίας και κατηγορήθηκαν για α-κοινωνική συμπεριφορά λόγω της νομαδικής ζωής που χαρακτήριζε την ομάδα και για μη αποδοχή των γερμανικών παραδόσεων. Οι γερμανικές αρχές, ιδίως οι τοπικές αυτοδιοικήσεις, ακολούθησαν πρακτικές διωγμού και περιθωριοποίησης, παίζοντας ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στις εφαρμογές των διατάξεων του Χίμλερ και των φυλετικών νόμων του 1933.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ

4. Η περίπτωση του Άουσβιτς -Μπίρκεναου

4.1. Γενικά στοιχεία

Σύμφωνα με όσα έχουν αναφερθεί παραπάνω σχετικά με το ιστορικό πλαίσιο, γίνεται αντιληπτή η πορεία προς την «τελική λύση» των Ρομά και η εκτόπισή τους σε διάφορα στρατόπεδα στην γερμανική επικράτεια και τις κατεχόμενες περιοχές. Η δίωξη των Ρομά αποτέλεσε απόρροια μιας κλιμακούμενης διαδικασίας που συνδυάζει τον φυλετικό με τον θεσμικό ρατσισμό. Οι αρχές έδειξαν ιδιαίτερη σπουδή σχετικά με την περιθωριοποίηση, φυλάκιση και εξόντωση των Ρομά ενσωματώνοντας τον φυλετικό ρατσισμό στις καθημερινές τους πρακτικές και διώξεις. Τα σκληρά μέτρα κατά των Ρομά ξεκινούν ήδη από το 1941, όταν άρχισαν οι πρώτες μετακινήσεις σε στρατόπεδα συγκέντρωσης με παρόμοιες διαδικασίες που ακολουθήθηκαν για τους Εβραίους, τους Πολωνούς και τους πολιτικούς κρατούμενους.

Σε όλη τη διάρκεια της πολιτικής του Χίτλερ, οι Ρομά εκδιώχτηκαν σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Πολλοί Ρομά στις κατεχόμενες χώρες εναντιώθηκαν στην ναζιστική εισβολή και εντάχθηκαν σε αντιστασιακές ομάδες όπως συνέβη στην Ελλάδα, σε πολλές χώρες της Βαλκανικής, την Ιταλία και την Γαλλία (Barsony & Daroczi, 2008). Από τον Δεκέμβριο του 1942, ύστερα από την έκδοση του διατάγματος σχετικά με την αποστολή όλων των Ρομά σε στρατόπεδα συγκέντρωσης, άνοιξε ο δρόμος για τον εγκλεισμό τους σε ειδικά διαμορφωμένους χώρους. Το «διάταγμα του Άουσβιτς» αποτέλεσε το τελευταίο στάδιο του σχεδίου περιθωριοποίησης και εξόντωσης των Ρομά, που είχε ξεκινήσει, όπως είδαμε σε προηγούμενο κεφάλαιο, ήδη από το 1938. Η πλειονότητα των κρατουμένων είχε συλληφθεί στην Γερμανία και την Αυστρία κατά την περίοδο των μεγάλων διωγμών (Hancock, 1997). Στην παρούσα ανάλυση θα εστιάσουμε στα γεγονότα που πραγματοποιήθηκαν στη Γερμανία καθώς αποτελεί σημείο αναφοράς για την πληθυσμική ομάδα των Ρομά που μελετούμε.

Τα στρατόπεδα συγκέντρωσης στην πλειονότητά τους ακολουθούσαν κάποιους συγκεκριμένους κανόνες τόσο χωροταξικά όσο και στις διαδικασίες εισόδου και καταγραφής. Περιβάλλονταν από δύο ή τρεις σειρές συρματοπλέγματος το οποίο τις περισσότερες φορές ήταν ηλεκτροφόρο, ενώ κατά μήκος του υπήρχαν πύργοι παρακολούθησης με στρατιώτες εξοπλισμένους με όπλα (Lecompte, 2001). Συνηθέστερα, υπήρχε μόνο μία πύλη εισόδου στα στρατόπεδα στην οποία υπήρχε η επιγραφή «*Arbeit Macht frei*» που σημαίνει «η εργασία απελευθερώνει». Στην είσοδο οι κρατούμενοι ήταν υποχρεωμένοι να αφήσουν τα προσωπικά τους αντικείμενα, να ξυρίσουν τα μαλλιά τους και να λάβουν τον αριθμό καταγραφής τους.

4.2.1. Το BIIe – στρατόπεδο οικογενειών Τσιγγάνων στο Άουσβιτς – Μπίρκενάου

Οι Ρομά του Άουσβιτς – Μπίρκεναου φορούσαν μαύρο ή καφέ τρίγωνο με ένα «Z» (Zigeuner) στο κέντρο και, όπως και στους άλλους κρατούμενους τους χάραζαν στο χέρι τον ατομικό αριθμό καταγραφής τους. Σύμφωνα με μαρτυρίες, κατά την άφιξή τους, τους ξύριζαν το κεφάλι, παρέδιδαν τα προσωπικά τους αντικείμενα και κυρίως αντικείμενα αξίας όπως κοσμήματα, χρήματα κ.ά. (Kenrick & Puxon, 1995). Στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου οι Ρομά τοποθετήθηκαν σε ένα ξεχωριστό τμήμα του στρατοπέδου, το οποίο ονομαζόταν Zigeunerlager (στρατόπεδο Τσιγγάνων) ή Familienlager (στρατόπεδο οικογενειών) και ήταν αποκομμένο από άλλους φυλακισμένους. Το συγκεκριμένο τμήμα του Άουσβιτς – Μπίρκεναου ονομαζόταν BIIe λόγω της χωροταξικής του θέσης και κατανομής των τμημάτων του στρατοπέδου (Pisarri, 2014) ενώ βρίσκονταν κοντά στην ράμπα διαλογής για τους θαλάμους αερίων (Lewy, 2000).

Στο τμήμα BIIe του Άουσβιτς – Μπίρκεναου δημιουργήθηκαν συνολικά τριάντα δύο ξύλινα παραπήγματα όπου παρέμεναν οι φυλακισμένοι Ρομά, και άλλα έξι που χρησιμοποιούνταν ως χώροι υγιεινής (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Αναφορές του Συμβουλίου της Ευρώπης περιγράφουν ότι κάθε ένα από τα παραπήγματα είχε δημιουργηθεί ώστε να φιλοξενεί πενήντα δύο άτομα ενώ στην πραγματικότητα φιλοξενούσε περίπου 600 άτομα το καθένα (Council of

Europe,χ.χ.)²⁷. Στα παραπήγματα δεν υπήρχαν παράθυρα, παρά μόνο κάποιες τρύπες στην οροφή και στους ξύλινους τοίχους, ενώ στο εσωτερικό τους υπήρχαν τριώροφες κουκέτες με σάκους από άχυρο και μερικές κουβέρτες. Στο κέντρο, υπήρχαν μερικά τραπέζια και μία σόμπα η οποία αποτελούσε την μόνη πηγή θερμότητας για όλο το παραπήγμα (Kenrick & Puxon, 1995, Lewy,2000).

Στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου είχαν καταγραφεί συνολικά 10.649 γυναίκες και 10.094 άνδρες ενώ πολλά ήταν παιδιά²⁸. Οι περισσότεροι έφτασαν στο στρατόπεδο με τις οικογένειές τους και κρατήθηκαν μαζί. Τα ορφανά διέμεναν σε ξεχωριστά παραπήγματα, στο BLOCK 22 και 23. Στο συγκεκριμένο τμήμα του στρατοπέδου, δραστηριοποιήθηκε ο γιατρός Γιόζεφ Μένγκελε (Joseph Mengele, 1911-1979), ο οποίος ορίστηκε ως ερευνητής - γιατρός του Άουσβιτς – Μπίρκεναου από το Ινστιτούτο Ανθρωπολογίας του Βερολίνου Κάιζερ Βίλχελμ (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997 : 123).

Ο Μένγκελε ασχολήθηκε ιδιαίτερα με τους πανομοιότυπους διδύμους, με παιδιά με ανοιχτόχρωμα μάτια και δέρμα, καθώς και με νάνους και παιδιά με αναπηρίες. Υπέβαλλε τα υποκείμενα της έρευνάς του σε συνεχή πειραματικές διαδικασίες στην προσπάθειά του να κατανοήσει τις γενετικές ανωμαλίες αλλά και να εξετάσει την υπεροχή της κληρονομικότητας έναντι της επίδρασης του περιβάλλοντος. Μέσα από τα πειράματα προσπάθησε να αναδείξει την θεμελίωση των φυλετικών θεωριών και την γενετική ταυτότητα της Αρίας φυλής. Σύμφωνα με επιζήσαντες, πραγματοποίησε πειράματα στους φυλακισμένους Ρομά, γυναίκες και άντρες αλλά κυρίως σε παιδιά (Pisarri, 2014 : 25, Lewy, 2000). Ο Lewy αναφέρει ότι

²⁷ Council of Europe, Roma history FACTSHEETS. (n.d.). ανακτήθηκε στις 18/2/2021, από

<https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/roma-history-factsheets>

²⁸ Council of Europe, Roma history FACTSHEETS. (n.d.). ανακτήθηκε στις 18/2/2021, από

<https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/roma-history-factsheets>

δεν είναι γνωστός ο ακριβής αριθμός των διδύμων Ρομά, παρόλα αυτά θεωρείται πιθανόν να υπήρχαν περισσότερα από εξήντα ζευγάρια διδύμων το καλοκαίρι του 1943 ενώ το επόμενο έτος, όταν πραγματοποιήθηκε η απελευθέρωση του στρατοπέδου, βρέθηκαν μόνο επτά ζευγάρια διδύμων (Lewy, 2000). Αντίστοιχα η Fings αναφέρει ότι ήδη από τον Απρίλιο του 1943 στην λίστα του Μένγκελε αναγράφονται ονόματα δεκαέξι διδύμων Ρομά (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997 : 132).

Οι Kenrick & Puxon (1995), αναφέρουν ότι τα Block 22 και 23 βρίσκονταν δίπλα σε μια παιδική χαρά στην οποία τα παιδιά μπορούσαν να παίζουν κάτι που χρησιμοποιήθηκε ως προπαγάνδα προς τον κόσμο έξω από τα στρατόπεδα. Παράλληλα, ο Lewy (2000) αναφέρει ότι πραγματοποιήθηκαν αρκετές επισκέψεις από υψηλόβαθμα στελέχη των Ες Ες οι οποίοι φωτογράφιζαν τα παιδιά να παίζουν προσπαθώντας με αυτό τον τρόπο να αποκρύψουν από την τοπική κοινωνία τις πραγματικές συνθήκες που επικρατούσαν.

4.2.2 Η κατάσταση των ανθρώπων στο στρατόπεδο

Μαρτυρίες δείχνουν ότι οι συνθήκες στο συγκεκριμένο τμήμα του Άουσβιτς – Μπίρκεναου ήταν εξαιρετικά κακές σε σχέση με άλλα τμήματα του στρατοπέδου. Σε στατιστικά που παρουσιάζει το Συμβούλιο της Ευρώπης αναφέρεται ότι στο τμήμα των Ρομά ο δείκτης θνησιμότητας ήταν σημαντικά υψηλότερος από άλλα αντίστοιχα τμήματα. Από τα περίπου 20.000 άτομα που έχασαν την ζωή τους στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου, περίπου το 65% είχαν ως αιτία θανάτου αρρώστιες, ιατρικά πειράματα, πείνα και επιδημίες ενώ περίπου 5.600 άτομα έχασαν την ζωή τους σε θαλάμους αερίων (Council of Europe, χ.χ.). Βασικές αιτίες θανάτου αποτέλεσαν ο τύφος, η διάρροια και οι δερματικές παθήσεις λόγω των ανθυγιεινών συνθηκών διαβίωσης που αποτέλεσαν αιτίες υπερμετάδοσης των ασθενειών. Η πείνα ήταν μια από τις κύριες αιτίες θανάτου των Ρομά στο BIIe. Ο Ιούλιος Χοντόσι, επιζών του στρατοπέδου αναφέρει:

Τότε έχασα και τα δύο μικρά παιδιά μου. Πέθαναν κυριολεκτικά από την πείνα. Το συσσίτιο ήταν το εξής: πέντε άτομα έπαιρναν μια κουραμάνα την ημέρα. Ο κάθε φυλακισμένος έπαιρνε

ακόμη ένα κουτάλι μαρμελάδα, ½ κιλό γογγύλια και πού και πού και 50 γρ. σαλάμι και 20 γρ. μαργαρίνη. Υπήρχαν και επιπλέον έκτακτες μερίδες, όμως αυτές εξυπηρετούσαν ένα ιδιαίτερο σκοπό. Το μοίρασμα γινόταν με τέτοιο τρόπο, ώστε φτάναμε συχνά σε συμπλοκές. Αυτές πάντα άφηναν πίσω τους νεκρούς. Η πείνα ήταν μεγάλη. (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997: 123).

Ο Lewy (2000) σχετικά με το ζήτημα της διατροφής στο στρατόπεδο, παραθέτει μαρτυρίες από τον γιατρό Ernst B. αλλά και άλλων κρατουμένων οι οποίοι περιγράφουν σκηνές όπου γονείς έτρωγαν το φαγητό των παιδιών τους για να επιβιώσουν (σελ. 155). Από τις περιγραφές του γιατρού κατανοούμε ότι το στρατόπεδο των Ρομά αποτελούσε ένα απολύτως ανθυγιεινό πλαίσιο διαβίωσης για βρέφη, παιδιά και ενήλικες που λιμοκτονούσαν από την πείνα ενώ όσα παιδιά γεννήθηκαν εντός του στρατοπέδου είχαν σχεδόν μηδενικές πιθανότητες επιβίωσης (Lewy, 2000 : 155). Η Fings παραθέτει αναφορές σχετικά με την διατροφή και την υγεία των παιδιών στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου. Πιο συγκεκριμένα, παραθέτει τα λόγια της Λούσι Άντελσμπεργκερ η οποία εργάστηκε ως νοσοκόμα στο BIIe:

Τα παιδιά ήταν πια, όπως και οι ενήλικες, μόνο πετσί και κόκαλα, δίχως μύες και λίπος, και το λεπτό, σαν περγαμηνή δέρμα, τριβόταν πάνω στις σκληρές γωνίες του σκελετού, προκαλώντας φλεγμονές που εξελίσσονταν σε πυώδεις πληγές. (...) Εξαιτίας της πείνας, της δίψας, του κρύου και του πόνου τα παιδιά δεν ησύχαζαν ούτε την νύχτα. Τα βογγητά τους αυξάνονταν σε ένταση σαν τη βοή του τυφώνα και αντηχούσαν σε όλο το μπλοκ, μέχρι που κόπαζαν εξαντλημένα για να ξαναρχίσουν ύστερα από ένα σύντομο διάλειμμα ένα νέο κρεσέντο. Νύχτα με τη νύχτα φούντωνε και κατασίγαζε ο θρήνος του πλάσματος που υπέφερε σαν τα κύματα της θάλασσας, μια ατελείωτη συμφωνία ανθρώπινου πόνου (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997: 128).

Στην συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα δεν αποδόθηκαν συγκεκριμένες εργασίες κατά την άφιξή τους στο στρατόπεδο όπως συνέβαινε συνήθως. Παρόλα αυτά, καταγραφές δείχνουν ότι οι Ρομά συμμετείχαν σε κατασκευαστικές εργασίες δρόμων και κτηρίων κατά τις πρώτες ημέρες διαμόρφωσης και συγκρότησης του στρατοπέδου (Lewy, 2000). Αναφορές γιατρών και ατόμων που εργάζονταν στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου όπως ο Tadeusz Szymanski, αναφέρουν ότι δεν υπήρξε αναγκαστική εργασία για τους Ρομά όπως σε άλλες περιπτώσεις κρατουμένων. Βασικές τους αρμοδιότητες ήταν η καθαριότητα του Bllε, η συλλογή βοτάνων που χρησιμοποιήθηκαν για το φαγητό και άλλες περιστασιακές εργασίες (Lewy, 2000: 154). Κάποιοι εργάστηκαν σε χωματουργικές και σιδηροδρομικές εργασίες εντός του στρατοπέδου ή πολύ κοντά σε αυτό, κάτι που δεν τους επέτρεπε την επαφή με την τοπική κοινότητα (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Ως το 1942, υπάρχουν πολλές περιπτώσεις στρατοπέδων τα οποία διαμορφώθηκαν υπό την ανάγκη να συγκεντρωθούν αποκλειστικά πληθυσμοί Ρομά. Οι περισσότεροι Ρομά που δολοφονήθηκαν από το ναζιστικό καθεστώς προέρχονταν από την ανατολική Ευρώπη. Ο λόγος για τον οποίο οι Ρομά των ανατολικών εδαφών επηρεάστηκαν λιγότερο σε σχέση με την δυτική Ευρώπη φαίνεται να συμβαίνει λόγω της γραφειοκρατίας του Ράιχ. Από τον Ιούνιο του '41 και ύστερα ξεκινάει η συστηματική προσπάθεια εξόντωσης σε όλη την γερμανική επικράτεια (Margalit, 2002). Τον Ιούλιο του '42 το Υπουργείο για τα κατεχόμενα εδάφη της Ανατολής, ανακοινώνει ότι οι Ρομά θα πρέπει να αντιμετωπιστούν ακριβώς όπως και οι Εβραίοι καθώς επίσης, δεν θα πρέπει να γίνεται καμία διαφοροποίηση μεταξύ όσων έχουν σταθερή κατοικία, των μιγάδων και των μετακινούμενων. Στις 16 Δεκεμβρίου 1942 υπό την διαταγή του αρχηγού των Ες Ες, Χίμλερ, όλοι οι Ρομά που ζουν στο γερμανικό Ράιχ θα πρέπει να ενταχθούν στο ειδικά διαμορφωμένο «στρατόπεδο Τσιγγάνικων οικογενειών» Bllε του Auschwitz Birkenau (Pisarri, 2014, Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Λίγο αργότερα, ο Χίμλερ έδωσε αντίστοιχη οδηγία για άλλες προσαρτημένες χώρες όπως την Αυστρία, την Γαλλία, την Πολωνία ή για εκείνες που βρίσκονταν υπό την γερμανική κατοχή όπως το Λουξεμβούργο, το Βέλγιο και η Ολλανδία. Σε αυτόν τον εκτοπισμό, σημαντικό ρόλο έπαιξε όλη η μακροχρόνια συζήτηση γύρω από την φυλετική καθαρότητα και την θέσπιση νόμου περί

Τσιγγάνων. Τρεις μήνες πριν, το διάταγμα του Δεκεμβρίου, ο Goebbels (1887-1945) , υπουργός διαφώτισης του Ράιχ συναντά τον ομόλογο του Otto Georg Thierack (1889 – 1946), υπουργό δικαιοσύνης του Ράιχ, ο οποίος γράφει στις σημειώσεις του «Σε ό,τι αφορά την εξόντωση των α- κοινωνικών στοιχείων ο Dr. Goebbels έχει την άποψη ότι οι Εβραίοι και οι Τσιγγάνοι πρέπει [...] γενικώς να εξοντωθούν και ότι η ιδέα για εξόντωση μέσω της εργασίας είναι η καλύτερη» (Γκότοβου, 2017 : 159). Ένα μήνα αργότερα, ο υπουργός δικαιοσύνης παραδίδει στον αρχηγό των Ες Ες όλες τις δικαιοδοσίες που αφορούν τις ποινικές διώξεις Τσιγγάνων, Εβραίων, Ρώσων και Πολωνών ώστε να προχωρούν οι διαδικασίες γρηγορότερα και να «αποσυμφωρηστεί η γερμανική δικαιοσύνη» καθώς «κατώτεροι» άνθρωποι δεν αξίζουν να κάνουν χρήση της (Γκότοβου, 2017). Από το διάταγμα του Δεκεμβρίου 1938 και μετά γίνεται αντιληπτή μια αλλαγή στην αντιμετώπιση απέναντι στους Ρομά οπότε ξεκινά η μαζική απέλαση και η εξόντωσή τους (Pisarri, 2014).

4.3. Η καταναγκαστική φύση των διωγμών στο Άουσβιτς- Μπίρκεναου

Κατά την περίοδο εκτοπισμού των Τσιγγάνων στο Άουσβιτς- Μπίρκεναου βλέπουμε την καταναγκαστική συμμετοχή όλων των Ρομά χωρίς ιδιαίτερες εξαιρέσεις, ενώ παράλληλα, συμπεριλαμβάνονται οι μιγάδες και μέλη τσιγγάνικων οικογενειών των Βαλκανίων που δεν σχετίζονται με το «γερμανικό αίμα». Βασική διαφορά στον συγκεκριμένο εκτοπισμό είναι η καθολικότητά του σε σχέση με προηγούμενα διατάγματα (Margalit, 2002). Αυτή τη φορά, δεν υπάρχουν εξαιρέσεις, όπως για παράδειγμα είχε συμβεί σε προηγούμενη εγκύκλιο της αστυνομίας (7/8/1941) η οποία επέτρεπε στους Ρομά να μετακινούνται εντός συγκεκριμένων περιοχών με βασική προϋπόθεση την «σωστή διαγωγή» και στείρωση. Στο εν λόγω διάταγμα υπήρξαν εξαιρέσεις στους εκτοπισμούς των «καθαρόαιμων Τσιγγάνων» καθώς χαρακτηρίζονται ως ζήτημα «ελάσσονας σημασίας» (Γκότοβου, 2017). Η ως τότε προτεραιότητα στις στείρωσεις, δεν αποτελούσε πια «λύση» στο ζήτημα των Ρομά και ο εκτοπισμός αποτέλεσε βασική διέξοδο για τη διοίκηση (Margalit, 2002).

Στην γενικότερη προσπάθεια μαζικού εκτοπισμού Ρομά προς την ανατολική Ευρώπη και κυρίως την Πολωνία διακρίνουμε τρία κύματα. Το πρώτο κύμα συμπεριλαμβάνει την μετακίνηση Ρομά από την Γερμανία και την Αυστρία προς την

Πολωνία με κύριο στόχο την εξόντωση μέσα από την εργασία και τους θαλάμους αερίων. Στην φάση αυτή, οι περισσότεροι από τους 4000 αιχμαλώτους στάλθηκαν από το Burgenland στο Lodz και μετά σε άλλα στρατόπεδα της Πολωνίας. Στο δεύτερο κύμα μετατοπίσεων οι Ρομά της βορειοδυτικής και νοτιοδυτικής Γερμανίας στέλνονται το 1940 ξανά στο Lodz. Αυτή τη φορά, αναφορές καταγράφουν περίπου 2800 άτομα. Στο τρίτο κύμα συλλήψεων Ρομά της Γερμανίας, το 1943, στέλνονται στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου. Αμέσως μετά δόθηκε εντολή στις κατεχόμενες και προσαρτημένες περιοχές της δυτικής Ευρώπης για άμεση μεταφορά Ρομά στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997). Η μετατόπιση αυτή αποτελεί απόρροια της απόφασης της «τελικής λύσης» που πάρθηκε από τον Χίμλερ νωρίτερα το ίδιο έτος μέσω εφαρμοστικής εγκυκλίου (Γκότοβου, 2017). Το Άουσβιτς – Μπίρκεναου ήταν το μεγαλύτερο από τα σαράντα στρατόπεδα με διάρκεια δράσης μόλις τρία χρόνια. Η κατασκευή του ξεκίνησε τον Οκτώβριο του 1941 με σκοπό την φυλάκιση 125 χιλιάδων εχθρών πολέμου και περατώθηκε τον Μάρτιο του 1942 εξυπηρετώντας την φυλάκισης και εκτέλεση των Εβραίων²⁹. Το τρίτο κύμα συλλήψεων συνεχίστηκε για μεγάλο χρονικό διάστημα στην προσπάθεια των αρχών να συλλάβουν άτομα τα οποία είχαν διαφύγει τη σύλληψη είτε δεν είχαν ταξινομηθεί καταλλήλως από τις υπηρεσίες εντοπισμού και καταγραφής (Γκότοβου, 2017). Σε αντίθεση με την διαδικασία άφιξης και καταγραφής που ακολουθήθηκε για τους Εβραίους, στην περίπτωση των Ρομά δεν υπήρξε διαλογή ικανών -και μη- για εργασία: φυλακίζονταν όλοι στο οικογενειακό τμήμα BIIe που διαμορφώθηκε αποκλειστικά για την συγκεκριμένη πληθυσμική ομάδα (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Δεν είναι γνωστό γιατί έγινε αυτή η διαφοροποίηση σχετικά με την φυλάκιση των Ρομά σε οικογένειες και δεν έγινε ο διαχωρισμός βάσει φύλου και ηλικίας όπως έγινε σε περιπτώσεις φυλακισμένων Εβραίων, Πολωνών κ.ά. Μια πιθανή ερμηνεία που δίνει η Fings (1997) είναι πως οι Ες Ες γνώριζαν την σημασία που δίνουν οι Ρομά στην συνοχή της οικογένειας και η διάλυσή της εντός των στρατοπέδων θα έφερνε πράξεις αντίστασης. Μια ακόμα ερμηνεία που δίνει η Fings, είναι η υπερβολική

²⁹ Πληροφορίες από το ιστότοπο του Μουσείου : <http://auschwitz.org/en/history/auschwitz-ii/> ανακτήθηκε στις 12/2/2021

χρήση των θαλάμων αερίων την περίοδο της μαζικής άφιξης των Ρομά κάτι που δημιουργούσε δυσκολίες στην άμεση εξόντωσή τους. Ο Yehuda Bauer, Εβραίος ιστορικός που μελέτησε το Ολοκαύτωμα, αναφέρει πως «Οι Γερμανοί κράτησαν τους Ρομά ζωντανούς μαζί με τις οικογένειες τους για περισσότερο από ενάμιση χρόνο, χωρίς να χωρίσουν τους άντρες από τις γυναίκες αποδεικνύει ότι δεν είχε παρθεί καμία απόφαση για την μοίρα τους όταν στάλθηκαν στο στρατόπεδο» (Yehuda Bauer στο Lewy, 2000 : 152-153). Το οικογενειακό στρατόπεδο των Ρομά, όπως διαμορφώθηκε στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου, ήταν το μόνο με την συγκεκριμένη δομή ως τον Σεπτέμβριο του 1943 που οργανώθηκε αντίστοιχο οικογενειακό στρατόπεδο για τους Εβραίους που έφτασαν από το Theresienstadt (Lewy, 2000).

Τον Φεβρουάριο του 1943 πραγματοποιείται η μεγαλύτερη και συστηματικότερη μεταφορά Ρομά στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου. Όπως έχουμε ήδη αναφέρει, μετακινούνται περίπου 200 άτομα από το στρατόπεδο του Buchenwald στο BIIe. Η δεύτερη μετακίνηση πραγματοποιείται στις αρχές Μαρτίου ενώ ακολουθούν μαζικές εκτοπίσεις στο συγκεκριμένο στρατόπεδο (Lewy, 2000).

Οι επίσημες αναφορές καταγραφής αναφέρουν ότι μεταξύ Μαρτίου του 1943 και του καλοκαιριού του επόμενου έτους είχαν μεταφερθεί στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου περίπου 23.000 Ρομά από τους οποίους οι μισοί και περισσότεροι έχασαν την ζωή τους εντός του στρατοπέδου λόγω των κακών συνθηκών διαβίωσης και του υποσιτισμού (Γκότοβου, 2017, Margalit, 2002). Ο υπερπληθυσμός του στρατοπέδου αλλά και ο τύφος είναι οι δύο βασικοί λόγοι που τον Μάρτιο και τον Μάιο του 1943 πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες μαζικές εκτελέσεις. Τον Μάρτιο, 1700 Πολωνοί Ρομά στάλθηκαν στους θαλάμους αερίων λίγες ημέρες μετά την άφιξή τους στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου και τον Μάιο εκτελέστηκαν 1035 Ρομά οι οποίοι είχαν φτάσει στις 12 του ίδιου μήνα από την Αυστρία και την Πολωνία (Bialystok) (Kenrick & Puxon, 1995, Lewy, 2000).

Την άνοιξη του 1943, σημειώνεται έλλειψη σε εργατικό δυναμικό σε εργοστάσια της Γερμανίας με αποτέλεσμα την επαναδιαλογή των κρατουμένων που ήταν ικανοί για εργασία. Όσοι κρίθηκαν ανίκανοι να εργαστούν στάλθηκαν απευθείας σε θαλάμους αερίων ενώ οι υπόλοιποι στάλθηκαν σε διάφορα στρατόπεδα ανά την επικράτεια. Τον Απρίλιο του ίδιου έτους στάλθηκαν περί τους 884 άνδρες στο Buchenwald και 473 γυναίκες στο Ravensbrück (Lewy, 2000: 163). Οι

Kenrick & Puxon (1995) παραθέτουν την αναφορά του Hoss, διοικητή του Άουσβιτς, στην επίσκεψη του Χίμλερ το 1943:

Τον Ιούλιο του 1943 ο Χίμλερ επισκέφτηκε το στρατόπεδο. Έκανε μια εξονυχιστική επιθεώρηση του στρατοπέδου των Ρομά, σημειώνοντας τα υπερπληθή παραπήγματα, τις ανθυγιεινές συνθήκες, το γεμάτο νοσοκομείο... Σημείωσε το ποσοστό θνησιμότητας που ήταν σχετικά χαμηλό σε σύγκριση με το συνολικό του στρατοπέδου... Τα είδε όλα με λεπτομέρεια και με διέταξε να τους καταστρέψω. Αυτοί που κρίθηκαν ικανοί να δουλέψουν, διαχωρίστηκαν από τους άλλους ακριβώς όπως συνέβη με τους Εβραίους. [...] Οι Ρομά που ήταν ικανοί να δουλέψουν στάλθηκαν σε άλλο στρατόπεδο. Περίπου 4.000 Ρομά έμειναν ως τον Αύγουστο του 1944 και αυτοί έπρεπε να σταλούν στους θαλάμους (Kenrick & Puxon, 1995 :132).

Στις αρχές του 1944, αποφασίστηκε να κλείσει το στρατόπεδο των Ρομά στο Άουσβιτς – Μπίρκεναου λόγω της επιδείνωσης της υγιεινής και της κατάστασης των κρατουμένων. Οι λόγοι στους οποίους οφείλεται η απόφαση για την οριστική εκκαθάριση του στρατοπέδου των Τσιγγάνων δεν είναι ξεκάθαροι.

4.4. Δύο ημέρες αντίστασης των Ρομά

Στις 16 Μαΐου του 1944, έγινε η πρώτη απόπειρα εκκαθάρισης του στρατοπέδου των Ρομά από την διοίκηση του στρατοπέδου όταν ακόμα ο πληθυσμός του αποτελούνταν από περίπου 6000 κρατούμενους. Η πληροφορία αυτή φαίνεται να διαρρέει μεταξύ των κρατουμένων οι οποίοι σχεδίασαν μια μορφή αντίστασης με αυτοσχέδια μαχαίρια, μπαστούνια και πέτρες αντιδρώντας στην εντολή των ένοπλων Ες Ες να απομακρυνθούν από τα παραπήγματα. Παρόλη την άνιση σύγκρουση, οι Ες Ες αποφάσισαν να μην υλοποιήσουν το σχέδιο ώστε να αποφύγουν πιθανά προβλήματα και αντιδράσεις (Lewy, 2000). Αυτή χαρακτηρίζεται ως η πρώτη εξέγερση των Ρομά εναντίον της ναζιστικής βαρβαρότητας. Ο Tadeusz Joachimowski,

Πολωνός κρατούμενος που εργαζόταν στο παράρτημα των Ρομά ως συντάκτης αναφορών αναφέρει:

Στις 15 Μαΐου 1944, ο Bonigut [Ες Ες που ήταν υπεύθυνος στο τμήμα των Ρομά] ήρθε σε μένα και μου είπε ότι η κατάσταση με τους Ρομά ήταν κακή. Είχε παρθεί απόφαση ότι το στρατόπεδο των Ρομά θα εκκαθαριστεί. Έλαβε την εντολή από το Πολιτικό Τμήμα το οποίο μεταφέρθηκε στον ίδιο από τον γιατρό Μένγκελε, η οποία ανέφερε ότι θα γίνει οριστική εκκαθάριση μέσω θαλάμων αερίου. [...] Την επόμενη μέρα στις 7 το πρωί άκουσα τον ήχο του γκόνγκ και το σύνθημα «Langensperre»³⁰. Αυτοκίνητα έφτασαν μπροστά από το στρατόπεδο με συνοδεία περίπου 50-60 ανδρών οπλισμένων με πυροβόλα όπλα. Οι Ες Ες περικύκλωσαν το στρατόπεδο ενώ φώναζαν «LOS, LOS»³¹. Έπεσε νεκρική σιγή. Τότε οι Ρομά με μαχαίρια, φτυάρια, σίδερα, λοστούς και πέτρες συγκεντρώθηκαν όλοι μαζί και περίμεναν για να αντιδράσουν. Δεν έφυγαν από τα παραπήγματα. Μετά από μια μικρή σύσκεψη με τον διοικητή της επιχείρησης άκουσα μια σφυρίχτρα, οι Ες Ες μπήκαν στα αυτοκίνητα και έφυγαν. Την επόμενη μέρα ο Bonigut ήρθε σε μένα και είπε «Για τώρα οι Ρομά είναι ασφαλείς». (Kubica, Setkiewicz, 2018 : 6).

Όπως αναφέρει ο διευθυντής στο τμήμα ερευνών του Μουσείου του Άουσβιτς – Μπίρκεναου , Piotr Setkiewicz, η παραπάνω περιγραφή του Joachimowski δεν αναφέρεται σε καμία πηγή, συμπεριλαμβανομένου του αρχείου του μουσείου έως το 1970. Ο ίδιος εστιάζει στην απουσία αναφορών για την εξέγερση του Μαΐου από τους φυλακισμένους του γειτονικού Bld ή από άλλα έγγραφα που έφταναν στα κεντρικά γραφεία του στρατού στην Βαρσοβία. Ο ίδιος πιστεύει ότι είναι πλέον αμφίβολο το να έχει διαταχθεί εκκαθάριση από την ηγεσία των Ες Ες και αυτό να μην υλοποιηθεί άμεσα. Ο Setkiewicz παραμένει σκεπτικός ως το τέλος της ανάλυσης του

³⁰ Στα γερμανικά σημαίνει «κλειδαριά αποθήκευσης»

³¹ «έλα, έλα» στα Γερμανικά

για τα συγκεκριμένα γεγονότα καθώς θεωρεί ότι η χρήση της λέξης «εξέγερση» αποτελεί «σημασιολογική κατάχρηση».

Ο Setkiewicz δεν έχει την ίδια κριτική για τα γεγονότα της 2ας Αυγούστου 1944 η οποία έχει χαρακτηριστεί ως η μέρα αντίστασης των Ρομά. Σύμφωνα με αναφορές του Tadeusz Joachimowski, στο δεύτερο μισό του Μαΐου του ζητήθηκε να καταγράψει 3200 άτομα που ζούσαν στο Błe (ή 2300 σύμφωνα με αναθεωρημένη του μαρτυρία) οι οποίοι θα μεταφέρονταν σε άλλο στρατόπεδο. Αντίστοιχη μαρτυρία για μεταφορά 3000 ατόμων από το στρατόπεδο των Ρομά σε άλλα στρατόπεδα και δολοφονία ακόμα 3800 στους θαλάμους αερίων, δίνει και ο γιατρός του στρατοπέδου Rudolf Weisskopf- Vitek. Ο Setkiewicz αναφέρει ακόμα πηγές από άλλους μάρτυρες όπως τον Hermann Diamanski, διοικητή του Błe, αλλά και άλλων κρατουμένων, στις οποίες περιγράφονται η ίδια ακολουθία των γεγονότων: διαλογή κρατουμένων – μεταφορά κάποιων σε άλλα στρατόπεδα – εκτέλεση εναπομεινάντων.

Την άνοιξη και το καλοκαίρι του 1944 αρκετοί κρατούμενοι οι οποίοι είχαν αξιολογηθεί ως υγιείς μαζί με τις οικογένειες τους, στάλθηκαν σε άλλα στρατόπεδα υπεβλήθησαν σε εξαντλητική εργασία, στείρωση και ιατρικά πειράματα (Margalit, 2002, Kenrick & Puxon, 1995). Αυτοί που απέμειναν στο Άουσβιτς- Μπίρκεναου θεωρούσαν ότι θα μετακινηθούν αντιστοίχως σε άλλα στρατόπεδα. Αντιθέτως, καθώς η πλειονότητα αυτών ήταν ηλικιωμένοι, άρρωστοι και παιδιά (περίπου 3000 άτομα) ύστερα από απαγόρευση εξόδου από τα παραπήγματα, στάλθηκαν απευθείας στους θαλάμους αερίων στις 2 Αυγούστου το 1944 (Margalit, 2002). Σύμφωνα με αναφορές οι εναπομείναντες στο στρατόπεδο αντέδρασαν με όσα μέσα διέθεταν ενάντια στους άνδρες των Ες Ες (Fings στο Fings, Heuss, Sparing, 1997).

Ο εθελοντής Εβραίος γιατρός DR Nyiszli, ο οποίο διετέλεσε βοηθός του Μένγκελε στο Άουσβιτς γράφει για τις 2 Αυγούστου:

Οι Ες Ες με τα σκυλιά τους εισέβαλαν στο Błe οδηγώντας τους προς τα έξω, όπου τους στοίχισαν. Διανεμήθηκαν μερίδες ψωμιού με σαλάμι. Έκαναν τους Ρομά να πιστέψουν ότι θα μεταφερθούν σε άλλα στρατόπεδα και εκείνοι κατάπιαν την ιστορία.

Ήταν ένας πολύ εύκολος τρόπος για να ηρεμήσουν τους φόβους τους. Κανένας δεν σκέφτηκε τα κρεματόρια, γιατί άλλωστε τους έδιναν μερίδες φαγητού; ... Η στρατηγική τους λειτούργησε τέλεια. Όλα πήγαν όπως τα είχαν σχεδιάσει. Κατά τη διάρκεια της νύχτας οι καμινάδες του κρεματόριου ένα και δύο έστελναν μια γιγάντια φλόγα προς τον ουρανό που φώτιζε ολόκληρο το στρατόπεδο (Lewy, 2000: 164).

Η Danuta Czech, αναπληρώτρια διευθύντρια του Μουσείου του Άουσβιτς, στο *Calendar of Events in KL Auschwitz* αναφέρει για τα γεγονότα της 2ας Αυγούστου ότι η μεθόδευσή τους ξεκινά ήδη από τον Μάιο του 1944 οπότε αποφασίστηκε η μεταφορά των Ρομά σε άλλα blocks και στρατόπεδα (1970). Οι αναφορές που χρησιμοποιούν οι Kubica & Setkiewicz (2018), αποτελούν αξιόπιστες πηγές από άτομα με καίριες θέσεις τα οποία κατείχαν σημαντικό ρόλο στην εξέλιξη των πραγμάτων στο στρατόπεδο BIIe. Σύμφωνα με την Czech, τον Μάιο του 1944 στο BIIe υπήρχαν 6500 Ρομά, ενώ σε καταγραφές δύο μήνες αργότερα αναφέρονται μόνο 4303. Αυτή η κατακόρυφη μείωση του πληθυσμού των Ρομά σε αυτό το βραχύ διάστημα είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα των μετέπειτα πολιτικών που ακολουθήθηκαν από τους διοικούντες του στρατοπέδου (Kubica & Setkiewicz, 2018).

4.5. Ο αριθμός των θυμάτων

Δεν υπάρχουν συγκεκριμένες μαρτυρίες ή καθοριστικές πληροφορίες ώστε να μπορεί να διεξαχθεί ένα επαρκές συμπέρασμα για τους λόγους που οδήγησαν την διοίκηση του Άουσβιτς στην τελική εξόντωση των Ρομά. Ο Lewy προτείνει ως πιθανή εξήγηση της επιλογής της συγκεκριμένης στιγμής ως ιδανικής λόγω της άφιξης μεγάλου αριθμού Εβραίων από την Ουγγαρία ενώ την δεδομένη στιγμή υπήρχε έλλειψη χώρου. Επιπλέον, λίγους μήνες πριν, την άνοιξη του 1944 ο Hoss είχε αναλάβει και πάλι την διοίκηση του στρατοπέδου με κύριο σκοπό την εξόντωση των Ούγγρων Εβραίων που θα έφταναν στο στρατόπεδο. Κατά τη διάρκεια της δίκης της

Φρανκφούρτης³², στελέχη της διοίκησης του Άουσβιτς ανέδειξαν τον Χίμλερ ως ηθικό αυτουργό της εξόντωσης των Ρομά κάτι που χρήζει περαιτέρω συζήτηση και διερεύνηση (Lewy, 2000). Η τελευταία επίσκεψη του Χίμλερ στο Άουσβιτς πραγματοποιήθηκε αρκετούς μήνες πριν την τελική εξόντωση των Ρομά και δεν θα μπορούσε να έχει άμεσο ρόλο στην απόφαση. Επιπλέον, πολλοί ερευνητές κλείνουν προς την άποψη ότι δεν υπήρξε συγκεκριμένος σχεδιασμός ως προς τον χρόνο παραμονής των Ρομά στο Άουσβιτς, ή την συνολική διαχείρισή τους. Οι Kenrick και Puxon, οι οποίοι έχουν αρκετές φορές τονίσει τις ομοιότητες μεταξύ της μεταχείρισης Ρομά και Εβραίων αναφέρουν ότι «δεν μπορούμε να λέμε με σιγουριά ότι οι Ρομά στάλθηκαν στο Άουσβιτς με απώτερο σκοπό την θανάτωσή τους. Αυτοί που δεν ήταν ικανοί για εργασία, δεν στάλθηκαν σε θαλάμους αμέσως μετά την άφιξή τους καθώς επίσης μόνο μερικοί εξ αυτών εργάστηκαν κατά την διάρκεια της παραμονής τους» (Kenrick & Puxon, 1972).

Το Άουσβιτς αποτελεί συνώνυμο της γενοκτονίας των Εβραίων όπως αυτή πραγματοποιήθηκε κατά την περίοδο του εθνικοσοσιαλισμού καθώς από τα 5.000.000 θύματα περισσότερα από 1.000.000 δολοφονίες πραγματοποιήθηκαν στους θαλάμους αερίων του Auschwitz. Αντίστοιχα, ο εκτοπισμός των Ρομά στο Auschwitz Birkenau έπαιξε καθοριστικό ρόλο για την μετέπειτα έκβαση. Ο Lewy (2000), αναφέρει ότι κανείς δεν μπορεί να γνωρίζει τον ακριβή αριθμό των κρατουμένων και των θυμάτων. Ο ίδιος αναφέρει πως από το Άουσβιτς- Μπίρκενau πέρασαν περίπου 23.000 κρατούμενοι εκ των οποίων περίπου 5.600 δολοφονήθηκαν στους θαλάμους αερίων ενώ το 85% του συνολικού πληθυσμού πέθανε από αρρώστιες και κακουχίες εντός του στρατοπέδου (Lewy, 2000 :166). Παρόλα αυτά, τα αριθμητικά στοιχεία τα οποία αναφέρουν οι ερευνητές που μελέτησαν το

³² Η αλλιώς «δίκη του Άουσβιτς. Αποτέλεσε μια σειρά από δίκες οι οποίες ξεκίνησαν τον Δεκέμβριο του 1963 και διήρκησαν ως τον Αύγουστο του 1965. Βασικοί κατηγορούμενοι της δίκης ήταν είκοσι δύο άνδρες οι οποίοι είχαν σημαντική θέση (μεσαία ή χαμηλόβαθμη θέση) στις εγκληματικές ενέργειες που διαπράχθηκαν κατά την περίοδο 1940-1945 στο συγκεκριμένο στρατόπεδο. Η δίκη βασίστηκε στους νόμους της Ομοσπονδιακής Γερμανίας.

στρατόπεδο των Ρομά, αποκλίνουν, ζήτημα το οποίο ακόμα και σήμερα αποτελεί σημείο έρευνας. Αντίστοιχα ζητήματα προκύπτουν σχετικά με τον συνολικό αριθμό των θυμάτων κατά τη διάρκεια της ναζιστικής κυριαρχίας πέρα από τα σύνορα της Γερμανίας και της Αυστρίας.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟ

5.1. Η συζήτηση γύρω από την γενοκτονία

Η ιστορία των Ρομά, όπως αυτή συντελέστηκε κατά την υπό μελέτη περίοδο, παραμένει μη ορατή ως σήμερα, ενώ ελάχιστοι ερευνητές έχουν ασχοληθεί με το συγκεκριμένο ζήτημα. Όπως αναλύεται και στην προηγούμενη ενότητα, ενώ ο ακριβής αριθμός των θυμάτων παραμένει αδιευκρίνιστος ως σήμερα, είναι σίγουρο ότι μεγάλο ποσοστό του πληθυσμού των Ρομά της Ευρώπης έχασε την ζωή του κατά τη διάρκεια της Ναζιστικής περιόδου. Η Milton, αναφέρει ότι ήδη από την δεκαετία του 1950 η ιστοριογραφία είναι αρκετά πλούσια σε υλικό και κείμενα τα οποία γράφονται από εκπροσώπους κάθε πληθυσμικής ομάδας που πλήγηκε από την ναζιστική θηριωδία, οι Ρομά έχουν ελλιπή εκπροσώπηση. Εντούτοις, δόθηκε ιδιαίτερη σημασία στην ιστορικότητα των γεγονότων που διαδραματίστηκαν κατά την διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου από τα κοινωνικά κινήματα του 1980 (Milton στο Totten, Parsons, 2009).

Ένα από τα βασικά ερωτήματα που τίθενται στην παρούσα εργασία, αφορά το ζήτημα της γενοκτονίας. Ο όρος γενοκτονία εισάγεται για πρώτη φορά το 1944 από τον Rafal Lemkin (1900-1959), νομικό εβραϊκής καταγωγής, συνδυάζοντας την ελληνική λέξη «γένος» και την κατάληξη «-cide» από το λατινικό ρήμα «caedere» δηλαδή «σκοτώνω» (στα ελληνικά από τη λέξη γένος και το ρήμα κτείνω). Σύμφωνα με τον Lemkin, η γενοκτονία βασίζεται σε ένα συντονισμένο σχέδιο δράσεων που αποσκοπεί στην καταστροφή των βασικών θεμελίων της ζωής των εθνικών ομάδων, με σκοπό την βιολογική εξάλειψή τους.³³ Ως εκ τούτου, ο Lemkin υποστηρίζει ότι

³³ Ανακτήθηκε από <https://encyclopedia.ushmm.org/content/el/article/what-is-genocide> 18/2/2021

αυτές οι δράσεις συμπεριλαμβάνουν τόσο την πνευματική και σωματική βλάβη όσο και την «εκ προθέσεως αποφυγή γεννήσεων» (Lewy, 2000). Ως το 1944, δεν είχε εισαχθεί ο όρος γενοκτονία στην διεθνή νομική ορολογία ενώ χρησιμοποιήθηκε στην δίκη της Νυρεμβέργης για να αποδοθούν οι κατηγορίες των συγκεκριμένων εγκλημάτων. Το 1948, η «Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταστολή του εγκλήματος της Γενοκτονίας»³⁴ επικυρώνεται από τα Ηνωμένα Έθνη ενώ μπαίνει σε ισχύ το 1951. Στην σύμβαση αναφέρεται ρητά ότι «η γενοκτονία αποτελεί έγκλημα διεθνούς δικαίου, αντίθετον προς το πνεύμα και τους σκοπούς των Ηνωμένων Εθνών. [...] Αναγνωρίζοντας ότι εις όλες τας εποχάς της ιστορίας της η ανθρωπότης υπέστη σημαντικές απωλείας εκ της γενοκτονίας». Αξίζει να σημειωθεί ότι στο άρθρο II αναφέρεται :

Στην παρούσα Σύμβαση, ορίζεται ως γενοκτονία οποιαδήποτε από τις ακόλουθες πράξεις που διαπράττονται με σκοπό την καταστροφή, εν όλω ή εν μέρει, μιας εθνικής, εθνοτικής, φυλετικής ή θρησκευτικής ομάδας, όπως:

(α) Η δολοφονία μελών μιας ομάδας.

(β) Η πρόκληση σοβαρής σωματικής ή διανοητικής βλάβης σε βάρος μελών μιας συγκεκριμένης ομάδας.

(γ) Η εξώθηση μιας ομάδας σε συνθήκες διαβίωσης που αποσκοπούν στη φυσική εξόντωσή της, εν όλω ή εν μέρει.

(δ) Η επιβολή μέτρων που αποσκοπούν σε παρεμπόδιση της γενετικής διαίωνισης μιας ομάδας.

(ε) Η απαγωγή και δια της βίας μεταφορά παιδιών μιας ομάδας σε άλλη ομάδα.

³⁴ Ανακτήθηκε από <http://www.hrweb.org/legal/genocide.html> 20/2/2021

Γίνεται αντιληπτό ότι εξ ορισμού η γενοκτονία δεν προϋποθέτει την ολοκληρωτική εξόντωση αλλά την πρόθεση και κατ' επέκταση την υλοποίηση ενός σχεδίου που θα εξοντώσει μια ομάδα.

Ο ακαδημαϊκός κόσμος που έχει εστιάσει την έρευνα του στο Porajmos των Ρομά δεν συμφωνεί στο αν τελικά τα όσα συνέβησαν γύρω από τον συγκεκριμένο πληθυσμό κατά την περίοδο 1938-1945 αποτελεί γενοκτονία. Βασικά ερωτήματα που τίθενται στο συγκεκριμένο ζήτημα είναι τα εξής: Ήταν ο ολοκληρωτικός αφανισμός της συγκεκριμένης ομάδας βασικός στόχος του Τρίτου Ράιχ; Οι διώξεις βασίστηκαν στην φυλετική ιδεολογία; Πραγματοποιήθηκαν βάσει συγκεκριμένου και καλά μελετημένου σχεδίου; Συντονίστηκαν μέσα από τους κρατικούς μηχανισμούς; Σε αυτά τα ερωτήματα οι ερευνητές φαίνεται να έχουν αποκλίνουσες απόψεις.

Η έρευνα γύρω από την τύχη των Ρομά κατά την χρονική περίοδο 1933- 1944 ξεκινά με μεμονωμένες προσπάθειες την δεκαετία του 1980 κυρίως από το Κεντρικό Συμβούλιο για τους Σίντι και Ρομά στην Γερμανία. Παράλληλα, δημοσιεύονται άρθρα με κύριο ερευνητικό θέμα τα στρατόπεδα συγκέντρωσης της Γερμανίας (Buchenwald, Dachau, Flossenbug, Mauthausen, Ravensbruck, Sachsenhausen και άλλα) στα οποία κρατούντο πολλοί Ρομά. Την ίδια περίοδο το ομοσπονδιακό Κοινοβούλιο της Δυτικής Γερμανίας αναγνώρισε τη δίωξη των Ρομά από τους Ναζί ως φυλετικά υποκινούμενη δημιουργώντας τις προϋποθέσεις ώστε οι περισσότεροι Ρομά να μπορέσουν να αιτηθούν αποζημίωση. Μετέπειτα, οι έρευνες από θεωρητικούς του Ολοκαυτώματος έφεραν στην συζήτηση το ζήτημα των Ρομά. Ο Michael Zimmermann στο βιβλίο του *Rassenutopie und Genozid* καταλήγει ότι η μεταχείριση των Ρομά βασίστηκε στον φυλετικό ρατσισμό και στα στερεότυπα της εποχής τα οποία οδήγησαν σε μαζικές εκτελέσεις (Zimmermann, 1996). Παρ' όλο που η «Σύμβαση για την Πρόληψη και την Καταστολή του εγκλήματος της Γενοκτονίας» αναφέρει ρητά ότι θα πρέπει να υπάρχει ένα *a priori* πρόγραμμα εξόντωσης εναντίον της διωκόμενης ομάδας, ο Zimmermann επιμένει ότι πρόκειται για «μεθόδευση μέσω ενός μη καθορισμένου πλάνου» (Lewy, 2000).

Αντιθέτως, ο Gilad Margalit (2002), ο οποίος μελέτησε τις διώξεις των Ρομά αλλά και τις μεταπολεμικές πολιτικές και διαβουλεύσεις, καθώς και ο Guenter Lewy (2000) αμφισβήτησαν την συσχέτιση των διώξεων των Ρομά με τον όρο γενοκτονία

(Weiss- Wendt, 2013). Ο Lewy, σε αντίθεση με τον Zimmermann, πιστεύει ότι η έλλειψη μεθοδευμένου πλάνου αποτελεί σημαντική «κατάχρηση» του όρου (2000, : 224). Εντούτοις, ο Lewy, κατανοεί την συσχέτιση του άρθρου II (δ) της Σύμβασης με τις μεθοδευμένες προσπάθειες του ναζιστικού καθεστώτος να προβεί σε στερήσεις ώστε να παρεμποδιστεί η αναπαραγωγή της συγκεκριμένης πληθυσμιακής ομάδας (Lewy, 2000). Καταλήγει ότι οι Ρομά χαρακτηρίστηκαν ως «μάστιγα» και «ενοχλήση» αλλά ότι η μεταχείρισή τους από το ναζιστικό καθεστώς ήταν διαφορετική σε σχέση με τους Εβραίους.

Ο Yehuda Bauer, αντιστοίχως αναφέρει ότι «οι πράξεις εναντίον των Ρομά δεν καθορίστηκαν από μια συστηματική πολιτική εξόντωσης βασισμένη στην κληρονομικότητα αλλά στον συνδυασμό των παραδοσιακών και φυλετικών πεποιθήσεων και προκαταλήψεων εναντίον τους» (Lewy, 2000 : 225). Ο Bauer καταλήγει ότι υπάρχει μεγάλη διάσταση μεταξύ των διώξεων των Εβραίων και των Ρομά. Αποδέχεται ότι οι διώξεις των Ρομά ήταν αποτέλεσμα των φυλετικών διακρίσεων και πεποιθήσεων της εποχής, κάτι που αποτελεί κοινό σημείο και για τις δύο ομάδες. Από την άλλη, τονίζει ότι οι Ρομά δεν χαρακτηρίζονταν «εκ φύσεως πηγή του κακού» όπως οι Εβραίοι. Και ο Bauer, αλλά και άλλοι μελετητές, όπως ο Margalit και ο Lewy, έχουν εστιάσει ιδιαίτερα στην διευκρίνιση των εννοιολογικών διαφορών μεταξύ γενοκτονίας και ολοκαυτώματος, γενοκτονίας και τελικής λύσης καθώς και γενοκτονίας και μαζικών εκτελέσεων δίνοντας έμφαση στις διαβαθμίσεις της βαρύτητας που δίνεται σε κάθε όρο.

Για το ίδιο ζήτημα η Milton αναφέρει : «Η γενοκτονία που οργανώθηκε από τους Ναζί αποτελείται από μαζικές εκτελέσεις ανθρώπων που ανήκαν σε μια συγκεκριμένη βιολογική ομάδα. Η κληρονομικότητα ήταν εκείνη που καθόρισε την επιλογή των θυμάτων» (Milton στο Bauer & Milton, 1992: 516). Για την Milton οι διωγμοί που είχαν οργανωθεί από το Γ' Ράιχ βασίστηκαν στην ναζιστική ιδεολογία, με στόχο την εξουδετέρωση οποιουδήποτε «άλλου» που δεν ανήκει στην Άρια φυλή. Για τον λόγο αυτόν, υποστηρίζει ότι οι Ρομά ήταν μέρος αυτής της «γενικής εκκαθάρισης» παρόλο που υπήρξαν και επιμέρους διαφορετικά κριτήρια (Milton, 1991).

Μεταγενέστερες μελέτες, όπως εκείνη του Dulic (2005) προσπαθούν να συνθέσουν το εμπειρικό υλικό που προκύπτει μέσα από αφηγήσεις ζωής επιζώντων

με την θεωρία της γενοκτονίας. Ο Dulic χρησιμοποιεί το μοντέλο των τριών διαστάσεων, «πρόθεση - επίπεδο οργάνωσης - μέγεθος καταστροφής», και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι λόγω της συστηματοποίησης των διώξεων αλλά και της ιδεολογικής βάσης, οι Ρομά αποτέλεσαν θύματα γενοκτονίας. Σε αντίστοιχη έρευνα του Martin Holler στο «Der nationalsozialistische Volkermond an den Roma in der besetzten Sowjetunion (1941-1944)» σχετικά με τους Ρομά στην Σοβιετική Ένωση, καταλήγει: «οι Ρομά δολοφονήθηκαν λόγω της ρόμικης τους καταγωγής», οπότε πρόκειται για γενοκτονία (Weiss- Wendt, 2013). Όπως αναλύθηκε παραπάνω, δεν πρέπει να λησμονηθεί ότι το Ινστιτούτο Φυλετικής Υγιεινής έδωσε ιδιαίτερη σημασία στα θεωρούμενα ως κατώτερα φυλετικά χαρακτηριστικά των Ρομά ώστε να επιβεβαιώσει ότι η εγκληματική «φύση» τους είναι παράγωγο των κληρονομικών καταβολών τους (Γκότοβου, 2017).

Η έρευνα περί γενοκτονίας και των κριτηρίων που καθορίζουν μια πράξη ως γενοκτονία αποτελεί μια ανοιχτή συζήτηση. Για το ζήτημα αυτό ο Anton Weiss-Wendt (2013) αναφέρει ότι οι μελετητές δεν μπορούν να λειτουργήσουν έξω και πέρα από τα μεθοδολογικά εργαλεία τα οποία διαθέτουν. Υποστηρίζει ότι επειδή δεν υπάρχουν σαφή όρια μεταξύ των εννοιών, οι ερευνητές συχνά αποτυγχάνουν να τις διαφοροποιήσουν. Καταλήγει ότι το Άουσβιτς, παρότι αποτελεί το σύμβολο της κτηνωδίας, εντούτοις δεν επιβεβαιώνει ότι είχε σχεδιαστεί εκ των προτέρων μια μεθοδευμένη εξόντωση ολόκληρου του πληθυσμού των Ρομά της Ευρώπης (Weiss, 2013 : 5). Ως σήμερα γνωρίζουμε ότι το Άουσβιτς αποτέλεσε σημείο εξόντωσης για περισσότερο από το 80% των Ρομά που είχαν καταγραφεί και προέρχονταν κυρίως από την Γερμανία και την Αυστρία και ότι τα δύο τρίτα απεβίωσαν εξαιτίας των κακών συνθηκών διαβίωσης και των ασθενειών. Σε αντίθεση, ο Weiss- Wendt αναφέρει ότι οι Ρομά από άλλες εκτός της Γερμανίας και Αυστρίας χώρες (βλ. Πολωνία, Σοβιετική Ένωση, Γαλλία κλπ.) δεν επηρεάστηκαν στον ίδιο βαθμό από τα διατάγματα του Χίμλερ (Weiss- Wendt, 2013: 5). Η διαπίστωση αυτή αποτελεί και ουσιαστικό επιχείρημα των ιστορικών που μελετούν το ζήτημα των Ρομά. Τα όσα παρατηρήθηκαν στην Γερμανία και την Αυστρία δεν αποτελούν σημείο σύγκρισης ή συσχέτισης με όσα διαδραματίστηκαν σε άλλες χώρες. Πιο συγκεκριμένα, στην περίπτωση της κατεχόμενης Ελλάδας, οι διώξεις των Ρομά δεν ήταν ανάλογες με εκείνες των Εβραίων σε συστηματικότητα, χρονική διάρκεια κ.λπ. (Γκότοβου, 2017).

Δεν υπάρχουν επίσημες καταγραφές που να αποδεικνύουν ότι οι Ναζί απαίτησαν την αποστολή των Ελλήνων Ρομά σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Οι Έλληνες Ρομά δεν στοχοποιήθηκαν από τους Ναζί για φυλετικούς λόγους αλλά ως «γενική κατηγορία Ελλήνων» οι οποίοι συμμετείχαν στην αντίσταση, παραβίασαν την κατοχική νομοθεσία κ.α. (Χατζηνικολάου, 2005, Γκότοβου, 2017). Σημαντική δυσκολία για την υλοποίηση ενός τέτοιου πλάνου είναι η απουσία καταγραφής των Ελλήνων Ρομά στην Ελλάδα. Ένα τέτοιο πλάνο καταγραφής, όπως έγινε, για παράδειγμα, στην Γερμανία στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, είναι αρκετά χρονοβόρο και δεν θα μπορούσε να εφαρμοστεί στην περίπτωση της Ελλάδας. Οι Armillei, Marczak και Diamadis αναφέρουν ότι δεν βοηθάει την ιστορική ανάλυση το γεγονός ότι βλέπουμε τις διώξεις των Ρομά σε σύγκριση με αυτή των Εβραίων ή άλλων ομάδων. Θεωρούν ότι οι Ρομά αποτέλεσαν μια διαφορετική πληθυσμική ομάδα η οποία υπέστη διωγμούς και υπήρξε θύμα βάνανυσων εκτελέσεων και ως εκ τούτου θα πρέπει να μελετηθεί ως τέτοια (Armillei, Marczak & Diamadis, 2016).

Σε πολιτικό επίπεδο, ιδίως στην Γερμανία έχουν γίνει αναφορές σχετικά με το ζήτημα των Ρομά. Το 1982 ο καγκελάριος της Γερμανίας Helmut Schmidt, ανέφερε: «Η εθνικοσοσιαλιστική δικτατορία προξένησε στους Σίντι και Ρομά βαριά αδικία. Καταδιώχτηκαν για φυλετικούς λόγους [...] Πολλοί από αυτούς δολοφονήθηκαν. Τα εγκλήματα αυτά συνιστούν γενοκτονία» (Γκότοβου, 2017 : 179). Το 1997 ο Πρόεδρος της Γερμανίας Roman Herzog στα εγκαίνια του Κέντρου Τεκμηρίωσης και Πολιτισμού Γερμανών Σίντι και Ρομά ανέφερε: «Η Γενοκτονία των Σίντι και Ρομά διενεργήθηκε με το κίνητρο της ρατσιστικής παράνοιας, με την πρόθεση και με την βούληση για συστηματική και τελεσίδικη καταστροφή τους, όπως ακριβώς έγινε και με την γενοκτονία των Εβραίων» (Γκότοβου, 2017 : 179). Οι παραπάνω αναφορές σημαντικών προσώπων της πολιτικής σκηνής της Γερμανίας έφεραν το ζήτημα της μνήμης στον δημόσιο διάλογο. Το 1992, ύστερα από δημόσια διαβούλευση, το γερμανικό κοινοβούλιο αποφάσισε την ανέγερση μνημείου για την γενοκτονία των Ρομά το οποίο δημιούργησε περαιτέρω αντιπαραθέσεις σχετικά με τα όσα πρέπει να αναγραφούν στο μνημείο. Στο μνημείο επιλέχθηκε η πολιτικώς ορθή ονομασία *Σίντι και Ρομά* που αποδείχθηκε η ευρύτερα αποδεκτή και συμπεριλαμβάνει όλες τις υπό-ομάδες (Γκότοβου, 2017).

5.2. Επίλογος

Στην παρούσα εργασία έγινε αδρή αναφορά στα γεγονότα που σχετίζονται με τις πρακτικές του ναζιστικού καθεστώτος εναντίον της πληθυσμικής ομάδας των Ρομά με ιδιαίτερη έμφαση σε όσα διαδραματίστηκαν στην γερμανική επικράτεια την περίοδο από το 1938 μέχρι το 1945. Το ζήτημα της γενοκτονίας αποτελεί σημείο περαιτέρω διερεύνησης εκ μέρους των ιστορικών και της ευρύτερης ακαδημαϊκής κοινότητας. Αξίζει να σημειωθεί ότι τα τελευταία χρόνια γίνεται μια συστηματική προσπάθεια από ευρωπαϊκές και παγκόσμιες πρωτοβουλίες φορέων ώστε να δοθεί έμφαση στην εκπαίδευση των νέων σε σχέση με το Porajmos. Μια από τις πιο συστηματικές πρωτοβουλίες αποτελεί το Dikh He Na Bister³⁵, δράση πανευρωπαϊκού βεληνεκούς που επιδιώκει την συμμετοχή νέων Ρομά, αλλά και μη Ρομά, σε εκπαιδευτικές δράσεις σχετικά με την γενοκτονία των Ρομά. Μέσα από την συγκεκριμένη ακτιβιστική δράση, νέοι και νέες έχουν την δυνατότητα να γνωρίσουν την ιστορία των Ρομά, να επισκεφτούν το Άουσβιτς και να γίνουν 'πολλαπλασιαστές' των εμπειριών τους σε τοπικό επίπεδο.

Πολλοί μελετητές έχουν αναγνωρίσει και τονίσει τις ελλείψεις στον τομέα της εκπαίδευσης στην Ευρώπη γύρω από τις πρακτικές που οδήγησαν στην τέλεση των διωγμών και των γενοκτονιών κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου. Μπορεί κανείς να αντιληφθεί ότι η αναγνώριση της γενοκτονίας από την κρατική εκπαίδευση είναι ένα ιδιαίτερο ζήτημα με πολλές προεκτάσεις. Η είσοδος μιας τέτοιας θεματικής στα αναλυτικά προγράμματα των δημόσιων σχολείων, ενδεχομένως αποτελεί και την άμεση αναγνώριση ή άρνησή των γεγονότων. Παράλληλα, στις δημόσιες διαβουλεύσεις σχετικά με την εκπαίδευση και την γενοκτονία, υπογραμμίζεται ότι η αποκρουστική φύση των γεγονότων γύρω από τις γενοκτονίες μπορεί να προκαλέσουν δυσάρεστα συναισθήματα και διαταραχές στα παιδιά (Γκότοβου, 2017). Στο πλαίσιο μιας «ρεαλιστικής παιδαγωγικής» και λαμβάνοντας υπόψη τις ψυχικές αντοχές των μαθητών αλλά και την συνεχή πρόσβασή τους στη πληροφόρηση μέσω του διαδικτύου, η διδασκαλία της «γενοκτονίας» γίνεται μέρος της ιστορικής εκπαίδευσης των παιδιών.

³⁵ <https://2august.eu/> ανακτήθηκε στις 10/3/2021

Το γεγονός της γενοκτονίας των Ρομά της Ευρώπης και ιδιαίτερα στην Ναζιστική Γερμανία συνιστά ένα μείζον ζήτημα της ευρωπαϊκής και παγκόσμιας ιστορίας. Η συνολική διαχείριση της ετερότητας συνθέτει πολλά από τα χαρακτηριστικά της διαπολιτισμικής εκπαίδευσης και μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως σημείο αναφοράς για την εκπαίδευση και την μνήμη. Επειδή, ως γνωστό, με τον όρο «μνήμη» δεν νοείται η υποκειμενική αντίληψη των πραγμάτων αλλά η αντικειμενική αλήθεια που αφορά το παρελθόν, το ζήτημα που ανακύπτει είναι αν η επεξεργασία του παρελθόντος μέσα στην σχολική τάξη ή σε οποιαδήποτε άλλη μορφή τυπικής/ μη τυπικής εκπαίδευσης μπορεί να αλλάξει την στερεοτυπική αντίληψη προς την συγκεκριμένη συλλογικότητα. Είμαστε βέβαιοι ότι η διαχείριση της ετερότητας στο παρελθόν μπορεί να συγκροτήσει ένα νέο, αξιοποιήσιμο, μορφωτικό αγαθό το οποίο να δημιουργήσει τα θεμέλια για την κοινωνική συμπερίληψη και την διαμόρφωση των δημοκρατικών αξιών.

Κλείνοντας, μπορεί να λεχθεί ότι η εκπαίδευση γύρω από την γενοκτονία των Ρομά είναι ένα σημείο που χρήζει περισσότερης διερεύνησης και που μπορεί να προσφέρει νέα δεδομένα στην διαπολιτισμική τάξη, στην κατανόηση και στον σεβασμό του διαφορετικού «άλλου» εντός και εκτός σχολείου.

Βιβλιογραφία

About, I. & Abakunova, A.(2016). *The Genocide and Persecution of Roma and Sinti. Bibliography and Historiographical Review*, IHRA.

Arendt, H. (2003). *Οι τεχνικές των κοινωνικών επιστημών και η μελέτη των στρατοπέδων συγκέντρωσης*. (μτφρ. Β. Ιακώβου). Σύγχρονα θέματα, 83: 44-51.

Armillei, R., Marczak, N., & Diamadis, P. (2016). Forgotten and concealed: The emblematic cases of the Assyrian and Romani Genocides. *Genocide studies and prevention: an international journal*, 10(2), 98-120.

Bársony, J., & Daróczy, Á. (Eds.). (2008). *Pharrajimos: The fate of the Roma during the Holocaust*. IDEA.

Bauer, Y. (1978). *The Holocaust in historical perspective*. Australian National University Press.

Bauer, Y., & Milton, S. (1992). Correspondence: "Gypsies and the Holocaust". *The History Teacher*, 25(4), 513-521.

Bauer, Y. (2002). *Rethinking the holocaust*. Yale University Press.

Bauman, Z. (2000). *Modernity and the Holocaust*. Cornell University Press.

Benedict, S., Shields, L., Holmes, C., & Kurth, J. (2018). *A nurse working for the Third Reich: Eval Justin, RN, PhD*. Journal of medical biography, 26(4), 259-267. Chicago, <https://doi.org/10.1177/0967772016666684>

Γκότοβου, Α. (2017) *Το ξεχασμένο Ολοκαύτωμα: Η φυλετική Θεωρία του "άλλου" στην εκπαιδευτική αξιοποίηση της μνήμης της γενοκτονίας των Ρομα*, Εναλλακτικές εκδόσεις: Ιστορική μνήμη 24

Γκότοβου, Α., Γκότοβος, Α. (2017). *Το στερεότυπο του "Τσιγγάνου" στην Ευρώπη: Η ιδεολογική βάση της εξόντωσης των Ρομά από το εθνικοσοσιαλιστικό καθεστώς και η*

φυλετική ψευδοεπιστήμη. *Νέα Παιδεία : Κείμενα Παιδευτικού Προβληματισμού*(161), 71-85.

Cooper, C. (2014). *The Forgotten Holocaust: A Gypsy's Journey From Auschwitz to Freedom*. Australian Self Publishing Group.

Crowe, D. (2008) *The Gypsies during the Second World War. Volume 3. The Final Chapter*. Donald Kenrick, ed. (Hatfield: The University of Hertfordshire Press, 2006), xviii + 264 pp, *Holocaust and Genocide Studies*, Volume 22, Issue 1, Pages 123–125, <https://doi.org/10.1093/hgs/dcn009>

Czech, D. (1970). Deportation und Vernichtung der griechischen Juden im KL Auschwitz. *Hefte von Auschwitz*, 2, 5-37.

Darwin, C. (1909). *The origin of species*. New York: PF Collier & son.

Dulic, T. (2005). *Utopias of nation: local mass killing in Bosnia and Herzegovina, 1941-42* (Doctoral dissertation, Acta Universitatis Upsaliensis).

Fings, K. (1997). Romanies and Sinti in the concentration camps. *Fings, Karola/Heuss, Herbert/Sparing, Frank (eds.)*.

Fings, K., Heuss, H., Sparing F., (1998) *Οι Σίντι και οι Ρομά υπό το Ναζιστικό Καθεστώς : Από τη φυλετική έρευνα στα στρατόπεδα συγκέντρωσης*, Αθήνα, Καστανιώτης.

Foucault, M. (2015) *Για την υπεράσπιση της κοινωνίας*. μτφρ. Τ. Δημητρούλια, Αθήνα: Ψυχογιός.

Galton, F. (1904) *Eugenics: Its definition, Scope, and Aims*. The American Journal of Sociology, Volume 10, Number 1.

Galton, F. (1909) *Essays in Eugenics*, Honolulu: University Press of the Pacific.

Galton, F. (1869). *Hereditary genius: An inquiry into its laws and consequences* (Vol. 27). Macmillan.

Galton, David J., (1998) «Greek theories on eugenics», *Journal of Medical Ethics*

Hancock, I., (1989). "Gypsy history in Germany and neighboring lands: A chronology leading to the Holocaust and beyond," in David Crowe and John Kolsti, eds., *The Gypsies of Eastern Europe*, Armonk: E.C. Sharpe.

Hancock, I. (1995). *Responses to the Porrajmos (the Romani Holocaust)* (p. 59). Romani Archives and Documentation Center.

Hancock, I. (1997). Genocide of the Roma in the Holocaust. *Encyclopedia of genocide*, 501-508.

Hancock, I. (2004). Romanies and the Holocaust: A Re-evaluation and Overview. In *The historiography of the Holocaust* (pp. 383-396). Palgrave Macmillan, London.

Hancock, I. (2010). The neglected memory of the Romanies in the Holocaust/Porrajmos. Στο: *The Routledge History of the Holocaust* (σελ. 395-404). Routledge.

Hancock, I. (2013). Ο Porrajmos: The Romani Holocaust.

Huttenbach, H. R. (1991). The Romani porajmos: The nazi genocide of Europe's gypsies. *Nationalities Papers*, 19(3), 373-394.

Κόκκινος, Γ. (2018) *Η ευγονική δυστοπία : Διαδρομές ιδεών*, Θίνες , Αθήνα

Κριμπάς, Κ. (2007) *Κοινωνιοβιολογία*, Κάτοπτρο, Αθήνα

Katz, S. T. (1989). 'Genocide in the 20th Century' essay: quantity and interpretation—issues in the comparative historical analysis of the holocaust. *Holocaust and Genocide Studies*, 4(2), 127-148.

Kenrick, D. (2001). Η γενοκτονία των Τσιγγάνων. *Τσιγγάνοι, Αυτοί οι άγνωστοι. Ιστορικά*, 88. 26-31.

Kenrick, D. & Puxon, G.(1972). *The Destiny of Europe's Gypsies*. London: Sussex University Press.

Kenrick, D., & Puxon, G. (2009). *Gypsies under the Swastika* (Vol. 2). Univ of Hertfordshire Press.

Kubica, H., & Setkiewicz, P. (2018). *The last stage of the functioning of the zigeunerlager in the birkenau camp* 6-15

Lecomte, J. M. (2001). *Teaching about the Holocaust in the 21st Century* (Vol. 253). Council of Europe.

Lewy, G. (1999). Himmler and the 'Racially Pure Gypsies'. *Journal of Contemporary History*, 34(2), 201-214. Retrieved May 11, 2020, from www.jstor.org/stable/261215

Lewy, G. (2000). *The Nazi Persecution of the Gypsies*. Oxford University Press, New York

Lutz, B. D. (1995). Gypsies as Victims of the Holocaust. *Holocaust and Genocide Studies*, 9(3), 346-359.

Μπαλιμπάρ, Ε., & Βάλλερσταϊν, Ι. (1991). Φυλή, Έθνος, Τάξη. Οι διαφορούμενες ταυτότητες. *ελλην. μετάφραση*), εκδόσεις Πολίτης, Αθήνα.

Margalit, G. (2002). *Germany and its Gypsies: A post-Auschwitz ordeal*. University of Wisconsin Pres.

Milton, S. (1991). Gypsies and the Holocaust. *The History Teacher*, 24(4), 375-387.

Milton, S. (1992). Nazi Policies toward Roma and Sinti, 1933-1945. *Romani Studies*, 2(1), 1.

Milton, S. (2004). Holocaust: The Gypsies. *Century of Genocide: Critical Essays and Eyewitness Accounts*, 133-168.

Νόβιτς, Μ., (1984) *500000 Τσιγγάνοι θύματα της ναζιστικής θηριωδίας*. Ουνέσκο. Currier, Δεκεμβρίου 1984. 24-26.

Ντούσας, Δ. (1997) *Rom και φυλετικές διακρίσεις : Στην ιστορία, την κοινωνία, την κουλτούρα, την εκπαίδευση και τα ανθρώπινα δικαιώματα*, Αθήνα, Gutenberg.

Παπαδημητρίου, Ζ. (2000) *Ευρωπαϊκός Ρατσισμός*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα.

Pisarri, M. (2014). The Suffering of the Roma in Serbia during the Holocaust. Belgrad: Forum for Applied History.

Poliakov, L., & Howard, E. (1974). *The Aryan myth: A history of racist and nationalist ideas in Europe*. New York: Basic Books.

Rose, R. (Ed.). (1995). *The Nazi genocide of the Sinti and Roma*. Documentary and Cultural Centre of German Sinti and Roma.

Shapiro, P., & Ehrenreich, R. (2002). Roma and Sinti: Under-Studied Victims of Nazism. *Washington: US Holocaust Memorial Museum Center for Advanced Holocaust Studies*.

Σκούρας, Ζ.(2004), *Φιλοσοφία και σύγχρονες τάσεις της βιολογίας*, University Studio Press, Θεσσαλονίκη.

Totten, S., & Parsons, W. S. (2008). *Century of genocide: Critical essays and eyewitness accounts*. Routledge.

Wachsmann, N., & Caplan, J. (Eds.). (2009). *Concentration camps in Nazi Germany: the new histories*. Routledge.

Weiss, S.F. (1987). *Race Hygiene and National Efficiency: The Eugenics of Wilhelm Schallmayer*. Berkeley: University of California Press.

Weiss-Wendt, A. (Ed.). (2013). *The Nazi genocide of the Roma: reassessment and commemoration* (Vol. 17). Berghahn Books.

Φουκώ, Μ. (2003). *Ιστορία της Σεξουαλικότητας: Η δίψα της γνώσης*. (μτφρ. Γ. Ροζάκη). Αθήνα: Ράππα.

Χατζηνικολάου Άγγελος, *Απόψεις και απόψεις. Το λησμονημένο ολοκαύτωμα των Ρομά (Τσιγγάνων)*, Φιλολόγος, τχ.122 (Οκτώβριος – Νοέμβριος-Δεκέμβριος 2005), 439-497.

Ηλεκτρονική βιβλιογραφία και πηγές

Council of Europe, Roma history FACTSHEETS. (n.d.). ανακτήθηκε στις 18/2/2021, από <https://www.coe.int/en/web/roma-and-travellers/roma-history-factsheets>

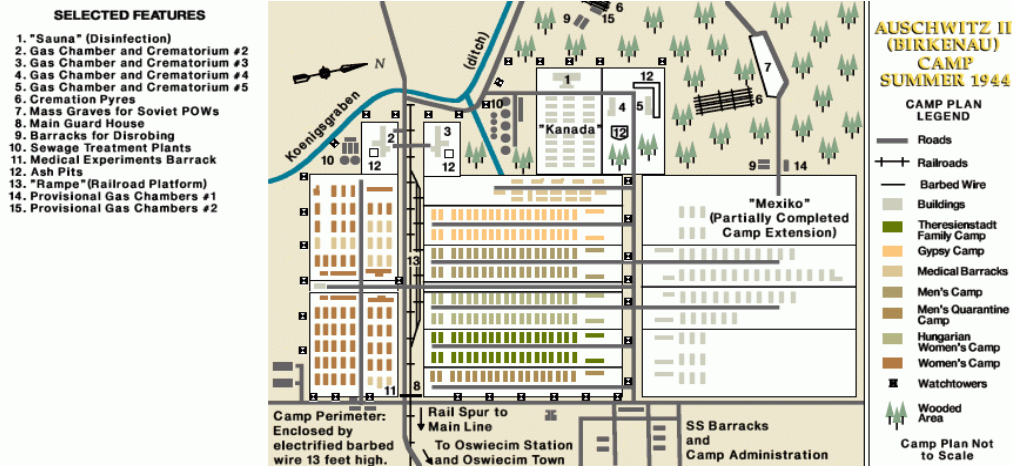
Sinti and Roma (Gypsies) in Auschwitz (n.d) Auschwitz- Birkenau Memorial Museum, ανακτήθηκε στις 10/2/2020

<http://auschwitz.org/en/history/categories-of-prisoners/sinti-and-roma-gypsies-in-auschwitz/>

Μουσείο Ολοκαυτώματος Ηνωμένων Πολιτειών : <https://encyclopedia.ushmm.org/>

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Φωτογραφικό Υλικό

Χάρτης Auschwitz-Birkenau

United States Holocaust Memorial Museum (n.d). *Auschwitz II (Birkenau) camp summer 1944* [φωτογραφία].

<https://encyclopedia.ushmm.org/>

Φωτογραφία από μία άγνωστη φυλακισμένη Ρομά στο Auschwitz-Birkenau

United States Holocaust Memorial Museum (n.d). *Auschwitz II (Birkenau) camp summer 1944* [φωτογραφία].

<https://encyclopedia.ushmm.org/>

Ρομά στο Auschwitz-Birkenau

The holocaust and Iconic Images: How Do We Read Photographs of the Unrepresentable? [φωτογραφία]
<https://paradojas.hypotheses.org/>

Ρομά στο Auschwitz-Birkenau

The holocaust and Iconic Images: How Do We Read Photographs of the Unrepresentable? [φωτογραφία]
<https://paradojas.hypotheses.org/>